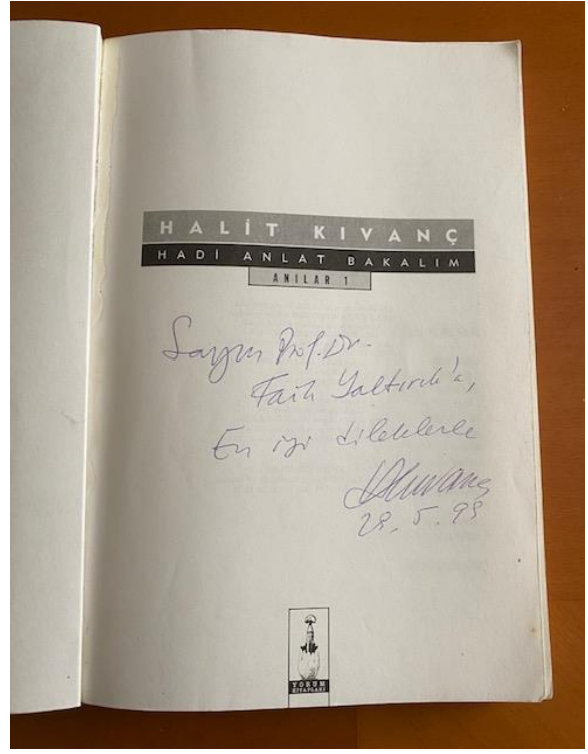
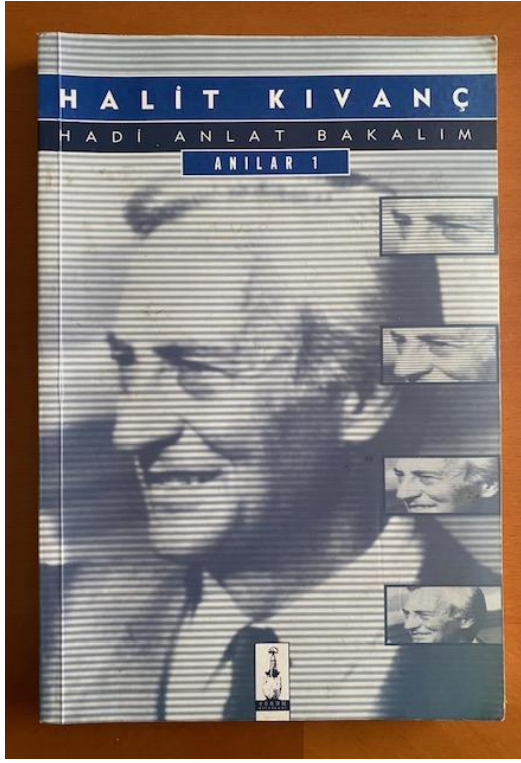

Halit Kıvanç ile Pertevniyal Lisesi ve Pertevniyal Valide Sultan Perspektifi - Rengigül Yaltırık Ural

Kasım 2022’de Halit Kıvanç Bey’i kaybettik. Bir tesadüf “Hadi Anlat Bakalım – Anılar 1” kitabını Nispetiye’deki çalışma odamın kitaplığına getirmiştim. Babama imzalamış:

Sayın Prof. Dr. Faik Yaltırık’a,
En iyi dileklerle,
Halit Kıvanç, 28.5.98

Kitabı okumaya başladım. RE Books Arts Kitaplığı’ma kayıt etmeden her kitabı tam okuyamasam bile incelemeye çalışıyorum. Kendimce not alıyorum. Zira bazı kitaplardaki bilgi ve belgeler başka diğerkitaplardaki bilgilerle örtüşüyor ve birbirini tamamlıyor. Hiç aklınızda yokken bir kitapta öyle bir detay karşınıza çıkıyor ki hayret ediyorsunuz. Gerçekten araştırma, inceleme bir serüven, yazmak gibi. Aile, okul, iş hayatı, sosyal evre içindeki eğitim ve kültür konusuna çok önem veriyorum. Belki de bir profesörün kızı olduğum, yerli ve yabacı  niversite kampüslerinde büyüdüğüm içindir. Kuşkusuz Edinburgh’ta ilkokula başlamam ve sosyo-psikolojik bir ocuk ders kitabı olan Janet & John’un katkısı yadsınamaz.

Halit Kıvanç, Pertevniyal Lisesi mezunu imiş.

Kitabında da okuluna yer vermiş. Pertevniyal dendiğinde aklıma hemen Prof. Dr. Cem’i Demiroğlu gelir. Boğaziçi  niversitesi’ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Halkla İlişkiler, Tanıtım ve Dokümantasyon Bölümü’nde müdür yardımcısı olarak göreve başlamıştım. Bölümün kurucusu sevgili Semiha Baban’dı. Bir yıl sonra da İ. . Bülteni Yazı İşleri müdürü oldum. Rektörümüz de Cem’i Bey’di. 1981 yılında dünyada kutlanması UNESCO tarafından ilan edilen “Atatürk’ n Doğumunun 100. Yılı” nedeniyle Roma’da gerçekleşen “Türk Haftası”: "Atatürk: Tradizione e Cultura"da T.C. Başbakanlık onayıyla Ord. Prof. Dr. Anna Masala ile koordinatörlüğü üstlendim ve Cem’i Bey ve seçilen diğerkıymetli hocalarımız ile birlikte Roma  niversitesi’nde ülkemizi temsil etmiştik. Bu dosyam hayli hacimli, belgeli. Hazırlamakta olduğum “Pera Aşkları” kitabında detaylı geleceğe aktarılacak, kismetse.

Rektörlük o tarihte Horhor'da Suphi Paşa Konağı'nda idi. Biz üçüncü kata idik. Rektör, rektör yardımcıları; Prof. Dr. Fikri Şenocak ve Prof. Dr. Akın İlkin. Makamları katın sol tarafında, bizim bölümümüz de sağ tarafında boydan boya idi. Tavanlar yüksekti. Camlar oldukça genişti ve caddeye bakardı. Ofis demirden kitaplık bölmeleri ile ayrılmıştı. Çok güzel bir şöminesi vardı. Holde antika bir piyano dururdu. Duvarlarında antika tablolar asılıydı ve demirbaşa kayıtlı idi. Sami Güner Bey gelip fotoğraflarını çekmişti. Nişanım Ersin Ural da beni ziyarete geldiğinde piyano çalmıştı. Ne güzel akustik bir ses yayılmıştı bu güzel konağa.

Cem'i Bey, fevkalade zeki bir insandı. Bir yazı gösterdiğimde, şöyle bir bakar ve hemen cevabını verirdi. Nasıl o kadar çabuk okuduğunu ve muhakeme ederek doğru yanıtı verdiğini hayranlıkla düşünürdüm. Lisede de zekasına atıfla anıldığını biliyorum. Zarif bir insandı. Hem görünüş olarak zarifti, hem de hitabet konusunda da zarifti ve bir an aklında düşünür ve sözlerini özenle seçerdi. Böyle durumlarda Hacettepe'deki hocam Doç. Dr. Emre Kongar'ın bazı sınıf arkadaşlarımıza ders işlerken "Ağzımdan kaçtı diye bir söz olamaz. Beyninden geçirerek ifade edeceksin" gibi öğütleri aklıma gelirdi. Cem'i Bey, bazen espri yapardı. Zeki idi esprileri de. Simidi severdi. Horhor'un simidi de güzel olurdu, çıtır çıtır. Henüz 22 yaşımdaydım, ama bana güvendiğini, çalışkanlığımı takdir ettiğini hep hissettim. "Sende kalsın" diye bana emanet ettiği mektup, fotoğraf, kitap 1981 yılından itibaren anılarımla arşivimde.

Eşi Nurten Hanım da pek kibar bir hanımefendi idi. İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu idi. Kışın Şişli'deki evde idiler. Bazen Cem'i Bey ile Şişli'deki dairelerine giderdim. Asansör kullanmazdı. Babam yaşında olmasına rağmen, çok dinç çıkardı merdivenleri. Bir defasında Florya'daki evlerine gitmiştik. Dört kez üst üste rektör seçilmiş olması da İstanbul Üniversitesi Rektörlük makamı için bir rekor olabilir diye düşünüyorum. Ne yazık ki bizim Uyumkent'teki yazlığımızın sahilinde yer alan Silivri'deki Altınorak Sitesi'nde denizde ebediyete intikâl etti. Hayli anım var. Nur içinde yatsın. Her Florence Nightingale Hastanesi'ne gittiğimizde, her yılki rutin kontrollerimize, ruhunu şad ederim. Anılarımız aklıma gelir.

Her ne kadar Pertevniyal Lisesi ünlüleri listesinde yer almasa da "Cem'i Bey ve Pertevniyal" konusuyla ilgili her nedense, Tarık Hoca (Prof. Dr. Tarık Minkari) çağrışım yaptı. Tarık Hoca ile Aydın (Boysan) Bey de aklıma geliverince özgeçmişlerini yeniden gözden geçirmek istedim. "Pertevniyal Lisesi odak aldığımda kimler ne mesleklerle karşıma çıkacaktı?" sorusu ise "Yazmak bir serüven" dediği gibi hocamız Prof. Dr. Murat Gülsoy'un, işte öyle heyecan ve sürprizlerle doluydu. İlk işime başlamama vesile olan kıymetli Prof. Dr. Fikri Şenocak Hoca'mız, İzmir Atatürk Lisesi'nden mezun olmuş. Prof. Dr. Akın İlkin Hoca'nın lise kaydını ne yazık ki bulamadım. Cem'i Hoca ile başlayalım, kısaca özgeçmişleriyle ve ülkemize hizmetleriyle her birini yad edelim isterim.

Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu

"Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu 1927 yılında İstanbul'da doğmuş, orta ve lise eğitimini Pertevniyal Lisesi'nde yapmış, birincilikle mezun olmuştur. 1943-1949 yıllarında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitiren Demiroğlu, 1951 yılında İstanbul Tıp Fakültesi Tedavi Kliniği ve Farmakoloji Kürsüsüne asistan olarak girmiş, 1954 yılında dahiliye uzmanı olmuştur.

1954-1958 yılları arasında Almanya Bonn Üniversitesi Tıp Fakültesi Kardiyoloji Kliniği'nde çalışan ve birçok bilimsel çalışmalar yapan Demiroğlu, kataterleri ve sineanjiyo cihazlarını Türkiye'ye ilk kez getiren kişi olarak 1956 yılı sonunda yurda dönmüştür.

1960 yılında doçent olan ve 1965 yılında Almanya Köln Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde nükleer metotların kardiyoloji alanında kullanılması üzerinde çalışmalarda bulunan ve bu konuda yaptığı araştırmaları Almanya'da yayımlayan Demiroğlu 1967 yılında profesör olmuştur.

Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu, 1971-1973 yılları arasında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yönetim Kurulu Üyeliğinde bulunmuştur. 1973-1976, 1976-1979 yıllarında iki devre Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin Dekanlığını yapmış, 1974 yılında İstanbul Üniversitesi Senatosunca Üniversitelerarası Kurul Üyeliği'ne seçilmiştir. 1979 yılında kuruluşunu yeni bir yönetmelikle tamamladığı ve başkanı olarak ele aldığı İstanbul Üniversitesi Kardiyoloji Enstitüsü'nü kurmuştur.

30.05.1980 tarihinde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne öğretim üyelerinin salt çoğunluğunca seçilen Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu; 1981-1983 tarihleri arasında Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nı yapmıştır. 31 Temmuz 1982'de 5 yıl için yeniden Rektör olarak tayin edilmiştir. 1987 yılında tekrar 5 yıl için Rektör olarak atanmış, 1991 yılında Yüksek Öğretim Genel Kurul Üyeliği'ne; Temmuz 1992'de tekrar İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne seçilmiştir.

Kendisine Glessen Üniversitesi Şeref Madalyonu; Münih Üniversitesi ve Taşkent Üniversitesi'nden Şeref Doktor unvanı; 1994 yılında da Almanya Cumhurbaşkanlığı Büyük Nişanı verilmiştir. Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu'nun araştırma ve bildiri özeti olarak 120 yerli, 30 dış yayını ve 5 kitabı olmak üzere toplam 155 eseri vardır.

Kurucusu olduğu Türk Kardiyoloji Vakfı Yönetim Kurulu ve Grup Florence Nightingale Hastaneleri'nin Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı ve ayrıca Kadir Has Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı'nı yapmıştır. 17 Temmuz 2002 tarihinde vefat etmiştir.” T.C. Demiroğlu Bilim Üniversitesi, Kurucumuz

Prof. Dr. Tarık Minkari

Tarık Hoca'yı tabii ki babamın akademik yaşamından, benim idari görevimden dolayı üniversite camiamızdan biliyordum, ama Semahat (Arsel) Hanım ile 1996 yılından 2019 yılına kadarki yakın çalışma yaşamımdan da başka güzel özelliklerini öğrenme şansım oldu. Koç Tıp Bayramı'nın kurulmasına vesile olmuştu, kurucumuz Vehbi (Koç) Bey ile. Aralarındaki sohbetler de pek espriliydi, yazılarından anladığım. Semahat Hanım'ın açılış konuşmaları da etkileyici idi. Bir toplantıda Semahat Hanım kürsüde konuşma yaparken, gözlerimin dolduğunu ve bir iki damla yaşı gören Ali (Koç) Bey, bana sarılarak “Sen bu yazıyı kaç kere yazdın kim bilir, neden ağlıyorsun? Halamı çok seviyorsun” demişti.

Tarık Hoca'nın emeklilik sonrası kitaplarından bazılarını babam yazlığımızda okurdu. Ben de okurdum, salıncağa uzanarak. O salıncağı hamile iken ve Prof. Dr. Turgay Atasü doktorumken almıştım. Turgay Hoca'nın da babam gibi Kabataş Erkek Lisesi muzunu olduğunu biliyorum. Küçüklüğümden beri salıncakları, sallanan koltukları pek severim.

Minkari Hoca'nın yazılarındaki bir ifade beni çok etkilemişti. “Her ameliyata girerken ilk ameliyat gibi heyecanlanırım. Bilirim ki yukarıdan Tanrı beni izliyor” idi, aklımda kaldığı kadarını aktarayım istedim. Tarık Hoca'nın bir canı kurtarmaya verdiği önemin ifadesi örnek alınacak bir duygu yükü. Kim bilir kaç hastasını iyileştirdi? Nur içinde yatsın.

“Anma Toplantısı: Prof. Dr. Tarık Minkari - 16 Mart 2011”

“Türk Cerrahi camiasının mümtaz şahsiyetlerinden, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden, Hocamız Prof. Dr. Tarık Minkari 5 Ekim 2010 tarihinde aramızdan ayrıldı. Kendisinin anıları ve yaptığı hizmetleri daima hatırlanacaktır. Hocamız Prof. Dr. Tarık Minkari'nin Doğum Gününde, 16 Mart 2011 tarihinde düzenlediğimiz Anma Toplantısı'na katılmanızdan memnurluk duyacağız.

Prof. Dr. Ertuğrul Göksoy, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı Başkanı”,

“Prof. Dr. Tarık Minkari (1925-2010)”

“1925’de babasının hakimlik görevi sırasında Bartın’da doğdu. Aslen İbradilidir. İlkokula 1931’de Ayvalık’ta başladı. 1939’da ortaokulu Ayvalık’ta bitirdi. 1939’da İstanbul’da Pertevniyal Lisesi’nde başladığı lise eğitimini 1942’de İstanbul’da Vefa Lisesi’nde tamamladı. 1942’de girdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ni 30 Haziran 1948’de bitirdi.

19 Ekim 1948’de Cerrahpaşa’da Ord. Prof. Dr. Burhaneddin Toker yönetimindeki İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi I. Şirürji Kliniği’ne asistan olarak girdi. Aralık 1951’de Cerrahpaşa’da I. Cerrahi Kliniğinden ayrılarak kurulan Ord. Prof. Dr. A. Fahri Arel yönetimindeki III. Cerrahi Kliniği’ne geçti. Tüberkülozla mücadele için Cerrahpaşa’ya gelen Dünya Sağlık Teşkilatı ekibinden toraks cerrahı Danimarkalı Prof. Erik Husfeldt ile çalıştı. 31 Mart 1952’de kadrolu asistan oldu. Aynı Klinikte 21 Nisan 1952’den itibaren uzman olarak çalışmaya devam etti. 1955’de Paris’de Broussais Hastanesinde Prof. Dr. J-L. Lortat-Jacob, Prof. Dr. D’Allaine, Prof. Dr. Dubost gibi cerrahların yanında kaldı; özellikle dünya cerrahisinin önemli temsilcilerinden olan Prof. Dr. J-L. Lortat-Jacob’dan etkilendi. Daha sonraki yıllarda da Boston, Londra, Houston’da mesleki gözlemlerde bulundu.

Askerlik görevini 1956-1958 yıllarında İstanbul - Sarayburnu Askeri Hastanesinde (Eski Gülhane Hastanesi) cerrahi uzmanı olarak yaptı. Burada çok sayıda akciğer cerrahisi girişimlerinde bulundu. 6 Kasım 1957’de Doçent oldu. Askerlik görevinin bitiminden sonra, 1958’den itibaren III. Cerrahi Kliniğinde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etti.

21 Nisan 1964’de değişen ismiyle Cerrahpaşa Cerrahi Kürsüsünde Profesör oldu. 5 Eylül 1992’de İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı’ndan yaş haddi nedeniyle emekli oldu. 20 Mart 1996’da Cerrahi Binasındaki dershanelerden birine “Tank Minkari Amfisi” adı verildi.

Cerrahiyle ilgili 11 kitap, 254 yerli ve yabancı dilde cerrahi ve tıp tarihiyle ilgili makaleleri ve bildirileri vardır. 18 çeşit orijinal ya da modifiye ameliyat tekniği tasarlamış ve uygulamıştır. Emekli olduktan sonra çok sayıda anı ve gezi kitapları yazmıştır.

2 Eylül 1955’de Paris Konsolosluğu’nda Ayseli Üstel (Minkari) ile evlenen Tarık Minkari’nin çocukları Füsün ve Sadık, torunları Nil, Murat, Merve ve Melis’dir. Prof.

Dr. Tank Minkari 5 Ekim 2010 tarihinde arkasında büyük bir boşluk bırakarak aramızdan ayrıldı. Hocamız anılan ve eserleriyle daima harcanacaktır.”

Aydın Boysan

Aydın Bey ve sevgili eşi ile 1996 yılından vefat ettiği güne kadar çeşitli vesilelerle tanışmış olmaktan mutluyum. Babam da kendi camiasından dolayı tanır, rastlaştıklarındaki tatlı sohbetlerini anlatırdı.

“Aydın Boysan, 17 Haziran 1921 tarihinde öğretmen Nevreste Hanım ile muhasebeci Esat Boysan’ın çocuğu olarak dünyaya geldi. 1939 yılında Pertevniyal Lisesi’ni, 1945’te İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ni bitiren Aydın Boysan, mesleğini 1999’a kadar ara vermeden sürdürdü.

Aydın Boysan, Türkiye Mimarlar Odası’nın kurucuları arasında yer aldı; yönetim kurulu üyesi, ilk genel sekreteri ve İstanbul şube başkanı oldu. 1957-1972 yıllarında İstanbul Teknik Üniversitesi’nde ders veren Aydın Boysan, ulusal ve uluslararası mimarlık yarışmalarında ödüller kazandı. Kendi kitaplarını basmak için Bas Yayınları’nı kurdu (1984-1993). Aydın Boysan, aralıksız olarak on yıl Hürriyet ve üç yıl Akşam gazetelerinde köşe yazıları yazdı.

1945 yılında başladığı mimarlık mesleğine 2000 yılına kadar fiilen devam eden Aydın Boysan, mimar olarak çalıştığı 55 yıl boyunca 1.5 milyon metrekare bina tasarlamıştır.

1957-1972 yıllarında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ders verdi. Ulusal ve uluslararası mimarlık yarışmalarında ödüller kazandı.

Aydın Boysan'ın imzasını attığı bazı projeler şunlardır: Hakkâri Vilâyet Konağı (ilk projesi). Hürriyet Medya Towers, Güneşli, İstanbul. Sötlüce'deki Arçelik binası. Arçelik Çayirova Fabrikası, İstanbul, 1967. Nasaş Alüminyum Tesisleri, Gebze-Kocaeli. Turistik Otel Termal, Uludağ-Bursa. Eczacıbaşı binası (Şimdi yıkıldı, yerinde Kanyon Alışveriş Merkezi var). İpekkağıt Karamürsel yapısı. Orhangazi Döktaş binası. Çorlu Aymar binası. Mimar Sinan Üniversitesi Kültür Merkezi. Çatalca'daki Nesin Vakfı binaları restorasyonu.

15'nci yüzyılda Bizans Ste. Claire ve Aya Photini kiliselerinin yer aldığı Metopon adlı bölgede kurulan Tophane-i Amire binası, İstanbul'un fethinden sonra top döküm merkezi, Osmanlı ordu ve donanmasının kullandığı askeri topların üretildiği yer oldu. 1850'lerden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda silah sanayisinin ve silah ticaretinin merkezi olan yapı, 1900'lü yıllarda bir süre eğitim merkezi olarak kullanıldı. 1992 yılına kadar çeşitli düzenlemeler geçiren Tophane-i Amire binası, bu tarihte Mimar Sinan Üniversitesi'ne devredildi. 1973'te yazar Aziz Nesin tarafından kurulan, eğitim olanaklarından yoksun çocukların, kendini sürekli geliştiren, topluma yararlı bireyler olarak yetiştirmelerini amaçlayan Nesin Vakfı'nın Çatalca'daki binası da Aydın Boysan tarafından restore edilmişti. Bugün bu binada Aziz Nesin'in bazı kişisel eşyaları da sergileniyor.”
<http://mimdap.org/2018/03/aydin-boysan/>

İçten bir söyleşi yapmış Hülya Okur ve Arkitera'da Zehra Betül Atasoy, 5 Eylül 2011'de paylaşmış. **Pertevniyal Lisesi detayı, tam da konumuza uygun. Atatürk'ü de pek güzel ifade etmiş.** Özetle şöyle:

“Mimar Aydın Boysan ile Yaşamı, Mimarlığı ve Yazarlığı Üzerine”

“Yaptığı açıklamanın sözleri büyük tartışmalara neden olacak. Haberx yazarı Hülya Okur sordu, ünlü mimar Aydın Boysan yanıtladı. İşte keyif alacağınız o röportaj.

Yıl, 1921'de doğdunuz tarih sizin tabirinizle; Osmanlı İmparatorluğu'nun daha sona ermediği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise, daha doğmadığı bir yıl. Bu arada kalmışlığın sizin üzerinizdeki etkisi ne oldu? Sizin için “Bir dönemin çocuğu” denmesi çok mu zor?

Evet, 1921 yılında, Vahdettin henüz tahttayken doğdum ama ben buraya kadar hayatımı bütün yaşadım, parçalı yaşamadım, taksitlere bölmek mümkün değil bir ömrü. Ve ben o yıl doğmuş olmakla beraber, ilk şuurulu olarak hatırladığım sahneler daha sonraki yıllarımdır ancak 6 yaşındayken Atatürk'ün ilk defa, Millî mücadeleden sonra gelişini hatırlarım. Annem ve babamla birlikte karşılamaya gitmiştik kendisini. Marmara denizinde iki sıra vapur birikmişti. Onlar arasından Söğütü yatıyla geçerken Mustafa Kemal'i karşıladık. Deliler gibi alkışladık tabi. Tabi vapurlardan bir tanesine bindik, yol ilerlesin diye. Kaptan bağıyordu: “Batıyoruz, buraya da geçin” diye ama kimse takmadı. Mustafa Kemal'i ilk görüşüm odur ama sonra defalarca gördüm. Pertevniyal Lisesi öğrencileri olarak, askerî kampları yapardık biz, İkinci Dünya Savaşı yaklaşıyordu, askerlik kampları yapıldı öğrenciler için, liselerde ve üniversitelerde. Ve o kamplardan birini, Anadolu Hisarı İlkokulu'nda yapıyorduk. Ve akşam, yat borusu çaldı, yattık. Bir saat sonra kalk borusu çaldı, kalktık. Ve daha evvel de gece yürüyüşüne çıkarttılar bizi. Gece yürürken, dağ başlarından otomobiller göründü. Arkadaşlardan birisi, “Atatürk!” diye bağırdı. Biz taburu bozduk, otomobillerin üstüne yığıldık. İlk görenlerden biri de bendim, Atatürk hemen önümdeydi. Yanındakilere sordu, “Bunlar ne biçim asker, taburu bölüyorlar bunlar ya!” dedi. “Bunlar öğrenci, bunlar öğrenci” dediler, “Ha öyle mi?” dedi, el salladı ve gitti. Sonraki ikinci görüşüm de odur.

Ama kendisi Florya’da halk arasında denize girerdi. Koruması moruması da yoktu, herkes de yanına yanaşırdı, ben Atatürk’ün birkaç metre yakınına kadar yanaştım, deniz kıyısında, mayo ile. Daha sonra çok gördük de ama asıl dramatik görüşüm, Dolmabahçe Sarayı’nda, cenazesinin önünden geçerkendir. **Atatürk bu milleti, mezarlarından çıkarıp, hayat veren bir adam idi. Müstesna bir kişi idi. Bugün pozitif ne görüyorsanız, onun büyük etkisi ve hissesi var onda. Bugünkü hayatımızın pozitif yönlerinin hepsi ondan kalmadır.**

İstanbul’un kuytu köşesinde dünyaya geldiniz. Annenizin öğretmenlik yaptığı Göksu’daki okula beraberinde gidip geldiğinizi biliyorum, kişilik olarak en çok kimin parmak izleri kaldı üzerinizde?

Doğru. Annemin de, babamın da izleri var. Annem öğretmenimdi benim. 4 sene bana öğretmenlik yaptı. “Bu gece dersim yok” diyemezdim. Mutlaka geceleri çalıştırırdı beni. Geceleri çalışma alışkanlığım benim, annemin ölümünün üzerinden yarım yüzyıl geçtiği halde devam ediyor. Terk edemedim, hala çalışıyorum ben geceleri. Sohbetin başına oturmadığım bütün gecelerde mutlaka ya okurum ya yazarım. Bundan vazgeçemedim.

Edebiyat öğretmeniniz, bir gün arkadaşınızın cenaze törenine gittiğinde, size sakın olmanızı öğütlüyor ama sınıfça çok büyük bir gürültü koparıyorsunuz ardından, sonra müdür yoluyla bu öğretmeninize ulaştığında, hocanızın azarlarından aslında ‘Hayvanlar’ demek istediğini iki yıl sonra anladığınızı söylüyorsunuz. Hayatta bunun gibi geç fark ettiğiniz şeyler oldu mu?

Doğrudur. Geç fark ettiğim şeyler oldu, sayıları fazla değil ama sanıyorum ki, her geç fark ettiğim şeyi, fark edince, acaba ben neden daha önce anlamadım diye içime tereddütler girdi. Ve anlamadığım için saçmaladığım neler oldu kim bilir diye sıkıntı geldi bazen. Fakat bunların neler olduğunu hatırlasam, bunları düşünmeyecektim...

1965 senesinde Vehbi Koç ile Tuzla’da gittiğiniz bir yemekte, mayonuz olmamasına rağmen, bir anda kendinizi denizde bulmuşsunuz. İnsanları tabii davranmaya iten şey siz mi olurdunuz yoksa genelde özünü kaybetmemiş olanlarla mı sürerdi dostluğunuz?

Tabi dostlukların derinleşmesi için, uzak kişilerin yan yana gelmemesi lazım. Zaten yaradılış itibariyle uzak kişiler birbirine yaklaşıyor. Görünüşte birbirine uzakmış gibi görünen insanların dahi, ruhen birbirine yakın olmaları mümkün. Şaşırmamak lazım. Vehbi Bey dediniz. Vehbi Koç ile Arçelik’in kuruluşunun yapıldığı 1 Ekim 1954’te tanıştık. Orada Arçelik’in temeli atıldı. Ben o binanın mimarı idim. Hatta temel için hazırlıklar yapıldı, iskele hazır, temel demirleri hazır, beton hazır da ne unutulmuş? İmam. Sonra Vehbi Koç da “o yoksa ben okuyum” diyerek, kurdeleyi kesiyor.

Vehbi Koç, Çayırova tesislerini gezerken, alınan arsayı gezdiriyorsunuz gezdiriyorsunuz, bitmiyor ve kendisi, “Dünyayı satın almışsınız” diyor. Böyle yönlendirdiğiniz, sizin kararlarınızı Allah’ın emri olarak görmeleri nedendi?

700 dönüm yer aldık. 700 dönüm yeri 1,5 milyon liraya aldık. Hükmettiğimiz demeyelim de, onlara yararlı yolları gösterme çabası içinde olduğumu gördüler. O arsanın alınmasında da benim bir dahlim vardır, iyi ki alındı. O zaman için ucuz bir yerdi. İlk defa Vehbi’ye göstermeye gittiğimizde, “Gözünüz doymamış, dağ taş satın almışsınız” diye çıldırıyordu. Sonra, Hulki Alisbah vardı, Koç gurubunun iki numaralı adamı. Hulki Bey, “bir öğle yemeğine gidelim” dedi. Biz de peşinden Vehbi Bey’in arabasına bindik, gidiyoruz, Tuzla sahilinde benim eski bir restoranım vardı, oraya gidiyoruz, sahilde mezarlığın önünden geçiyoruz, Tuzla mezarlığı fevkalade hoş bir yerdir, oradan geçerken, hava da çok güzeldi, “ne iyi olurdu denize girseydik” dedi Vehbi Bey. E mayo yok. “Donla gireriz” dedi.

Yön verdiğiniz büyük adamlar oldu hayatınızda. Peki sizin gibi toplumun önünde giden, sanayicilerin, iş adamlarının önünde giden mimarlar yetişiyor mu arkanızdan? Hiç adından söz ettirmeyen bir mimarlar nesli var gibi.

Benim, mimarlık öğrenimine başladığım sene, 1940'tır. Türkiye'deki mimar sayısı sadece 200 kişiydi. Ve mimarlar odası kuruluşunda ilk yönetim kurulu, ilk genel sekreter olduğum sene, mimar sayısı Türkiye'de 1000 kişiyi bulmadı. Kayıt zorluğu vardı. Şimdi 40 bini geçti, 50 bine yaklaşıyor. 200'den 50 bine varış, ne anlama gelir, insan düşününce zihinsel mantık düzenini kaybediyor. Tabi yaşanan hareketin farklılığı, ekonomik şartların ilerleyişi gibi pozitif etkiler düşünülebilir ama bu büyük farkta pozitif etki yok. Bir anlamsızlık vardır mutlaka. Bu taraf için gariptir. Benden sonrakiler bulsun sebebini bakalım. Herhalde toplumun içindeki bir takım yanlışlıklardan, ülke politikasındaki bir takım yanlışlıktan kaynaklanıyor bu.

O mimar neslinden umudunuz var mı?

Var. Okullar arasındaki yetiştirme yeteneği açısından önemli farklar mutlaka unutulamaz ama doğru dürüst mimar yetiştiren kuruluş, okul, üniversite, fakülte sayısının da var olanlarının hepsinin birden olduğunu düşünmek mümkün değil, tuhafılık burada.

Peki 55 yıllık mimarlık serüveninizi 1999'da bıraktınız. **Mimar olarak 1,5 milyon metrekare (toplam 200 futbol sahası kadar) bina planlayıp, gerçekleştirdiğinizi söylüyorsunuz.** Mimarlık kültürünü, 'Nerede Yaşıyoruz?' adlı kitapta mizahi bir açıdan anlatsanız da, bugünkü yapılaşmaların uykularınızı kaçırdığı oluyor mu?

Kaçıyor. Şehirleşmelerde düzensizlik var. Şehircilik, bir şehri planlamak marifeti değildir. Bütün memleketteki nüfus yayılışını ve dolayısıyla o yayılışı doğuran hareketleri planlamaktır. Sanayi vaktiyle İstanbul'a öyle yığıldı ki, akıl sır ermezdi. Haliç içine sanayi yığıldı mesela. Ama şartlar o noktaya geldi ki, Haliç'teki sanayi oradan çıkmak, başka yerlere gitmek zorunda kaldı. Mahkûm oldu buna. Demek ki yanlış idi o. Ama daha sonra gittikleri yer, doğru mu? O da henüz belli değil. Ülke içinde yerleşmeyi, her şeyin nerede, nasıl olacağını bilmeyi, memleket planlaması gösterir. Şehircilik değildir, esas. Ülke planlamasıdır esas olan. İstanbul nüfusunun 1950'de ilk defa 1 milyonu aşması, şimdi ise 20 milyon olması, bu ülkedeki düzensizliğin, plansızlığın bir sebebidir. Büyük Çekmece'den, Sultanbeyli'ye kadar bu şehir bütünleşti, hatta bazı ovalar yok oldu. Bursa Ovası yok oldu mesela. Bursa'da ova kalmadı. Eskiden Bursa, Uludağ yamaçlarına yaslanmış 40-50 bin nüfuslu bir şehirdi, şimdi nüfusu 2 milyonu geçti, ova diye bir şey kalmadı. Memleketi biz işgal ediyoruz ama anlamsız bir şekilde işgal ediyoruz.

90 yaşındasınız. Bir doğum günü kutlamasında, Türkan Şoray'dan kristal bardağın içine koyduğu güle iliştilmiş şöyle bir not almıştınız: "Sofraların ve hepimizin dostu Aydın Bey'e nice yıllara." Gönüllerden sofralara, sohbetlerden, dillere düşmenizin size özel sebepleri neler? Deliliğe ya da mizaha bilgelik katmak mı dünyadaki göreviniz?

Dünyadaki görevim diye işi büyütme istemiyorum. Benim şu bulunduğum toplum içinde, kendi yaşama düzenim içindeki görevim nedir, bunu hep doğru anlamaya çalıştım. Dolayısıyla bir pişmanlığım da yok ha! Yanlış yaptığım şeyler de oldu, yanlışlarımı da biliyorum ama yanlışları bu yaştan sonra daha az yapacak noktaya geldiğimi sanıyorum. "Hiç yanlış yapmayacak noktaya geldim" demiyorum.

On yıl Hürriyet'te, üç yıl da Akşam'da yazılar yazdınız. İlkin 63 yaşında çıkarttığınız kitaplarınızın sonu da gelmeyecek gibi... gelmesin de zaten... müzik, siyaset ve gündelik yaşam... ilham vericiliği anlamında hangisinin tükenmesi korkutur sizi?

Ben yaşadığım hayattan şikayetçi değilim. Yanlışlarım da oldu ama son 10 yılda bu yanlışları azalttım. Artık bunu da yapmasaydım diye elimi alnıma vurduğum hiçbir şey yok. Üstelik yanlışlarıma da rağmen, yanlışlarım da içinde olmak üzere ben bütün hayatımı benimsiyorum. Bir daha yaşasam, nasıl yaşarım, tıpkı aynı şekilde yaşarım. Değişik yaşama hayalim de, bir daha yaşarsam onu yaparım şunu yapmam gibi melekçilik huyum da yok. Biz Narlıkapı’da böyle öğrenmedik hayatı. Ne halt ettiyse onlardan kaçıp, mükafatlar edinmeye uğraşmak gibi ucuz hesapçılık bize öğretilmedi. Biz kenar mahallemizde dürüst yaşamayı öğrenmiş insanlar olduk. Onun için ben bütün yanlışlarımı da benimsiyorum, bütün doğrularımıyla birlikte. Bir daha yaşasam, başka türlü bir hayat ben istemiyorum, tıpkı yaşadığım gibi bir hayat istiyorum. Ama bir daha yaşamaya var mıyım? Valla yokum. Yeter artık, bir kere yetiyor bunun.

İzmir’e ilk kez 15 yaşında 1936 yılında gittiniz. 24 Nisan 1949’da da evlendiniz. Bu kentin üzerinden ellerinizi çekmenizin nedeni, mimari olarak size yapılan yanlışlardan mıydı?

Yo, hayır, tesadüflerdir. İzmir’de benim yaptığım binalar da vardır. Örneğin ben çelikten bir pavyon binası yaptım. “Hiperbolik parabolit” denen taşıma sistemi ile. Fevkalade ilginç bir sistemdir. Bunu planlayabilmek için iyi geometri bilmek şarttır. Geometriyi iyi bilirdim, oradaki o yapı, birkaç yıl yerinde durdu, sonra kaldırdılar. Nereye götürdüler, kurdular mı onu da bilmiyorum. Ama benzeri bir binayı, bir kere daha ben, Hürriyet’in Güneşli tesislerinde yaptım. O bina Hiperbolik parabolit yapının yeni bir örneğidir. Ben Türkiye’de bu tarzda yapılmış; asma, çelik konstrüksiyonlu bina ben bilmiyorum. Yapılmışsa da ben cahilim. Ama hayranlık duyduğum bir sistem idi ki, onu bir kere daha yapabildim ve onu bir kere daha hayata geçirip, yaşar hale getirebildim. Ona seviniyorum.

Son günlerde sizi reklamlarda görüyoruz ama Yüksel Ayтуğ diyor ki “Memleketin en hoşsohbet adamları Aydın Boysan ve Hakkı Devrim’i bayramlarda sadece reklamlarda izleyebiliyoruz.” Reklamlar, çağa dokunmanın en kısa yolu muydu yoksa bu sizi burkan bir şey miydi?

Ben ille de reklama çıkmak gibi bir işin peşinde koşmadım. Son 10 günde zaten bayram dolayısıyla 9 tane kadar televizyon konuşması yaptım, bunların hiç birisi reklam değildi. Hepsi yaşadığımız hayatı, bayramları anlatmak amacına dönüktü. Ortalığa çıkmak için de çırpınmıyorum ha. Sıkıldım da bu kadar işin üst üste gelmesinden. Bir de bana tuhaf gelen bir işte şu: Ben bu kadar yıl mimarlık yapmışım, 55 yıl sürekli olarak yaptım, bunca yıl mimarlık öğretiminde görev almışım, 10+3 yıl gazete yazıları yazmışım. Beni en çok tanıtan, televizyondaki reklamlar oldu. Bu ne tuhaf bir iş yani?

Televizyondan önce de mimarlığınızdan çok yazarlığınızla anıldınız, bu zorunuza gitti mi?

Zoruma gidiyor tabi.”

Pertevniyal Lisesi Okul Arkadaşlığı

Okul arkadaşlığı da zaman zaman birlikte iş yapmak konusunda karşımıza çıkıyor. Pertevniyal Lisesi’nden Metin Erksan ve Ulvi Doğan gibi. Kıymetli spor tarihçimiz, araştırmacı yazar Melih Şabanoğlu beni “Musikide Öncü Kadınlarımızdan Seha Okuş - Nehir Söyleşi” projesine yönlendirmişti. Yazılı sohbetimizde şöyle bahsetmişti Metin Erksan’dan:

“Türkiye’de sinemayı genelde Metin Erksan’la başlatırım.

(Kendisiyle tanışmıştım. Sahafta karşılaştık sık sık. O zamanlar film çekmeyi bırakmıştı.

Tarih ve siyaset bilimine merak salmıştı. Avrupa Birliği hakkında bir kitap yazdı sanırım.

Önemli birisiydi bence ve önemli filmler yapmıştı.)

Sonra Atıf Yılmaz, Yılmaz Güney, vd.”

Metin Erksan

“Metin Erksan, 1 Ocak 1929 yılında, Çanakkale’de doğdu. Babası Çanakkale Çimenlik Kalesi Kumandanı ve İttihat Terakki Partisi Çanakkale mebusu Ahmet Kazım Erksan’dı. Erksan, beş erkek ve iki kızdan oluşan ailenin en küçük çocuğuydu.

İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul’daki Pertevniyal Lisesi’nde tamamlayan Erksan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nden “İstanbul Hanları” konulu lisans teziyle mezun oldu. Öğrencilik döneminde **Halide Edip Adivar (İngiliz Dili ve Edebiyatı)**, **Ahmet Hamdi Tanpınar (Türk Edebiyatı)**, **Oktay Aslanapa (Türk-İslam Sanatı)**, **Tahsin Öz (Müzebilim)** ve **Mazhar Şevket İpşiroğlu (Avrupa Sanatı-Estetik)** gibi hocalardan ders aldı. 1947 yılında sinema yazarlığına başlayan Erksan, çeşitli yayın organlarında sinema üzerine yazılar yazdı. 1950’de Atlas Film için Yusuf Ziya Ortaç’ın Binnaz isimli yapıtını senaryolaştırarak sinemaya adım attı. İlk filmi, **Bedri Rahmi Eyüboğlu**’nun senaryosundan çektiği “Âşık Veysel’in Hayatı-Karanlık Dünya” (1952) oldu. Sansür kurulundan geçemeyen film, çeşitli ekleme ve çıkartmalar yapıldıktan sonra bir yıl gecikmeli olarak gösterime çıktı. Arka arkaya Beyaz Cehennem-Cingöz Recai (1954), Yolpalas Cinayeti (1955), Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi (1957) filmlerine imza attı.

Askerlik nedeniyle yönetmenliğe ara veren Erksan, yedek subaylığını İstanbul’da **Ordu Foto Film Merkezi**’nde yaptı ve burada merkezin arşivlerini düzenledi. 1958’de Türk Sinema Sanatçıları Derneği’nin kurulmasına öncülük etti. Askerliğini tamamladıktan sonra Dokuz Dağın Efesi (1958), Hicran Yarası (1959), Gecelerin Ötesi (1960), Şoför Nebahat (1960) gibi dönemin önemli filmlerini yönetti. Fakat Erksan’ın esas çıkış yapmasını sağlayan film 1962 yılında çektiği Acı Hayat oldu. Aynı yıl Yılanların Öcü’nü bitiren yönetmen, bir kez daha sansürle karşı karşıya geldi. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in filmi izleyip özel izin vermesinden sonra film gösterime girdi.

Susuz Yaz’la birlikte Berlin Film Festivali’nde Altın Ayı ödülünü kazanan ilk Türk yönetmen oldu. 1960’ların ikinci yarısında Sevmek Zamanı (1965) ve Kuyu (1968) gibi bugün kült olarak kabul edilen filmlere imza atan yönetmen, 70’lerin ilk yarısında Eyvah (1970), Hicran (1971), Makber (1971), Feride (1971), Süreyya (1972) gibi melodram ağırlıklı filmler çekti. 70’lerin ikinci yarısında ise TRT için bir dizi orta metrajlı film üretti. 1974’te Şeytan, 1976’da Kadın Hamlet filmlerini yaptıktan sonra TRT için beş bölümden oluşan Preveze Öncesi (1982) isimli belgeseli çekti. Sinemayı bıraktıktan sonra Mimar Sinan Üniversitesi Sinema-Televizyon Bölümü’nde Sinema Kuramı üzerine ders veren Erksan, Cumhuriyet gazetesinde de sinema, sanat, tarih, siyaset gibi alanlarda yazılar yazdı. Yurtiçi ve yurtdışında filmleriyle pek çok ödül kazanan yönetmen, 4 Ağustos 2012 tarihinde böbrek yetmezliği nedeniyle tedavi gördüğü hastanede vefat etti.” Barış Saydam, Türk Sinema Araştırmaları, <https://www.tsa.org.tr/tr/kisi/kisibio/792/metin-erksan>

Ulvi Doğan

“Ulvi Doğan (2 Kasım 1931, İstanbul - 19 Ağustos 2018, İstanbul), Türk oyuncu, yapımcı ve akademisyen. Necati Cumalı’nın eserinden uyarlanan ve Metin Erksan’ın yönettiği 1963 yapımı Susuz Yaz filminin yapımcılığını üstlendi, aynı zamanda filmin ana karakterlerinden biri olan Hasan rolünde, Erol Taş ve Hülya Koçyiğit ile birlikte başrolde oynadı. Filmin özgün müziğini Yunanistan’ın Akademi Ödüllü bestecisi Manos Hacıdakakis besteledi. Film, 1964 yılında Berlin Uluslararası Film Ödülleri’nde 34 ülkeden 60’a yakın film arasından ‘Yılın En İyi Filmi’ seçilip Altın Ayı ödülünü kazanarak Türk sinema tarihinin uluslararası ödül kazanan ilk filmi oldu. Film aynı zamanda, 37. Akademi Ödülleri’nde Türkiye’nin yabancı dilde en iyi film dalında Oscar aday adayı olarak seçilmiştir.

Ulvi Doğan, 1950 yılında lise eğitimini Pertevniyal Lisesi'nde tamamladı. Bir süre Türk Deniz Kuvvetleri'nde görev aldıktan sonra üniversite eğitimi için Almanya'ya yerleşti, Niederrhein Üniversitesi'nde tekstil mühendisliği bölümünden lisans derecesini (BSc.) aldı. Bir süre Almanya'da özel sektörde mühendislik üzerine kariyerini sürdürdü. Ardından Türkiye'ye döndü ve liseden yakın arkadaşı Metin Erksan ile Susuz Yaz filmi üzerine çalıştı. Filmin uluslararası başarı yakalamasının ardından bir dönem Paris'te yaşamına devam etti. Daha sonraları, akademik kariyeri için Amerika'nın Teksas eyaletine yerleşti. Texas Tech University'de sırasıyla 1971 yılında endüstri mühendisliği yüksek lisansını (MSc.) ve 1972 yılında kitlesel iletişim bölümünde '8 mm Filmlerin Televizyon Yayınlarında Kullanımı' üzerine yüksek lisansını (MA) tamamladı. Bu çalışmalarının ardından 1972 yılında New York'ta Syracuse, New York Üniversitesi'nde doktora çalışmasına devam etti.

2008 yılında, Susuz Yaz'ın 61. Cannes Film Festivali 'Jüri Özel Gösterimi'nde sunulması için, filmin orijinal negatiflerini Dünya Sinema Vakfı (World Cinema Foundation) ile paylaştı. Film Fatih Akın, Martin Scorsese ve Almanya'da bulunan Friedrich Wilhelm Murnau Foundation, 29 Aralık 2021 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi. Destekleri ile Cineteca di Bologna/L'Immagine Ritrovata laboratuvarlarında restore edilerek World Cinema Foundation tarafından koruma altına alındı. Ulvi Doğan, Fatih Akın ve Hülya Koçyiğit ile filmin 2008 yılında Cannes Jüri Özel Gösterimi'ne katıldı. Ulvi Doğan, hayatının son yıllarını Türkiye'de geçirdi. Doğan 19 Ağustos 2018'de, 86 yaşında İstanbul'da hayatını kaybetti. 21 Ağustos'ta Zincirlikuyu Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ulvi_Dogan

Türk sinema tarihinde uluslararası ödül kazanan ilk film: Susuz Yaz

“Susuz Yaz 1963 yapımı dramatik Türk filmidir. Yönetmenliğini Metin Erksan'ın yaptığı filmin senaryosunu yine Erksan, Necati Cumalı'nın 1962'de yazdığı aynı adlı hikâyesinden uyarlayıp yazmıştır. Filmin başlıca rollerinde Erol Taş, Hülya Koçyiğit ve aynı zamanda filmin yapımcısı da olan Ulvi Doğan oynamışlardır. Hülya Koçyiğit'in sinemadaki ilk filmidir. Susuz Yaz, aynı zamanda Erol Taş'ın yardımcı rolde değil de başrol oyuncusu olarak oynadığı ilk filmidir. Filmin özgün müziğini Yunanistan'ın Akademi Ödüllü bestecisi Manos Hacidakis bestelemiştir. Hacidakis aynı yıl Topkapı filminin müziğini de yapmıştı. Çekimleri Necati Cumalı'nın hikâyesinin geçtiği yerde, yani İzmir'in Urla ilçesinin Bademler köyünde 9 ayda gerçekleştirilen film susuzluk ve kadınsızlık temasını işler. Necati Cumalı'nı avukatlık yaptığı yıllardaki gözlemlerine dayanan bu psikolojik - toplumsal filmde çiftçi Osman (Erol Taş) arazisinde çıkan suyu kendi başına sahiplenmek ister, ancak suya ihtiyaçları olan diğer köylüleri karşısına alır. Bu çatışmada hapse düşen kardeşi Hasan'ın (Ulvi Doğan) karısı Bahar'a da (Hülya Koçyiğit) göz koyar.

Türkiye'de sansür engeline takılan, bu nedenle de ilk gösterimi Haziran 1964'te Berlin Film Festivali'nde yapılan "Susuz Yaz", bu festivalin büyük ödülü olan Altın Ayı'yı kazanmış ve Türk sinema tarihinde uluslararası ödül kazanan ilk film olmuştur.

Film, uyarlandığı öykünün yazarı Necati Cumalı'nın bir zamanlar avukatlık yaptığı yerde, yani İzmir'in Urla ilçesinin Bademler köyünde çekilmişti. Öykü, yazarın o yıllardaki gözlemlerine dayanmaktadır. Su ve arazi anlaşmazlıkları temasını işleyen filmde figüran olarak köylüler rol aldı. 1963 yılında başlanan çekimler kalabalık bir ekiple dokuz ayda bitirildi. Sansür Kurulu tarafından filmin gösterimine izin verilmemiştir. Bunun üzerine film rafa kaldırılmış ve yönetmen Metin Erksan'la yapımcı ve aynı zamanda başrol oyuncularından biri olan Ulvi Doğan arasında hiç bitmeyecek olan sürtüşmeler başlamış oldu. Sinemaya bir heves için girmiş olan aslında tekstilci ve stilist Ulvi Doğan filmi otomobil bagajında gizlice Avrupa'ya kaçırılmış ve afişteki Metin Erksan ismini uyduruk bir isimle değiştirilerek Berlin Film Festivali'nde yarışmaya sokmuştu.

Film festivalin büyük ödülü Altın Ayı'yı kazanıp Avrupa'da büyük sükse yapınca devlet bu kez filme itibarını iade etme kararı vermiş, ama buna rağmen film geri gelmemişti. Avrupa'da Hülya Koçyiğit'e benzeyen bir figüranla çevrilen birkaç pornografik parça filme eklenerek film "I Had My Brother's Wife" (Tr: Kardeşimin Karısına Sahip Oldum) adıyla yeniden piyasaya verilmiş ve daha çok erotik film gösteren sinemalarda gösterilmişti.

Oyuncular: Hülya Koçyiğit - Bahar (ses. Alev Koral), Ulvi Doğan - Hasan (ses. Sadettin Erbil), Erol Taş - Kocabaş Osman (ses. Sami Ayanoğlu), Hakkı Haktan - Veli Sarı (ses. Mümtaz Ener), Yavuz Yalınkılıç – Köylü, Alaettin Altıok, Zeki Tüney – Köylü, Yavuz Yalınkılıç - (ses. Osman Alyanak), Niyazi Er - Ağır ceza üyesi, Ercan Yazgan – Mahkûm, Adnan Uygur, Selahattin Genç, Hamit Türker.

Ödüller: 1964 - Berlin Film Festivali - Altın Ayı Ödülü. 1964 - "Acapulco Film Festivali" (Meksika) - "Altın Maya Ödülü". Hülya Koçyiğit, Yılın kadın sanatçısı, Türk kadınlar birliği tarafından. Metin Erksan, Özel ödül, Venedik Film Festivali Merito Biennale. Adaylıkları: 1964 - Film, 37. Akademi Ödülleri'nde Türkiye'nin yabancı dilde en iyi film dalında Oscar adayı olarak seçilmiştir. Ev sineması: Film, Martin Scorsese'nin Dünya Sineması Projesi No. 1 kapsamında 2013 yılında Criterion Collection tarafından restore edilerek DVD olarak tekrar yayınlandı. Film, Criterion'un arşivindeki iki Türk filminden biridir. Tekrar gösterim: Susuz Yaz filminin restore edilmiş bir versiyonu, 2008'de, 61. Cannes Film Festivali'nin "klasik filmler" bölümünde gösterildi. Festivalin "Un Certain Regard" isimli bölümünün jüri başkanlığını Fatih Akin yapmıştı. Gösterime filmin başrol oyuncusu Hülya Koçyiğit ve yapımcısı Ulvi Doğan da katıldı.

Filmin Toplumsal Etkisi: Filmde işlenen Necati Cumalı'nın Susuz Yaz hikâyesinde toplumsal ve bireysel temalar işlenmiştir. Bir yandan tarıma dayalı üretimin ekonomide egemen olduğu bir toplumdaki toprak ve suyun üzerinden yükselen mülkiyet kavramı ve iktidar mücadeleleri, kadının bu toplumda metalaştırılıp değersizleştirilmesi gibi toplumsal bir çatışma, bir diğer yandan da insanın kendi kendine zamanla yabancılaşmasını konu alır. Film, 1960'lar Türk sinemasının karakteristik toplumsal gerçekçi özelliklerini taşır.

Hali hazırda Necati Cumalı toplumsal gözlemlerinden yola çıkarak hikâyeyi kaleme almıştır. Buna rağmen film, toplumsal çatışmayı sınıfsallık bakımından ele almadığı için eleştirilerin odağında olmuştur.

Filmin açılışı "Osman: Su bizim değil mi, ne şekil istersek öyle kullanırız.

Hasan: Su toprağın kanı ağa, kimse razı gelmez (Erksan, 1963)" şeklindedir. Mülkiyet sahibi iki kardeş arasında geçen bu konuşmanın ana unsuru su mülkiyet kavramını temsil eder. Bir yandan suyu kendi tarlasındaki havuzda toplayıp köylüye vermek istemeyen ağabey Osman ve bir diğer yanda da köylüyü susuz bırakmak istemeyen küçük kardeş Hasan nihayetinde suyu kendilerine saklayarak köylüyle karşı karşıya kalır. Kocabaş kardeşler ve köylüler arasında iktidar mücadelesi hem hukuki hem de şiddet içeren yollarla anlatılır." https://tr.wikipedia.org/wiki/Susuz_Yaz

"Metin Erksan - Dry Summer "

"Winner of the prestigious Golden Bear at the 1964 Berlin International Film Festival, Metin Erksan's wallop of a melodrama follows the machinations of an unrepentantly selfish tobacco farmer who builds a dam to prevent water from flowing downhill to his neighbors' crops. Alongside this tale of soul-devouring competition is one of overheated desire, as a love triangle develops between the farmer, his more decent brother, and the beautiful villager the latter takes as his bride. A benchmark of Turkish cinema, this is a visceral, innovatively shot and vibrantly acted depiction of the horrors of greed. Dry Summer was restored in 2008 by the Cineteca di Bologna/L'Immagine Ritrovata laboratory, in association with The Film Foundation's World Cinema Project, Ulvi Dogan, and Fatih Akin. Additional elements provided by the Friedrich Wilhelm Murnau Stiftung. Restoration funded by Armani, Cariter, Qatar Airways, and Qatar Museum Authority." <https://www.criterion.com/films/28410-dry-summer>

“Susuz Yaz” filmi ile ilgili Martin Scorsese’nin videosunu izledim. Oggusto’nun aylık mailleri geldiği ve aşına olduğum için Oggusto’nun yazısından alıntılarını takdim ediyorum:

“The Irishman filmi ile yeniden dikkat çeken İtalyan-Amerikan kökenli, Oscar ödüllü film yönetmeni Martin Scorsese’in hayatını, en iyi filmlerini ve hakkında az bilinen gerçekleri inceledik.

Martin Scorsese Kimdir?

İtalyan-Amerikan bir aileden gelen ünlü film yönetmeni, senarist ve yapımcı Martin Scorsese; Amerikan yeni dalga akımının önemli temsilcilerinden biri olarak tanınmıştır. Dünya çapında prestijli birçok festival ve ödül töreninde “En İyi Yönetmen” kategorisinde adaylığı bulunan Scorsese; Akademi Ödülü, BAFTA ve Altın Küre kazanmıştır. Sinemaya ilgisi çocuk yaşta başlayan ve bir sinefil olarak yetişen Scorsese, sinemaya yönelik ilgisini akademik olarak devam ettirmiş ve okullu sinemacılarından biri olmuştur. Robert De Niro, Joe Pesci ve Harvey Keitel gibi birlikte çalıştığı isimlerle anılan ünlü yönetmenin son gözdesi ise Leonardo Di Caprio'dur. 17 Kasım 1942, New York doğumlu Martin Marcantonio Luciano Scorsese, İtalyan asıllı Amerikan bir ailenin çocuğudur. Kendisini bir sinefil olarak yetiştiren Scorsese, tutkusunu akademiye yönlendirerek New York Üniversitesi Sinema bölümüne lisans eğitimi tamamlamış ve yine aynı üniversitede film dalında master derecesi almıştır. Mezuniyetinin hemen ardından ilk uzun metraj filmi için kamera arkasına geçen Scorsese’in “I Call First” adını verdiği bu filmi, sinema dünyasına adım atmasını sağlamıştır. Yönetmenin adını duyuran asıl yapıyı ise Robert De Niro ile yollarının ilk kez buluştuğu ve bir suç dehası olan Mean Streets’tir. Mean Streets’in ardından çektiği oldukça ses getiren filmlerle sayısız ödüle layık olan Scorsese, kariyeri boyunca toplam 11 kez Oscar’a aday olmuş, ödüle ise 2007 yılında The Departed filmi ile kavuşmuştur. Martin Scorsese, 1997 yılında Amerikan Film Enstitüsü tarafından verilen AFI Yaşam Boyu Başarı Ödülü’ne layık görülmüştür.

Yönetmenlik kariyeri ile öne çıkan Martin Scorsese’in yapımcılık, senaristlik ve hatta oyunculuğu da içeren oldukça geniş bir filmografisi vardır. Scorsese; film, televizyon dizisi, kısa film veya belgesel kategorilerinde yönetmen olarak toplamda 64 yapıma imza atarken, 73 yapımda prodüktörlük yapmış, 17 kez yazar koltuğuna oturmuş ve 34 farklı rol ile ekranlarda sinemaseverlerle buluşmuştur. Yönetmenliğinin yanı sıra senaristliğini de Martin Scorsese’in üstlendiği film, ünlü yönetmenin suç dünyasını işleyen filmlerinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Sert ve vurucu temasının yanı sıra duygusal yoğunluğu ile de öne çıkan film, diyalogları ve karanlık atmosferi ile yönetmenin stiline temelini atmıştır. New York içindeki küçük İtalya’da yaşam mücadelesi veren Charlie, Tony ve Johnny isimli üç arkadaşın hayatını konu alan film, üç gencin suça meyilli bu küçük mahallede yaşadıkları çıkmazlara ışık tutmaktadır. Aynı zamanda film, Robert De Niro ve Martin Scorsese ikilisini ilk defa bir araya getiren filmidir. “You talking to me?” sahnesi ile akıllara kazınan Taxi Driver Oscar’da 4 dalda aday gösterilirken, Martin Scorsese Cannes Film Festivali’nden En İyi Yönetmen ödülü ile dönmüştür. Başrolde yeniden Robert De Niro’yu izlediğimiz film, toplumdaki yabancılaşmayı işlemektedir. Vietnam Savaşı’ndan yeni dönen ve uyku problemleri yaşadığı için geceleri taksi şoförlüğü yapan Travis’in perspektifinden giden film, sertliğin giderek arttığı bir ritimle, Travis’in kendini sosyal bir intikamcı olarak tanımlayarak karanlık ve adaletsiz dünyayla girdiği savaşını anlatıyor. Uluslararası alanda hem film hem de yönetmen kategorisinde birçok önde gelen festival ve ödül töreninde adaylığı ve ödülleri bulunan Good Fellas, Scorsese filmografisinin zirvesi olarak kabul edilmektedir. Türkçeye Sıkı Dostlar ismi ile çevrilmiş film, mayfatik bir evrende, sırtını birbirine dayamış bir grup insanı odağına alıyor. Film, gerçek hayattan uyarlanmış bir hikayeye dayanıyor. Martin Scorsese; film yazarlığının cazibesine kapılmış, kendi yönetmen kuşağını yaratan Amerikan yeni dalga akımının öncü isimlerinden biridir. Sinematografi konusundaki eşsiz yeteneğini Hollywood’un görsel avantajları ile birleştirerek modern bir dil yaratmıştır.

Amerikan-İtalyan sokak hayatında geçen, Hristiyanlık, suç, adalet ve şiddet unsurlarını işleyen hikayeleri ve temel dramatik arayışları olan, sorunlu baş karakterleri ile Scorsese, ayırt edilebilir bir tarza sahiptir.” <https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/martin-scorsese-hayati-eserleri-ve-bilinmeyenleri>

“Susuz Yaz” filminden annem ve babam etkilenmişti. Nerede seyrettiklerini bilemiyorum. Bazen konuşmasında bu filme atıf yapardı. Rengigül e-kitabımdan paylaşmak istedim.

“The Criterion Collection”da; “Dry Summer. Metin Erksan. 1964”ü gördüğümde heyecanlandım. 14. Uluslararası Berlin Film Festivali’nden ödüllü “Susuz Yaz” ile hâfızalardaki Florinalı Necati Cumalı;

“Eski İzmir diye ne varsa şunun bunun bildiği Yaşlıların kırık dökük anlattığıdır.” diyor, “İthaf” şiirinde.

Film sansüre uğrar ancak “Türk Sineması’nın 100. Yılı” nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen “En İyi 100 Türk Filmi” oylamasında birinci olur. Belki de ileriki yıllarda “Susuz Yaz Filmi’nin Filmi” çekilir. Başından sonuna “tam filmlik” bir öyküsü var. İlk sinema işletmecilerinden Haydar dedeme bunları anlatmak isterdim.”

Reha Yurdakul

Reha Yurdakul, kayınpederimin Laleli’deki Foto Üniversal fotoğraf stüdyosundan arkadaşlarından biriymiş. Yine Rengigül e-kitabımdan paylaşmak istedim.

“Saffet Ural’ın Lâleli’deki Foto Üniversal’in mahfelinden arkadaşı aktör Reha Yurdakul, “Taşkasaplı Kahveci” rolündedir.”

“Üniversal’de buluşalım.”

“Foto Üniversal, sinema, tiyatro, ses sanatçılarının buluşma yeri, bir mahfel olur. “Üniversal’de buluşalım.” derler. En çok da Reha’ya fotoğraf çeker tabii. Yurdakul, ya önce gelir ya sonra. Kızlar bayılıyor, onu görmeye geliyorlar, toplanıyorlar. Ahmet Rasim’den, sevdâdan, aşktan, şâirlerden, romanlardan, sinemalardan konuşulur. Ne güzel sohbetler yapılıyor! Buram buram sanat dokulu Foto Üniversal! Esat Mahmut Karakurt. “Ankara Ekspresi”. Esat Mahmut Karakurt’un “Ankara Ekspresi” casusluk konulu romanından uyarlanan filmde oynayan Macar yıldız İlonka Molnar gelir, gider. Hele bir gece, karanlık, “tak tak tak” cam vurulur...”

“Reha Yurdakul da “Kanatlılardan Türbe” filmini çeviriyor. Arkadaşı Süheyla da gelir, oturur diğer arkadaşları gibi bekler, Üniversal’de. Bazen de yemek saatiye birlikte yemeğe giderler. Aksaray Vâlîde Camisi’nin tam karşısında Yenikapı’ya doğru güzel bir lokanta vardır. Ara sıra orada yemeklerini yerler. Asuman (Arşan) küçüktür, daha on iki yaşında ama pek meraklıdır. Çoğu sabah da gelir, oturur, “Saffet ağabey, Saffet ağabey!” diye pek sever, çikolata getirir. Bir de yedirir, eliyle espri ile. Biraz ilerde iki ünlü sanatçı ile birlikte cumbalı bir evde yaşarlar. Belli ki iyi kalpli, değerli bir sanatçı olacaktır. Nitekim “Yasemince”den “Sürâhi Hanım’ın gelini” rolüyle televizyon neslinin de dimağlarında kalmıştır, hiç kuşkusuz. Allah gani gani rahmet eylesin.”

“Hiç Unutamadığı Bir Yılbaşı Gecesi: 1949’u, 1950’ye bağlayan gece. Mustafa ile “Gidelim bir yılbaşı yapalım.” derler. Gençlik heyecanlarında dans edecekler. “Dame”lar lâzım. Reha Yurdakul’un tanıdığı, arkadaşı çok. Yılbaşı gecesi, Beyazıt Meydanı’nda tam Üniversite’nin karşısında, Marmara Gazinosu’nda, biletle yılbaşı balosuna gitmeye karar verince, üç kız arkadaş davet ederler. Genç hanımlar da birer kız arkadaşıyla gelmez mi? Etti mi altı genç kız!

Mustafa ve Saffet’le sekiz kişi; 5 liradan 40 lira öderler. Gireler, otururlar. Jazz başlar. Danslar da başlar. O, “Beni kaldır”, o “Beni kaldır” derken... Vals, Tango, Swing Foxtrot, Slow Foxtrot. Salon dansı “Foxtrot”, pek meşhur, çabuk çabuk yapılır. Jazz’ı idare eden şef var. Jazz’ı durduruyor. “Eş değiştir” deyince, herkes birbirine bakar. Salondaki en güzel kız, Saffet’e düşmez mi? Genç hanım, Saffet’ten 10 cm daha uzun boylu. “Raspa” daha yeni çıkmış. Eyvah ki ne eyvah! Biraz mahcup “Ben bilmiyorum” deyince genç hanım, gülerek “Raspa’yı ben sana öğretirim” der. “Raspa da raspa” öğrenir Saffet, Marmara Gazinosu’ndaki bir yılbaşı gecesinin en güzel kızından... Yedi genç hanımla dans ile unutulmaz bir yılbaşı geçirirler. Gençlik neşesi. Sonra, sabaha karşı yollarının üzerinde meşhur fırın var. Kurabiyeler, gevrekler yapmışlar, sıcak sıcak. Onları yiye yiye, uyumaya giderler.”

“Abdullah Yüce... “Bu ne sevgi ah!”

Abdullah Yüce henüz genç, değerli bir bestekâr. “Bu ne sevgi ah, bu ne ıstırap!” ile gönüllerde, dillerde. Kiracı Hanım’ın da komşusu, Fatih Darüşşafaka’dan. Abdullah Yüce’ye “Bak, benim Düzceli hemşehrim Lâleli’de fotoğrafane açtı, iki tane çekiyor, hangisi iyi olursa onu veriyor” demiş, ama Saffet’in bundan haberi yok. “Hâlbuki, zeki bir kızdı anlaması lâzımdı, herkese iki tane çekilir mi film?” diye hâlâ hayıflanıyor Saffet Bey. Abdullah Yüce gelir, fotoğraf çektirir. “ Rengigül e-kitabı satır araları, Saffet Ural ile söyleşi

Halit Kıvanç TRT’de Abdullah Yüce’yi ve Hulusi Kentmen’i konuk etmiş. Konuşmaları, kıyafetleri ne kadar da özenli ve örnek alınacak saygıyı içeriyor.

Reha Yurdakul’un Metin Erkan da okuldaşı olduğuna göre, “Birlikte hangi filmde yer almışlar” diye düşündüm. Çok ilginç bir detay karşıma çıktı. William Shakespeare’in Hamlet’inden esinlenmiş Erkan ve “**Ölüm Meleği - Kadın Hamlet**” filmini yönetmiş. Fatma Girik başrolde Kadın Hamlet’i oynamış. MIT-School of Humanities Art and Social Sciencies (Lit@Mit) web sayfasında “Global Shakespeares Video and Performance Archive’de film arşive alınmış:

“Title: Intikam Meleği – Kadın Hamlet (The Angel of Vengeance – The Female Hamlet)

Year: 1977

Director: Erkan, Metin | Productions

Play: Hamlet

Language: Turkish

Type: film

Venue: Turkey

Company: Ugur Film

The Angel of Vengeance – The Female Hamlet is a 1977 Turkish drama film directed by Metin Erkan. It was entered into the 10th Moscow International Film Festival. Wikipedia

Initial release: July 1977

Director: Metin Erkan

Adapted from: Hamlet

Screenplay: Metin Erkan, William Shakespeare

Producers: Metin Erkan, Fatma Girik

Cast: Fatma Girik (Hamlet), Reha Yurdakul (Claudius), Sevda Ferdag (Gertrude)

globalshakespeares.mit.edu/intikam-melegi-kadin-hamlet-erkan-metin-1977/#video=intikam-melegi-kadin-hamlet-erkan-metin-1977

Reha Yurdakul

“Reha Yurdakul (1 Nisan 1926, Balıkesir - 27 Aralık 1988, Bolu), Türk sinema oyuncusu, yapımcı ve senaryo yazarıdır. 1926 yılında Burhaniye’de doğdu. İstanbul Pertevniyal Lisesi’nden mezun oldu. Sinemaya 1949 yılında Mümtaz Ener’in yönettiği, "Kanatlıdan Türbe" adlı filmde rol alarak girdi. Türk sinemasının karakter oyuncularından olan Yurdakul, Karanfilli Naciye filminde yönetmenlik, Ana Hasreti, Kanlı Sevdâ, Kısmetin En Güzeli, Murada Ereceğiz, Ölüm Peşimizde, Yetim Ömer, Yetim Yavrular filmlerinde yapımcılık, Doktor Civanım filminde yapımcı sorumluluğu, Umudumuz Şaban filminde de senaristlik görevlerini üstlendi. 27 Aralık 1988 yılında Fatma Girik ile Mudurnu’da gerçekleştirdiği film çekimleri sırasında kalp krizi geçirerek öldü. Aynı filmin çekimleri sırasında Hüseyin Kutman da öldü.” tr.wikipedia.org/wiki/Reha_Yurdakul

Defalarca seyrettiğimiz “Lüküs Hayat” ile aklımıza kazınan Zihni Göktay, ilk gençlik yıllarımdaki Sıraselviler’deki “Devekuşu Kabare” tiyatrosundaki temsilleri ile dimağımda unutulmaz lezzetler bırakan Metin Akpınar da “Pertevniyal Lisesi mezunları ünlüler” arasında adları geçmekte.

“Bir fotoğraf, bir cümle, bir broş, bir biblo, bir kitap, el yazımız nasıl da bizi yansıtır! Sanat yaşamımızın ayrılmaz bir parçası değil mi sizce de? Farklı kulvarları birleştiren, ruhumuzdan bedenimizi besleyen, her dâim genç tutan bir evrensellik. Bir an Pera’daki çocukluk, ilk gençlik hafta sonları aklıma geldi; “Uy Balon Dünya”, Sıraselviler Devekuşu Kabare’de küçük yuvarlak masalardan tiyatro izlemek ve sonraki temsilleri düşlemek. “Lüküs Hayat”. AKM’de “Kuğu Gölü Balesi”, hayranlıkla defalarca izlediğim “Giselle”. “Ayşegül” dergilerimizin neşesinde, Nisa Serezli’nin oyunu ile Ali Poyrazoğlu’nun oyunundaki fark ve benzerlikleri bulma tiyatral oyunlarımız. “Oliver Twist”, “Grease” ile neşeli Londra anıları.

Biz gülüştükçe annemin “Çılgın Amandalar” diyerek gülmesi. Yıllar içinde; “Damdaki Kemancı”, “Ayşe Opereti”, “Sokak Kızı İrma”, “Kaldırım Serçesi” hâtıraları. Bahriye anneannemin “Mikado’nun Çöpleri”, “Ahududu Likörü”, “Bir Delinin Hâtıra Defteri” anlatımlarını “Arkası Yarın” gibi dinlemek. “Kanlı Nigâr”a bir daha gitmeli” ifadeleri. Şan Tiyatrosu, Dümbüllü ve Bal Mahmut ve tabii ki konserlerini hiç kaçırmadığı ve en önden sinema tarihçisi akrabamız Erman Şener’in annesi sevgili Nadide teyze, nâm-ı diğer Nadi Kaymak Hanım ile Zeki Müren’in kıyafetleri hakkındaki yürek ferahlatan yorumları.

Beyoğlu Bab Cafeteria’da arkadaşlarımızla self servis kuyrukları, müzik kutusundan eser seçmek, esprili gülüşmeler, kaçamak utangaç bakışlar. Erkek arkadaşımızla neredeyse üç-dört ay sonra el ele tutuşmalar. Kadıköy’de yazlık sinemada ABBA filmini seyretmenin neşesi. Kışın, Nişantaşı Konak Sineması’ndaki kuyruklar, Muhsin Ertuğrul Sahnesi, tayyörlü, eldivenli annelerimiz. Babalarımızın şapkalarını çıkartarak ve yarı beline kadar eğilerek tanıdıklarına selâm vermeleri. Tiyatro bitiminde sanatçıların sahneye çıkarak, seyircileri önce teker teker, sonra el ele tutuşarak selâmlaması. Seyircilerin de perde kapanana kadar alkışlaması. En güzel andır, sanatçılar ve sanat severler için. Perde kapandıktan sonra biraz daha alkış devam eder. Sonra hem sanata hem de birbirlerine saygı bilinci ve disiplini ile tebessümle, sessizce, ağır ağır tiyatro salonunu terk etmeleri.

Annemin incecik topuklu, siyah file ayakkabılarının Hüsrev Gerede’mizdeki parke taşların arasına sıkışması. Teşvikiye’den, 1.Levent’te taşınma telaşlarımızda babaannemin; “Emek Apartmanı’nı yaptırmadan önce, Levent’te ev almıştım da “Nevzat Hanım, biz oraya nasıl geliriz? Kurtlar iniyor!” diye geri vermiştim. Yapabilecek misiniz?” sözcükleri ile Nişantaşı’ndan en son otobüsün akşam 19.00’da olduğu Levent’e taşınırken aklımızdaki soru işâretleri. Anneannemin yazlık şemsiyeleri, gerçek gibi ruh vererek anlattığı belki de gerçek masalları, Çarliston stepleri, kahve ile merakla beklediğimiz sandık açmaları.

Babamın ve Prof. Dr. Hüsnü (Demiriz) Amca'nın, bilimsel ekskürsiyonlardan çektikleri slayt gösterileri ile annelerimizin sımsıcak ıspanaklı börekleri, elmalı tarçınlı pie'ları. Gümüşsuyu'ndaki evlerinde Mete Demiriz'in kendi yaptığı kukla gösterileri, Edinburgh, "British Council" anıları.

Okulun Hilton'daki beş çayları, "Çay'dan sonra sakın bilmediğiniz bir arabaya binmeyin!" öğütleri, bazı yasaklı diskolar. Yazın, yazlık sinemalarda ay ışığı ve yıldızların altında romantizm. İki gözü iki çeşme hanımlar. Heybeliada'da İsmet Paşa'nın çivileme atlama hazırlıklarından önce, babamın "Millî Mücadele'de çok emekleri var." diyerek elini öptürmesi. Behçet Necatigil'in kızı ilkokul arkadaşım sevgili Ayşe ile "Şâir Nedim" çocukluk hayâllerimiz ve acı badem kurabiyesinin Heybeli'nin deniz kokusuna karışan kokusu. Barış ağabeyin uzun saçları, Ajda'nın upuzun, ince bacakları, püsküllü kısa etekleri, parlak ince çorapları ve püsküllü beyaz çizmelerinden esinlenmelerimiz. Beyaz çizmelerimizin içine sokulan Türkiye'de olmadığı için Londra'dan getirdiğimiz "blue jeans". Deniz kenarında çevrile çevrile bronzlaşmak, denizin içinde kıydan uzaklara, ellerimizden yüzükoyun çekilirken sarı papatya bikişli bir doğal kayık olmak. Gece, yazlık açık diskoda anneler ve babaların "Casper"ca göz hapisleri.

"Yaşam", "Yaşamak" bir "Degüstasyon" değil midir? Hayat tadımları gibi. Belki benden iyi bilebilirsiniz; "Degüstasyon"da üzümün kalitesi kadar fıçılardaki ağacın kalitesi, kesim biçimi, saklama koşulları, toprak, nem, güneş, su, yağmur, ısı, ışık faktörlerden bazıları. Türkiye'mizin ağaç çeşitliliğine hayran kalmayan bir "Dendrologist" var mıdır acaba desem? Babama, Tekel İdaresi uzun yıllar önce rica etmiş; "Hocam, en kaliteli meşe bizde diyorsunuz, fakat konyak yapımı için fıçılarımız Fransa'dan getirtiliyor. Siz bir çalışma yaptırırsanız da fıçılar burada üretilse?" Bir komisyon oluşturuluyor, "degüstasyon worksop"ları yapılıyor. Yıllarca eğitim, araştırma, meşe tür seçimleri, konyak suması, üç ayda bir degüstasyon ve bu uzun süreçte bizim meşelerle en âlâ konyak daha doğrusu, Türkçesi kanyak elde ediliyor. Ankara'da bir konferansla, tüm bu zahmetli, emekli süreç, slaytlarla, raporlarla anlatılıyor. Sonra! Bilin bakalım? Fıçı üretimini seri bir şekilde yapacak, biçecek ve bu organizasyonu gerçekleştirebilecek "usta" yok. Proje rafa kalkıyor... Bunun gibi ne anılar, "Rose" rengine hâtıralar. Hani eskiden "Lâl" derdi büyüklerimiz. Sonra Ahmet Hâşim'i anarak "Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz." diyerek dizeler okurlardı. Tayyip dedemizin bahçesinde evin penceresine tırmanan, minik sarılıcı, toz pembe güller ve mis gibi kokusu aklıma gelirdi. Aslında, yemeklerle uyumlu, bahçenin gülleri, Ersin'in el yapımı mumları ve her yaşında zevkle dinlediği Paul Mauriat "İsadora" tonlamalarındaki müzik, bir damla parfüm gibidir hayat ve ıskalamak olmaz, becerebildiğimiz ölçüde. Kendi dünyalarımızda ne ile nasıl mutlu oluyor isek." ifadelerim gibi "zaman tüneli"nde birer keşiş misali yol kat edeceğiz."

Zeki Alasya - Metin Akpınar'ın tiyatrosu, Devekuşu Kabare'de; Bahriye anneannem, annem, babam, kardeşim ve komşularımız en şık kıyafetlerle, yuvarlak masalara oturup, servis edilen içeceklerini yudumlarken temsillerini seyretmek... Gerçekten tadı damaklarda kalan en güzel tiyatro geceleri anılarından ve Haydar Bey'in ruhu şad oluyordu. Anneannem hep eşini anarak seyrederdi. Özellikle de Nurhan Damcıoğlu'nu. Altan Erbulak'ın "Uy Balon Dünya"sı, öncesinde veya sonrasında Beyoğlu'na çıkınca anneannemin vazgeçilmezi; "pudra şekerli su muhallebisi" ile şakalaşmalarımız. Abdullah Efendi ve Lâle İşkembecisi dönüşümleri ile "Canım çekti!" muhabbetleri.

"Tatlı Kaçık" ve "Çılgın Amanda" ile Nisa Serezli... Annem ve anneannem, kendi dönemlerine göre aykırı bir kıyafeti beğendiğimde "Çılgın Amanda" derlerdi hemen gülerek. Tiyatro bir zekâ işi... Nisa Serezli gibi usta oyuncuların hayat hikâyeleri incelendiğinde ne denli bilgili, bilge olduğunu anlamak zor değil. Metin Serezli'nin oyunlarını da pek beğenerek izlerdim. Soyadının da bizim Balkan köklerimizden geldiğini bilerek... Şan Tiyatrosu'nda "Hisseli Hârikalar Kumpanyası". Perran Kutman, Müjdat Gezen'li gülmelerimiz, Adile Naşit, Şener Şen, Ferhan Şensoy... Saymakla bitmez! Haydar ve Bedri dedem yaşasalardı, hoşlarına giderdi, belki de. Nevzat Hanım da pek severdi gülen insanı." Rengigül e-kitabımdan

Metin Akpınar

“2 Kasım 1941’de Mustafa ve Nadide Akpınar çiftinin çocuğu olarak İstanbul, Aksaray’da dünyaya gelen Metin Akpınar, Pertevniyal Lisesi’nin ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Henüz lisedeyken 1957’de Yeşil Sahne’de amatör tiyatro hayatına başlayan sanatçı, 1962’de tiyatro çalışmalarına devam ettiği Milli Türk Talebe Birliği’nde, aynı zamanda “Tiyatro Kolu” ve “Her Yer Tiyatro’dur” kampanyasında yönetici olarak görev yaptı. İleride hayatının ayrılmaz bir parçası olacak olan Zeki Alasya (1943–2015) ile de, burada tanıştı. 1964’te Ulvi Uraz Tiyatrosu’nda “Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım” adlı oyunla profesyonel oyunculuğa başlayan sanatçı, 1965’te yine aynı tiyatronun sahnelediği Hababam Sınıfı’nda rol aldı. Zeki Alasya ile birlikte 1966’da Genar Tiyatrosu’nun, ardından 1967’de, ülkemizin ilk kabare tiyatrosu olan Devekuşu Kabare Tiyatrosu’nun kurucuları arasında yer aldı. Kurucusu, ortağı ve oyuncusu olduğu Devekuşu Kabare’nin kapandığı tarih olan 1992’ye dek yöneticiliğini üstlendi.

1998’de Devlet Sanatçısı unvanıyla onurlandıran sanatçı; 2008 İsmail Dümbüllü Ödülleri “Yaşam Boyu Onur Ödülü”, 2010 Altın Portakal Film Festivali “Yaşam Boyu Onur Ödülü” ve 2011 Uluslararası İstanbul Film Festivali “Onur Ödülü”ne layık görüldü. Haliç ve Okan üniversiteleri konservatuarlarında “Tiyatroda Kabare Tarihi” dersleri vermekte olan Metin Akpınar; Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, Tanıtım Kurulu Başkanı ve Danışma Kurulu Üyesi ve aynı zamanda Pertevniyal Eğitim Vakfı Onursal Başkanı’dır.

Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım, Vatan Kurtaran Şaban, Bu Şehr-i İstanbul ki, Generallerin 5 Çayı, Astronot Niyazi, Ha Bu Diyar, Gergedan, Dün Bugün, Haneler, Yalan Dünya, Biz Bize Benzeriz, Reklamlar, İnsanlığın Lüzumu Yok, Beyoğlu Beyoğlu, Yasaklar, Aşk Olsun, Geceler, Deliler ve Şuna Bana Dokunduk gibi oyunlarda oynayan Metin Akpınar’ın rol aldığı sinema filmleri arasında Tatlı Dillim (1972), Köyden İndim Şehre (1974), Salak Milyoner (1974), Beş Milyoncuk Borç Verir Misin (1975), Nerden Çıktı Bu Velet (1975), Hasip ile Nasip (1976), Nereye Bakıyor Bu Adamlar (1976), Petrol Kralları (1978), Davetsiz Misafir (1983), Patron Duymasın (1985), Güle Güle (1999), Propaganda (1999), Abuzer Kadayıf (2000), Rus Gelin (2002), Eğreti Gelin (Misafir Oyuncu, 2004), Döngel Kâhhanesi (2005), Kısık Ateşte 15 Dakika (2006), Eve Giden Yol 1914 (2006) ve Amerikalılar Karadeniz’de 2 (2006) adlı filmler sayılabilir. Sanatçının rol aldığı TV projeleri ise şunlardır: Güler misin Ağlar mısın? (1988), Biz Bize Benzeriz (1992), Zeki-Metince (1992), Hastane (1993-1996), Baykuşların Saltanatı (2000), Çat Kapı (2005), Papatyam (2009-2011) ve Aşkın Halleri (Oh Olsun, 2012)” <https://tiyatro.iksv.org/tr/onur-odulleri/metin-akpinar>

Zihni Göktay

“Dionysos’un Çocukları” röportaj serimizde Zihni Göktay ile konuştuk. ”Lüküs Hayat”, “Kuşlar”, “Kanlı Nigar”, “Cibali Karakolu”, “Hisse-i Şayia”, “Çalıkuşu”, “Sarıpınar 1914”, “Pembe Konağın Gelinleri”, “Dingildek ilişkiler”, “Bu Ölü Kalkacak”, “Yaşama Sevinci”, “Kral’ın Kısrağı”, “Figaro’nun Düğünü”, “Misafir”, “Babanın Gorilleri”, “Gümüş Düdüğü”, “On İki Öfkeli Adam”, “Merhaba Anneciğim”, “Bizans Düştü”, “Dananın Kuyruğu”, “Saticının Ölümü”, “Mutemet Ali Rıza Bey’in Yaşanmamış Hayat Hikayesi”, “Devlet Baba”, “Çulsuzlar”, “Üç Kurşunluk Operet”, “Ayak Bacak Fabrikası”, “Yılanların Öcü”, “Ceza Kanunu”, Pertevnihal Lisesi yıllarından “Şair Evlenmesi” ve daha nicelerini... Kısaca, rol aldığı bütün o oyunlardan, Eminönü Halkevi Tiyatro Kolu’ndan, Ankara Meydan Sahnesi yıllarından, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu’dan, hayattan konuştuk. Ve tabii, İstanbul Radyosu’nda ‘Radyo Tiyatro Şubesi’nde görev yaptığı dönemden... “Zaman Mekân Makinesi”den, tuluattan da. Bir aktör olarak, geleneksel tiyatromuza dair hazinelerden hep yararlandı Zihni Göktay. Ortaoyununun epik unsurlarını göz ardı etmedi hiç. Deposu zengin bir tuluatçı oldu her zaman. İsmail Dümbüllü, Muammer Karaca, Nejat Uygur, Gazanfer Özcan’ın ardından bu dalın en önemli temsilcisi oldu. Tıpkı Ferhan Şensoy gibi.

“Allah vergisidir tuluat. Zeka ürünüdür. Hatırlıyorum, ‘Lüküs Hayat’ı oynuyoruz. Sahnede tek başımayım. Seyircide bir hareketlenme fark ettim. Acaba bir şey mi var diye arkamı döndüm, perdenin kenarında gözleri ışıktan kamaşmış bir kedi durmakta. Rolümü çalan kediye doğru yürüdüm. ‘Birader hoş geldin, safalar getirdin de, yanlış yerdesin burada ‘Lüküs Hayat’ oynanıyor, sen Broadway’e uzan ‘Cats’ orada sahneleniyor’ dedim...”

Babasının dükkanında kuşandığı peştamal... Annesi elbette ve kesinlikle oyuncu olmasına karşıydı. Doktor, mühendis, diş hekimi, biyolog, haydi bilemedin eczacı olmalıydı oğlu ya da dayı mesleği otomobil yedek parçacısı... Aktörlük mü, asla! Hayır, mümkün değil. Babası İbrahim Göktay gençlik yıllarında, Dobruca’da amatör tiyatro oyunculuğu yapmıştı, klasik gitar çalardı, Zihni Göktay’ı elinden tutup çocuk tiyatrosuna götürmüştü. Tiyatroyla böylece, Dârülbendâyî’de tanışmıştı Zihni Göktay. Tevfik İnce komşularıydı. Ve bir gün okul çıkışı babasının terzi dükkanına uğradığında, Tevfik İnce ve İsmail Dümbüllü ile tanıştı. Çok heyecanlanmıştı.

“Gülhane Parkı’nda, Şark Kiraathanesi’nde, bahçe sinemalarında geleneksel oyunlar izlerdim arada. İsmail Dümbüllü’yü tanıyordum. Derhal elini öptüm. Babam ‘Bizim mahdum tiyatroya pek hevesli’ dedi o esnada. Sırtımı sıvazladı İsmail Dümbüllü: ‘İnşallah, Cenab- Hak, benim gördüğüm umurlara eriştirsin seni de’ dedi.”

Aslında o gün, o güzel dilekler eşliğinde peştamal kuşandığının farkında bile değildi Zihni Göktay. Zaten babasının aldığı Karagöz takımıyla küçük yaşta geleneksel tiyatroya ilk adımını atmış, hatta bir defasında yanan mumun tülbentten yaptığı perdeyi aniden tutuşturmasıyla, evde yangın bile çıkartmıştı Zihni Göktay. Neticede babası, tiyatrocu olma kararına fazla direnmedi, hatta “Yeter ki başarılı ol” diye destek bile verdi ve bu konuda eşini de ikna etmeyi başardı.

“Aç kalıp, sürünmesin...” Ama dedesinin bu sözleri yara içinde çevrilen bıçak oldu Zihni Göktay için :

“Dedem namaza gitmeden babamın dükkanına uğrar, kahvesini içerdi. Beni gördü. Yüzü asıldı. Babama dönüp ‘İbrahim, duydum ki, bu herif saçma sapan işlerle (tiyatroyu kastediyordu) uğraşıyormuş. O’na pantolon dikmeyi öğret de, ilerde aç kalıp, sürünmesin’ dedi. Bu laf çok ağrıma gitti.”

Oysa Zihni Göktay kararını vermişti. Tiyatrocu olacaktı. Gün gelecek, neredeyse ismi İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları ile özdeşleşecekti. Kendi ifadesiyle, ‘işini, eşini, aşını’ hep çok sevdi. Tiyatro perisi de, sahneye ihanet etmemiş, izleyicisini veli nimeti kabul etmiş, sanatla vaftiz edilmiş bu safkan aktörü, hep korudu, gözettili. Vasfi Rıza Zobu, Muhsin Ertuğrul, Hamit Akımlı, Mazlum Kiper, Gencay Gürün, Erol Keskin, Aliye Uzunatağan, Şükrü Türen, Nurullah Tuncer, Kenan Işık, Orhan Alkaya, Ayşenil Şanlıoğlu, Erhan Yazıcıoğlu, Hilmi Zafer Şahin, Süha Uygur, Mehmet Ergen, Ayşegül İşsever’e kadar İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları’nın tüm genel sanat yönetmenleriyle çalıştı. Kim bilir kaç sezon hiç reposuz oynadı. Konservatuar eğitimi almadı Zihni Göktay. Eminönü Halk Evi’nin açtığı kurslara katıldı. Ergin Orbey’in oyunlaştırdığı, Cüneyt Türel ve Levent Dönmez’in yönettiği, dekorunu ressam Balaban’ın yaptığı “Yılanların Öcü” ile kader ağlarını örmeye başlamıştı aslında. Yaşar Kemal, Fakir Baykurt ile beraber Eminönü Halkevi’nde izlediği Zihni Göktay’ı, Gülriz Sururi & Engin Cezzar Tiyatrosu’nda sergilenecek “Teneke” oyunu için düşünmüştü. Arzuhalci karakteri için biçilmiş kaftandı bu genç oyuncu. Doğruca Gülriz Sururi ile görüşmesi için öneride bulundu. Ama dedik ya, kader örgü işlemine çoktan başlamıştı. Yolda karşılaştığı Erdinç Üstün bir anda, on yıl sürecek bir serüvenin, Ankara’nın ilk özel tiyatrosu Meydan Sahnesi’nin kapısını açtı Zihni Göktay’a. Elhamra Tiyatrosu’na gideceğine, turne için Ses Tiyatrosu’nda bulunan Ankara Meydan Sahnesi topluluğuna doğru yürüdü. Hem dedesinin yüreğine işleyen sözleri, hem tek başına ayakta kalma isteği, hem de evde bir boğazın eksilmesi... Evet, Ankara’ya gitme kararını aldı.

“Teoman Özer’in asker kaçağı olarak götürülmesinin ardından Çetin Köroğlu ‘Eşeğin Gölgesi’nde Şaban rolünü bana verdi. ‘Teksti koltuğunun altına al, git ve çalış’ dedi. İlk başrolümdü.”

Sonrası O’Henry öykülerinden esen bir rüzgar gibiydi... Ankara’da, soğuk, zehir zemheri bir hava. Elinde Haldun Taner’in yazdığı “Eşeğin Gölgesi” oyununun teksti, rolünü ezberleyecekti Zihni Göktay. Yeterli parası olmadığı için otelde kalamamış, çaresiz Ankara Garı’na sığınmıştı. Ancak gece yarısı garın kapıları kapanınca peronda, hava gazı lambalarının aydınlığında, gün ışıyana kadar üşüyüp titreyerek, hem rolüne çalıştı hem ağladı. Sabah Sıhhiye’de o küçük kahvede, tiyatronun açılmasını bekledi. Rolü bir gecede çıkartmıştı. Güçlü bir ezber yeteneği vardı zaten. “Hafız Zihni” lakabı boşuna verilmemişti O’na. “Eşeğin Gölgesi”nin galasına gelenler arasında Mevhibe – İsmet İnönü, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şinasi Nahid Berker, Orhan Birgit, Rahşan- Bülent Ecevit, Hıncal Uluç gibi isimler de vardı. Bu oyunla bir anda dikkatleri üzerinde toplamayı başardı. İzleyiciden tam not aldı. Bu arada Yalın Tolga, Asuman Korad, Baykal Saran’ın davetleriyle Ankara Radyosu’nda arkası yarınlarda, radyo tiyatrolarında görev aldı.

“Mediha ve Çetin Köroğlu beni bağırklarına bastılar, onların manevi oğulları oldum, kiramı ödeyemediğimde bana evlerini açtılar. Meydan Sahnesi’nin idari işlerine de bakıyordum, aksesuar sorumlusuydum aynı zamanda. Asla valizli aktör olmadım. Tuncer Kurtiz ve Tuncer Necmioğlu beni daha yüksek maaşla Halk Tiyatrosu’na çağırdılar kabul etmedim... Ahde vefaya saygısızlık edemezdim.”

On yıl sürdü Ankara Meydan Sahnesi yılları... Tiyatro kapanınca İstanbul’a döndü. Kısa bir süre Lütüf Kopan ile sünnet düğünlerinde, gazinolarda show programları yaptı.

“Köşebaşında limon satacak halim yoktu. Derhal Şehir Tiyatrosu’na başvurdum. O zaman Genel Sanat Yönetmeni Vasfi Rıza Zobu idi. Yevmiyeli figüran oyuncu olarak göreve başladım. İlk oyunum ‘Bizans Düştü’ydü. Çok geçmeden belediye seçimleri yapıldı. Ahmet İsvan Belediye Başkanı olunca Muhsin Ertuğrul’a Şehir Tiyatrosu Genel Sanat Yönetmeni görevini yeniden verdi. Ve Vasfi Bey’i Valikonağı caddesi 127 numaralı eve bırakan makam otomobili, doğruca Dragos’a gidip Muhsin Ertuğrul’u alıp tiyatroya getirdi. Muhsin Bey’in çocukları, yani Ayla-Beklan Algan, Ali Taygun, Başar Sabuncu, Tunç Yalman, Taner Barlas, Zihni Küçümen’de tekrar Şehir Tiyatrosu’na döndüler.”

On beş kişilik kadroya yapılan ek...

“Muhsin Bey, beni ‘Mutemet Ali Rıza Bey’in yaşanmış Hayat Hikayesi’ adlı oyunda izlemiş meğer. Çok beğenmiş. Senelerdir kadro bekleyen on beş kişinin yanına on altıncı olarak ismimi ekledi...”

Ah, şu bürokrasi... Yevmiyesi derhal kesilmiş ama kadrosu gelmediği için maaş ödemesi de yapılamamıştı.

“Zor günlerdi. Neyse ki, Erdoğan Gemicioğlu bana, Bilge Zobu ise Sezai Altekin’e borç vererek bize destek oldular... Bu güzel dostluklar nasıl unutulabilir ki?”

Annesini kaybettiği gün, sahnede ydi Zihni Göktay. Her ne olursa olsun, perde kapanmazdı. Sanatçının kaderiydi bu.

“Annem öldüğü gün ‘Lüküs Hayat’, annemi toprağa verdiğimiz gün de ‘Resimli Osmanlı Tarihi’nde sahneye çıktım. Muhsin Ertuğrul şöyle demişti, ‘O kutunun içinde olmadığı sürece oyuncu görevini bırakmaz.’ O terbiyeden geldik biz... Siyatik oldum oynadım, sesim kısıldı, ilacımı içtim, iğnemi oldum, tuz yaladım yine sahneye çıktım... Gün oldu bir haftada üç ayrı oyunda rol aldım. Yorulmadım. Yakınmadım.”

Tiyatro ekmek parasını verir ama, köfte parasını vermez.

“Frapan, lüks, üst düzey bir hayatım hiç olmadı. On yedi kere ev, bark taşıdım. Hep derim, tiyatro ekmek parasını verir her zaman ama, köfte parası vermez. Ben şan, şöhret için değil köfte temin edebilmek için filmlerde, dizilerde, reklamlarda oynadım, dublaj yaptım. Mecburdum.”

Hiç rol aldığı oyun yasaklanmış mıydı? Ankara Meydan Sahnesi’nde “Eşeğin Gölgesi” oyunu sansürün hışmına uğramış ve yasaklanmıştı. Şehir Tiyatrosu’ndayken de “Bu Ölü Kalkacak” için dava açıldı, oyun kalkmadı ama dava uzun yıllar devam etti. Hatta, Muhsin Ertuğrul bu davadan mezarda beraat edecekti... Yavuz da ben de yine senelere, daha doğrusu kronolojiye aldirmeden, salkım saçak bir söyleşiye dümen kırıyoruz. Ankara Meydan Sahnesi’nden sonra hiç özel tiyatro çalışması yapmış mıydı?

“Funda Postacı, Sezai Aydın, Ali Erdoğan ile kısa süreli bir çalışmamız olmuştu. ‘Dingildek İlişkiler’ adlı kabare türü bir oyundu.”

Köfte parası çıkmayınca, ver elini Yeşilçam...

“Bir gün Kemal Sunal, tiyatrodan ne uzar, ne kısalırsın, gel sinema filminde oyna, dedi. Arzu Film’e götürdü beni. Kartal Tibet’in ilk kez yönetmen koltuğunda oturduğu ‘Tosun Paşa’ ile beyazperdeye merhaba dedim. Bu filmde acı bir hatıram da vardır. Kemerburgaz’da çöl sahnelerinin çekimi esnasında Akil Öztuna bindiği deveden düştü. Hastaneye kaldırıldı ve çok geçmeden de iç kanama yüzünden hayatını kaybetti...”

Oğlu kendisinden on yaş büyük olunca...

“Efendim, ‘Bizimkiler’de, malumunuz, rol gereği Halit Akçatepe’nin (Nazif) babası Muvaffak karakterini canlandırıyordum. Röportajlarda filan da, benden on yaş kadar büyük olduğu için ‘Halit Ağabey’ diye bahsederdim kendisinden. Umur Bugay, arada aman böyle söyleme, illüzyonu bozarsın derdi.”

Hazım Körmükçü, Muammer Karaca’dan Zihni Göktay’a... Seneler önce izlediği “Lüküs Hayat” ve “Cibali Karakolu”nda, çok beğendiği Rıza ve Cafer rollerini, bir gün oynamak hayalini gerçekleştirdi. Hem de sezondan sezona geçen büyük bir başarı, dinmeyen alkışlarla... Ve Lüküs Hayat serüveni...

“Bir gün Radyoevinden çıkmış, tiyatroya doğru giderken Suna Pekuysal ile karşılaştım. Burada bir parantez açayım. Suna Abla rol arkadaşım, sırdaşım, desteğim, çocuklarımin cici annesi olmuştur hep. Mert, dobra bir insandı. Sözüne esirgemezdi. Evet, Suna Abla ayaküstü Gencay Gürün’ün kendisiyle ‘Lüküs Hayat’ projesi için konuştuğunu anlattı. ‘Lüküs Hayat’ı duyunca zıncı diye durdum. Bu benim en büyük hayalimdi. Ve hayatımda ilk defa yanıma Sezai Altekin’i de aldım, yönetim kurulu toplantısının yapıldığı salonun kapısını çalıp içeriye girerek, bu projede Rıza karakterine talip olduğumu belirttim. Ve eğer bu rolü oynamadan bir emr-i Hak olursa gözümün açık gideceğini de sözlerime ekledim. 1984 yılının Kasım’ında rol dağıtım tablosu açıklandı: ‘Rıza / Zihni Göktay’. Dünyalar benim olmuştum o an.”

“Bir kaç gün sonra radyoda Cemal Reşit Rey ile karşılaştık. Beni tebrik etti. Ve o zamanın siyasal ortamını dikkate alarak, ‘Lüküs Hayat’ şarkısının sözlerini gerçekte Nazım Hikmet’in yazdığını, ‘sende kalsın’ diyerek bana açıkladı. Meğer Ekrem Reşit o ara ‘Onuncu Yıl Marşı’ nedeniyle çok meşgul olduğunu, operetin şarkı sözlerini vaktiyle tamamlayamayacağını Muhsin Ertuğrul’a söylemiş. O da Nazım Hikmet’ten yardım istemiş. Nazım Hikmet’in tek şartı afişlerde, program dergilerinde isminin geçmemesiymiş. Malum, başında binbir sıkıntı varmış o günlerde. Para da talep etmemiş. Ama emeğe saygısı sonsuz olan Muhsin Ertuğrul cebinden 75 TL’lik telif tutarını kendisine zorla ödemiş.”

“6 Mart 1985 akşamı iki buçuk saat ile başladığım ‘Lüküs Hayat’ı, bayatlatmadan, kısık ateşte altını yakmamaya çalışarak, üç buçuk saate çıkarttım.”

Bu konuda Haldun Dormen’e kulak verelim: “Lüküs Hayat, oynadığı uzun yıllarda, oyun süresi iki saat kırk beş dakikadan, üç buçuk saate kadar uzadı. Rıza’yı oynayan Zihni’nin oyuna olağanüstü (!) katkıları (!) oyunu bu kadar uzatmıştı. Sahnedeki sevimliliği ve karizması tartışılmaz olan, yetenekli Zihni Göktaş’ın kusuru da buydu işte. Oynadığı oyunlara güncel bir takım espriler eklemekten rahat edemiyordu. Seyirci de katıla katıla gülüyordu ama öte yanda otuzlu yıllarda geçen ve bahçedeki kül tablasına kadar otuzlu yılları yansıtmaya dikkat edilen bir oyuna ‘Susurluk Davası’yla espriler katmak yönetmenin yorumundan, oyunun havasına kadar her şeyi altüst ediyordu.” (*)

Söz yine Zihni Göktaş’da:

“Ben oyunda, tuluat yaparken sosyal çarpıklıklara değiniyordum. Bu durum seyircinin alkışlarıyla karşılanıyordu her defasında. Hiç unutmam, Açık hava Tiyatrosu’ndayız. Oyun bitti. Haldun Dormen’i sahneye davet ettim ve konuşması için yaka mikrofonumu kendisine uzattım. Konuşmasına şöyle başladı: ‘Bu gece iki ayrı ‘Lüküs Hayat’ izlediniz. Biri benim yönettiğim, diğeri Zihni Göktaş’ın oynadığı. ‘Durur muyum, seyirciye döndüm: ‘Ben kısık ateşte altını yakmadan bunca yıl oynadım. Haldun Ağabey, tekste tek harfe dokunmadı üç defa tiyatro batırdı’ dedim. Altı ay konuşmadı benimle. Sonra barıştık.”

“Lüküs Hayat’ın galasına Bedia Muvahhid, Vasfi Rıza Zobu, Cemal Reşit Rey, Semiha Berksoy da gelmişti. Sahnede herkes heyecan içinde. İster istemez, domino etkisinden olacak, ben de heyecanlandım. Elim, ayağım titredi. Düşünün vaktiyle bu oyunda oynayanlar karşımızdaydı. Sadece benim oynadığım Rıza’ya can veren Hazım Körmükçü ve Şevkiye May gibi bir kaç isim hayatta değil o kadar. Oyun alkışlarla bitti. Ustalarımızı derhal sahneye davet ettik. Semiha Berksoy, zengin dul, elmaslı Atifet rolünü yaşar kılan Alev Gürzap’a dönüp, ‘Ben senden daha iyi oynadığımdan bu karakteri, hem ‘Özsoy Operası’ benim için yazılmıştı, ben coloratura sopranoyum, demesin mi?”

Oyunlar, diziler, filmler... “Kanlı Nigar”ın Kahveci Abdi’si, “Lüküs Hayat”ın Rıza’sı, “Cibali Karakolu”nun Cafer Sabbah’ı, “Hisse-i Şaiya”nın Tahir’i, “Pembe Konak”ın Alaaddin’i, “Çalılıkusu”nun Bursa Maarif Müdürü, “Eşeğin Gölgesi”nin Şaban’ı, “Ceza Kanunu”nun dava vekili Sabahattin’iydi Zihni Göktaş... İlk filmi “Tosun Paşa”nın Tellioglu Ruhi’si, “Hababam Sınıfı”nın Üç buçuk lakaplı Yusuf Hocası, “Üşütük” filminin İsmet’i, “Kuruntu Ailesi”nin Arnavut Bayram Efendisi, “Avrupa Yakası”nın Altınmakas Cihat’ı, “Bizimkiler”in Muvaffak’ı, “Seyahatname”nin Bekir’i, “Cennet Mahallesi”nin Ethem’i, “Zaman Mekân Makinesi”nin unutulmaz Şükrü’sü, sonra Servet Ağabey başta olmak üzere, ne çok karaktere tiyatro, sinema, televizyon dizisi ve reklam filmlerinde hayat verdi... İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları ile adı özdeşleşmişti, demiştik ya... Beş sezon “Kuşlar”, beş sezon “Cibali Karakolu”, altı sezon “Resimli Osmanlı Tarihi”, altı sezon “Pembe Konağın Gelinleri”, dört sezon “Hisse-i Şaiya” ve tam yirmi sekiz sezon “Lüküs Hayat”ta rol aldı Zihni Göktaş. Kuşağının en özgün aktörlerinden biri oldu. Çok sevildi. İlk antresiyle salon alkıştan, hani nasıl derler, adeta yıkılırdı...

Tiyatro bir mekteb-i edeptir...

“Tiyatro bir mekteb-i edeptir, bana göre. Salt komiklik yeri değildir. Mutlaka bir öğretisi, bir iletisi olmalıdır. Eğlenceli ile faydalıyı bir arada sunacaksınız. Oyuna anlamlı bir şey katacaksa yeni bulduğunuz bir espriyi yapacaksınız... Şöyle izah edeyim, toplulukları güldürmek kolaydır ama anlamlı bir şekilde, düşündürerek güldürmek zordur. Bizim seyircimizde cömerttir, her şeye güler. Ayakta da alkışlar... Beğenmese de yapar bunu. Alkışını esirgemez.”

“Bir defasında neden televizyon dizilerinde rol olmadığım sorulmuştu. ‘Tiyatrocularla oynamak istiyorum; türkücüyle mankenle değil...’ diye yanıt verdim. Ben miyim bunu söyleyen! Bir ay sonra

‘Cennet Mahallesi’ dizisinden teklif geldi, kabul ettim. Karşımda türkücü Alişan ile manken Çağla Şikel... Meğer büyük konuşmuşum. Sonra ikisine de ‘Evladım böyle bir kelam ettim, duyarsanız kırılmayın, üzülmeyin’ dedim. Zaten Alişan, beyefendi çocuk, konservatuar mezunu Çağla akademilidir..”

“İstedim ki anlamlandırılarak, düşünerek gülünsün esprilerime. Yeri geldi, söyleyeyim. Yoksa karnım şişiyor. Günümüzde bir kesim tuluata yani doğaçlamaya küçümseyerek bakıyor ama, Shakespeare ve Molière de doğaçlama yapıyordu. Bunu bilmiyorlar işte! Dahası kurmaca tuluat olmaz, o an aklında gelenle yapılır. Bir de tuluatı çok dikkatli yapacaksınız. Ağzından çıkan yanlış bir laf herhangi bir yere dokunabilir, karışındaki oyuncuyu zora sokabilir. Bıçak sırtı bir iştir, dikkat, özen gerektirir...”

Tiyatronun altın yılları...

“Bana göre Türkiye tiyatro tarihinin altın yılları 1960-1971 yılları arasında yaşanmıştır. 1961 anayasası ile birlikte hem siyasal yaşamda hem de sanat alanında özgür bir ortam oluştu ve bu ortamda tiyatro nitelik olarak büyük bir sıçrama yaptı. 1971 muhtırasından sonra ne kamu tiyatroları ne özel tiyatrolar kendini toparlayabildi.”

“Bu ülkede tiyatro salonları rant için kapatılıp pasaja, iş hanına, saunaya, kebabçıya, gece kulübüne dönüştürüldü. Son yıllarda Türkiye’nin sınırları içinde Antik Yunan ve Roma dönemine ait antik tiyatrolar ortaya çıkarılıyor son yıllarda. Arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkan antik tiyatroların koltuk kapasitesine bugünkü tiyatrolarımızın koltuk sayılarına ulaşırsa, ben bir yıllık emekli maaşımı Tema Vakfı’na bağışlarım! Bu sayıya ulaşamadıkça tiyatromuz gelişmiş sayılamaz.”

Tiyatro ve siyaset...

“Devletin düdüğünü çalarız, dedim. Çünkü devletten para alıyoruz. Buradan ekmek yiyorsak başka türlü mümkün değil. Türkiye’de hangi iktidar gelirse gelsin, sağcı ya da solcu, bu böyledir çünkü bizde demokrasi geleceği yoktur ve sanatta özgürlük, özerklik dediğimiz kavramlar yerleşmemiştir. Bunlar bizim için ütopyadır. Oyunu kaldırırlar, kaldıramazlarsa başka bir bahane bulup tiyatroyu kapatırlar. AST’ın başına gelmiştir bu zamanında. Tuvaleti pis diye belediye tarafından kapatılmıştır 15 gün AST. Bunları hep yaşadık. O düdüğü çalmak zorundayız. Devlet sahneden kendisine hakaret edilmesine izin vermez. Eleştirmek başka şey, hakaret etmek başka şey. Biz hep ‘fincancı katırlarını ürkütmeden, zülfüyara dokunmadan’ bir şeyler anlatmaya çalıştık, eğlenceli ile faydalıyı bir arada sunmaya çalıştık.”

“Özgürce sözünü söylemek isteyen özel tiyatrolarda, alternatif sahnelerde söyleyebilir. Ama onlar da devletten para alıp bu işi yapmaya başladıkları zaman iş değişir, sesi kısılmak mecburiyetinde kalır o zaman.”

“Siyasilerin bize yaptığı hakareti de asla kabul etmiyorum. Mecliste ya da başka yerlerde birbirine bardak fırlatan, küfür savuran, tekmeleyenlerin ‘burayı tiyatroya çevirdin, artizlik, soytarılık yapma,’ sözlerine çok kızıyorum. Biz hiç bir zaman kimseye bardak fırlatmadık, küfür de etmedik. Bilmiyorlar ki soytarılık mühim iştir. Moskova’da soytarılık okuluna diyelim dört bin kişi müracaat ediyor, dört kişi alınıyor. Ayrıca tiyatrocular yoğurduğu çiğ köfteyi iyice olmuş mu diye tiyatronun tavanına atmadı hiç bir zaman. Önüne koyulan dört cümlelik bir yemin metnini dahi doğru telaffuz ederek okuyamayan biri benim mesleğime hakaret edemez.. Ezcümle, mesleğimin küçümsenmesi, mesleğime hakaret edilmesi ağıma gidiyor çok...”

Şöhret, sabun köpüğü değildir...

“Şöhret sabun köpüğü gibidir. Mesleğin zirvesine emin adımlarla çıkacaksın ki, orada sağlam kalasın; çünkü izleyici bir kartala benzer. Seni alır, en yukarılara taşır ama sonra bir bırakırsa unutulur gidersin.”

“Seyirciyi koklamak, salondaki koltuğun gıcirtısını duymak, başka bir şey. Mesela seyirci oyunu, sessizce, tepki vermeden izlerse ben o oyunu oynanmamış kabul ederim.”

“Oyun yazarı yok yeterince... Çok ciddi bir istihdam sorunu var ayrıca. Yüzlerce genç oyuncu açıkta. Bunca tiyatro okulundan, özel kurslardan çıkmış istihdam bekleyen genç var. Ev kiralarnı ödeyemiyor bu çocuklar. Salon yok, kadro yok, para yok, pul yok. Heves kaçıyor zamanla, geriye kalas kalıyor ister istemez. Belki on yıl kadar tiyatro okullarına öğrenci alınmamalı, çünkü ne oluyor, mezuniyet sonrası iş bulamıyor... Bulursa kadrosu çıkmıyor ya da bodrum katlarında, alternatif alanlarda birkaç kişinin karşısında oynamaya çalışıyor. Kadro açılmalı belediye ve devlet tiyatrolarında genç oyuncular için...”

“Evet, çok ödülüm var. Onur ödülleri, başarı ödülleri filan. Muhsin Ertuğrul ve İsmail Dümbüllü adına verilen ödüllere kavuştum. İkisi de benim hocamdı, söylememe gerek yok.”

“Buğulu bir pencere camına ‘sahnedeyim’ yazardım.”

Zihni Göktay, hayatın renkleri, hayatın gerçekleriyle kucakladı izleyicisini. Kabuklaşmış eskilerin üstünden sıyrılarak söyledi sözünü. Her yaşar kıldığı kimliğe gerçeklik, inandırıcılık kattı. Yüreğinin sesini kaybetmedi. Sahne ışığıyla doğmuştu çünkü. Tepeden tırnağa tiyatrocuydu. Daha ne olsun?”, Pınar Çekirge – Yavuz Pak, Zihni Göktay Anlatıyor: “İşte Benim Serencamım”, Kaynakça: (*) Dormen, Haldun:” İkinci Perde “, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2001, <https://tiyatrodergisi.com.tr/zihni-goktay-anlatiyor-iste-benim-serencamim/>

Halit Kıvanç

Halit Kıvanç, “Yararlı Bir Sultan” başlığı ile Pertevniyal’dan, okulundan bahsetmiş kısaca, özlü. “Pertevniyal Valide Sultan’a yürekten sevgiyle bağlandım” diyor. Yazısını aktardıktan sonra da Pertevniyal Valide Sultan kimdir, onu hatırlayalım isterim. Çok güzel bir makale yazılmış. O dönemi de yansıtıyor tabii.

“Yararlı Bir Sultan”

“Padişahları, sultanları, şehzadeleri tarih dersinde okurduk da... Ne yalan söyleyeyim, çoğunun o zenginlikle topluma bıraktıkları camileri, çeşmeleri, türbeleri, kaleleri yeterli bulmazdım. Sanki başka şeyler de yapamazlar mıydı? Hele hele okur-yazarı az ülkemizin okula olan gereksinmesinin büyüklüğü düşününce... İşte bu bakımdan ilkokulu bitirip de ortaokula gidince... “Pertevniyal Valide Sultan”a yürekten sevgiyle bağlandım. Çünkü onca padişah, onca sultan, onca şehzade, bir yandan savaş yapan, bir yandan da ahiretleri için cami yaptırırlarken, Pertevniyal Valide Sultan, her şeyden önce okumanın değerini düşünmüş ve bir “okul” yaptırmıştı. Birçok Osmanlı büyüğünün yaptırdığı eserler sonra da “okul” olarak kullanılmıştır. Kullanılıyor da. Fakat doğrudan doğruya “okul” olarak yaptırılan bina sayısını ben şahsen çok görmedim. İşte Pertevniyal Sultan’ın yaptırdığı okulda sayısız çocuk okudu, okuyor ve okuyacak da...

Pertevniyal Lisesi, gerçekten örnek bir kültür merkeziydi. Bu arada Alman hocamız Dr. Kristinus’tan öğrendiğimiz Almanca ile, Alman Lisesi’nden, Avusturya Lisesi’nden mezun olanlarla beraber girdiğimiz sınavlarda pekala başarılı olmuştuk. Üniversitede yabancı dil sınavında bu sonucu elde edenlerden biri olduğum için rahatça konuşuyorum.

Şimdi çoklarının dudak büktüğü bir “devlet okulu”ndan öğrendiklerimle üniversitede aksaksız okuyacak, hayatta da Pertevniyal’de öğrendiğim Almanca ile Alman gazetelerine muhabirlik, Alman radyosunda, Alman televizyonunda sunuculuk yapacaktım.”

Pertevniyal Valide Sultan

“Bu makalede II. Mahmud’un eşi ve Sultan Abdülaziz’in annesi Pertevniyal Valide Sultan’ın hayatı, kişiliği, valide sultan olarak göstermiş olduğu performans ve umurun yararına yapmış olduğu hayır eserleri, orijinal kaynaklara istinaden incelenecektir. Tezimizin temelini, 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyılın ilk yarısında biraz dönemin şartlarının da tesiriyle yönetimde etkin olan valide sultanlar gibi, Pertevniyal’in de valide sultanlığının ilk gününden itibaren devlet işlerine müdahaleyi ve oğlunun iktidarını son sınırlarına kadar kullanmayı tercih eder bir görüntü çizdiği, özellikle Mehmed Emin Âli Paşa’nın 1871’deki vefatından sonra kendi yönetim anlayışıyla yaşama biçimini hayata geçirmek üzere daha müsait bir ortam bulduğu ve oğlu üzerindeki büyük nüfuzunu bazen topluma yararlı işler için bazen de siyaseten devlet açısından olumsuz neticeler verebilecek tarzda kullandığı hususları oluşturmaktadır. II. Mahmud’un ikinci ikbali olan Pertevniyal’in 1810 tarihinde doğduğu tahmin ediliyor. Aslının nereden geldiği hususu tartışmalıdır; her ne kadar Kürt1 veya Roman asıllı olduğu iddia edilirse de Çerkes olma ihtimali daha ağırdır.2

9 Şubat 1830 tarihinde Şehzade Abdülaziz Efendi’yi doğurması üzerine Beşinci Kadınefendiliğe yükselir.3 Cariyelikten gelen diğer saray kadınlarının pek çoğu gibi hayatının erken dönemleri ve saraya nasıl intikal ettiği konularında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. 25 Haziran 1861’de Sultan Abdülmecid’in vefatı üzerine Şehzade Abdülaziz’i geleneğe uygun olarak Topkapı Sarayı’nda tahta oturtmak amacıyla Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi’ne gelen Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa, Serasker Rıza Paşa ve Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa’ya, hapse götürdükleri zannıyla oğlunu vermek istemedi; söz konusu ricalin ısrarı üzerine gitmesine rıza gösterdiyse de durumdan emin olmak için arkaları sıra Topkapı Sarayı’na gittiği bilinmektedir.4

Esasında Sultan Abdülmecid’in son dönemlerinde oğlu Murad Efendi’yi Abdülaziz’in yerine veliaht yapma çabaları, 1859 yılında ortaya çıkartılan Kuleli Olayı’nın da etkisiyle Şehzade Abdülaziz’i daha sıkı bir gözetim altında tutma siyaseti ve de en önemlisi Sultan Abdülmecid’in ölümü üzerine tahta çıkacak yeni padişahın cülûs ve biat töreni için gönderilen davetiyelerde cülûs edecek padişahın isim yerinin boş bırakılmış olması, Pertevniyal’in endişelerinin hiç de yersiz olmadığını gösteriyor. Öte yandan veraset değişikliği söylentilerinden endişelenen ve bir suikaste kurban gitmekten korkan Abdülaziz’in annesinin hazırladığı yiyecek ve içeceklerin dışındakileri yiyip içmediği ve mümkün mertebe dışarıya çıkmadığı rivayetleri kamuoyunda ciddi bir biçimde gündem oluşturur. Bu durum, Murad ile Abdülaziz arasında bir seçim yapmak hususunda devlet adamlarının kafalarının da hayli karışık olduğunu ve aralarında ciddi görüş ayrılıklarının bulunduğunu ortaya koyuyor. Özellikle dönemin güçlü figürlerinden birisi olan Serasker Rıza Paşa’nın Murad taraftarı olduğu biliniyor.5

Neticede oğlunun tahta geçtiğini görerek rahat bir nefes alan Pertevniyal, bu taht değişikliğiyle birlikte 5.000 lira maaşla “valide sultan” veya daha yaygın bir isimlendirmeye “mehd-i ulyâ-yı saltanat” unvanına sahip olur. Bilindiği gibi, padişahlar tahta geçtikten sonra güven duydukları dürüst devlet adamlarından birisini annelerine kethüda olarak tayin ederlerdi. Valide sultan gibi hem padişah haremının bütün sorumluluğu üzerinde olan hem yeri geldikçe padişahın gücünü ve iktidarını kullanan güçlü bir figürün dışarıyla olan bütün irtibatı ve satın almaların neredeyse tamamı kethüda vasıtasıyla yapıldığı için bu göreve atanacak kişinin son derece güvenilir olması gerekirdi. Sultan Abdülaziz, bu geleneğe uygun olarak müsteşarlık görevi üzerinde kalmak kaydıyla Tersane Müsteşarı Giritli Mazlum Bey’i valide kethüdası olarak belirler.6

Aradan bir sene bile geçmeden kethüdalıkla birlikte Hazine-i Hassa nazırlığına ve ardından da paşalığa terfi ettirilmesinde muhtemelen yeni görevinin, yani valide sultana yakın olmasının katkısı büyük olur. Kısa bir süre sonra yerine uzun yıllar bu görevi yürütecek olan Fatma Sultan'ın kethüdası Tahirpaşazade Hüseyin Hasib Bey getirilir.⁷

Valide sultan, görevini aksatmaksızın sürdürdüğü halde 1869 senesi başlarından itibaren sağlığı giderek bozulan Hüseyin Bey'den vazgeçmek yerine üzerindeki sorumlulukların bir kısmını sarrafi Mısırlıoğlu Bogos'un üstlenmesine karar verir;⁸ ancak Pertevniyal'ın bu tasarrufundan dolayı hayli kırılıp üzüldüğü anlaşılan Hüseyin Bey, hasta yatağında bile görevini eksiksiz yerine getirmeye çalıştığını ve iş yükünün Bogos Bey'e aktarılmasına gerek olmadığını belirtirse de bir süre sonra vefat etmesi üzerine yerine Ferid Bey getirilir.¹⁰ Zamanla paşalığa kadar yükselen Ferid Bey'in yaklaşık beş sene sonra ölümüyle bu göreve 9 Mart 1875 tarihinde Şûra-yı Devlet üyeliğiyle birlikte Hâlet Paşa atanır.¹¹ Yine kethüdalık gibi gayet emin kişilere teslim edilmesi gereken bir görev de valide sarraflığıydı; zira, sarrafi, kethüdayla işbirliği içerisinde valide sultan adına bütün satın alımlarla harcamaları gerçekleştirir; kethüdanın getirdiği nakitlerin kayıtlarını tutar; mukataa, çiftlik ve kira gibi gelir kalemlerinin sözleşmelerini yapar; belli bir faiz karşılığında valide sultanın nakit ihtiyacını karşılar; özetle para ve harcamalarla ilgili her türlü işini görürdü. Bu önemli görev, sırasıyla Mısırlıoğlu Bedros (1861),¹² onun vefatı üzerine Meskûkât Müdürü Düzoğlu Mihran (1 Kasım 1862),¹³ Mısırlıoğlu Bedros'un kardeşi Mısırlıoğlu Bogos,¹⁴ tekrar Düzoğlu Mihran;¹⁵ yeniden Mısırlıoğlu Bogos¹⁶ ve Bogos Bey'in vefatı üzerine de oğlu Onnik Bey tarafından üstlenilir.¹⁷

Hayatı ve yaptıkları genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda Pertevniyal Valide Sultan'ın karakterinin üç baskın yönünün ön plana çıktığı görülür: devlet işlerine müdahale, müsriflik ve hayırseverlik. Bu makalede tarihî verilerin ışığında söz konusu karakter özellikleri merkeze alınarak valide sultanın bir portresinin çıkarılmasına gayret edilecektir. Müdahil: Oğlunu yönlendirmeyi, iktidarını kullanmayı ve devlet işlerine müdahale etmeyi seven bir karakteri olduğu anlaşılan Pertevniyal, bu özelliğinin ilk işaretlerini oğlu daha tahta geçer geçmez vermeye başlar. Nitekim devlet işlerine müdahaleleri, daha sonra Sultan Abdülaziz'in mabeyn başkâtibi olan Âtîf Bey'in hatıralarına, “hususiyile Mazlum Paşa'nın ‘mehd-i ulyâ-yı saltanat efendimiz şöyle böyle ferman buyurdular’ yolunda Bâbiâli'ye tezkirelerinin ardı arası kesilmemesi” şeklinde veciz ve hiçbir biçimde tevil kabul etmez ifadelerle yansır.¹⁸

Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'nın 2 Ocak 1863'te istifa etmesinin ardından Sultan Abdülaziz'in sadarete getirmek istediği Yusuf Kâmil Paşa'nın görev almaktan kaçınması üzerine, kethüdası Hüseyin Hasib Bey'i birkaç kere konağına göndererek görevi kabul etmesi için ısrarcı olduğu ve Yusuf Kâmil Paşa'ya “oğlumda istidad ve gayret vardır. Yeni cülus etdi, ümuri devlete layıkıyla vâkıf değildir. Kendine tevdi ederim. Halleri malûm olan vükelânın ellerine bırakmasun, devlet ve milletin menafiine hizmet edebilecek cihetlere sevketsun” şeklinde telkinlerde bulunduğu iddia edilir.¹⁹

İbnülemin'in aktardığı bu ifadeler, Pertevniyal'ın o dönemin bürokratlarının en azından bir kısmına güvenmediğini, oğlunu onların muhtemel kötülüklerinden korumaya çalıştığını ve devlet işleri ile bürokrasi konusunda kendine göre bir bakış açısına sahip olduğunu gösteriyor. Sultan Abdülaziz'in üzerindeki büyük nüfuzundan ve muhtemelen devlet işlerine müdahalelerinin kamuoyu nezdindeki bilinirliğinden dolayı²⁰ kendisine cihandaki bütün insanların anası anlamına gelen “ümümü'l-cihan” da denirdi. Valide sultanlığının ilk dönemlerinde saray haremi mütevazî bir çizgiye çekildiyse de bunun uzun sürmüyüp eski ihtişama geri döndüğü; hatta, haremdeki cariye sayısının 900'e, yani, o güne kadarki en yüksek seviyeye ulaştığı ve o sırada başlayan Çerkes göçlerinin cariye yönünden haremi beslediği iddia edilir.²¹ Ayrıca, saray kadınlarının Avrupaî giyim-kuşam, moda ve lüks harcamaları yüzünden israf ve borçlanmalar da artar. Pertevniyal, sadece haremde değil, devlet işlerinin seyrine de müdahale etmekten geri durmazdı.²²

Suriye valiliğine atanan Ahmed Cevdet Paşa'nın teşekkür ve veda için gittiği sarayda ayrıca kendisini valide sultana uğramak zorunda hissetmesi ve ona siyasi durum ile ülkenin gidişatı hakkında rapor vermesi, bu etkinin ve müdahalenin boyutlarını gösterir.²³ Öte yandan Mütercim Rüşdi Paşa'nın eski damadı olup izinsiz olarak Avrupa'ya giden Hüseyin Vasfi Paşa'nın 22 Şubat 1869'da tutuklanması, Sultan Abdülaziz'e bir suikast düzenleyeceğine dair Pertevniyal'ın almış olduğu bir istihbarat üzerine vukubudur.²⁴ Süveyş Kanalı'nın açılışına katılmak amacıyla çıktığı gezi sırasında 13-19 Ekim 1869 tarihleri arasında İstanbul'a da uğrayıp bir hafta kalan Fransa İmparatoriçesi Eugenie, şehre geldiği 13 Ekim Çarşamba günü ikametine tahsis edilen Beylerbeyi Sarayı önünde Sultan Abdülaziz'in vapurda yaptığı karşılama merasiminin ardından bir süre dinlendikten sonra Dolmabahçe Sarayı'na giderek valide sultanı ziyaret eder; ardından selâmlığa geçip şerefine verilen ziyafete katılır. Ertesi sabah Beylerbeyi Sarayı'nda imparatoriçeye iade-i ziyarette bulunarak ağır şaldan yapılmış bir gecelik hediye eden Pertevniyal ile imparatoriçe arasındaki görüşmelerde tercümanlık görevini Şûra-yı Devlet Üyesi Düzoğlu Mihran Bey'in eşi üstlenir; bu arada valide sultanın hem Beylerbeyi Sarayı'na giderken ve hem de dönerken donanma gemilerinden yapılan top atışlarıyla selâmlandığını da ifade etmek gerekir.²⁵ Pertevniyal'ın devlet işlerine müdahalesi, ifade edildiği üzere, Sultan Abdülaziz'in saltanatının başından beri süregelen bir vâkıa idi; ancak bu süreç, 1871'de Âli Paşa'nın ölümü ve sadarete Mahmud Nedim Paşa'nın getirilmesi üzerine öncesiyle kıyas kabul etmez derecede hızlanır. Padişah ile annesinin arzu ve isteklerini hem yerine getirecek hem de körükleyecek bir siyaseti benimseyen Mahmud Nedim Paşa'nın, Âli Paşa'nın ekibini ve bürokratları tensikat gerekçesiyle görevlerinden ve dolayısıyla İstanbul'dan uzaklaştırıp merkez ve taşra bürokrasisini âdeta hallaç pamuğu gibi atması, Mahmud Nedim'i himaye eden padişah ile valide sultanı söz konusu ricalin düşmanlık oklarının hedefine oturtur. Öte yandan Mahmud Nedim Paşa'nın oluşturduğu bu kaos ortamında işlerin saray ve özellikle de büyük ölçüde valide sultan aracılığıyla görülüyor olması, ricalin, iltimas ve rüşvetle makam sahibi olmak gibi anormal yollara sapmaları sonucunu doğurur.²⁶ Mahmud Nedim Paşa, 1871'deki ilk sadareti esnasında Köçekoğlu Agop vasıtasıyla Avrupa'dan 10 milyon liralık bir dış borç almış; ancak daha sonra halefi Sadrazam Midhat Paşa'nın yaptırdığı soruşturma neticesinde bu borçlanmadan 100.000 liralık bir kısmın kayıp olduğu ortaya çıkmıştı. Belgeler incelendiğinde bu kadar önemli bir meblağın padişahın iradesiyle değil, Mahmud Nedim'in vermiş olduğu bir senede dayanılarak alındığının anlaşılması ve hükümet tarafından sorgulanıp parayı aldığını kabul eden Mahmud Nedim Paşa'nın valide sultanı devreye sokarak parayı padişaha takdim ettiğini belirtmesi üzerine, Sultan Abdülaziz, Paşa'nın 100.000 liralık zimmetini affeder, ayrıca aleyhindeki durumun biraz yatışması için onu Kastamonu valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırır. Aradan iki ay bile geçmeden valide sultanın himmetiyle yeniden döndüğü İstanbul'da rahat durmayan Mahmud Nedim Paşa, vükelânın ortak kararıyla bu sefer Trabzon'a sürülürse de valide sultanın sahiplenmesi sayesinde çok kısa bir süre sonra tekrar İstanbul'un yolunu tutar.²⁷

9 Ağustos 1872 tarihinde Gelibolu mutasarrıflığına atanan ve biraz ayak sürümesinden dolayı ancak 26 Eylül'de görevine başlayabilen şair Namık Kemal'in üç ay gibi kısa bir süre devam eden mutasarrıflık görevinden alınmasının, kuduz bulaşmış başıboş köpekleri Gelibolu'nun üst tarafında bulunan Galata Burnu ile karşı kıyıdaki Lapseki'ye göndermesini kendisine yapılmış bir hakaret olarak değerlendiren Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Kayserili Ahmed Paşa'nın durumu valide sultana aktarması sonucunda olduğu iddia edilir.²⁸ Şüphesiz bu kadar basit bir sebeple izah edilemeyecek olan bu meselenin çok daha karmaşık nedenleri olabilir; ancak kamuoyunda böyle bir valide sultan algısının olduğunu göstermesi açısından da câlib-i dikkat bir örnektir. Yine 1872 Ekiminde 6. Daire-i Belediye Müdürlüğüne atanan ve Sultan Abdülaziz'e mensubiyeti olan Muhtar Bey'in valide sultanın koruması ve şefaati sayesinde bu göreve getirildiği iddiaları vardır.²⁹ Öte yandan bu dönemde mutad hiyerarşik yükselme ölçütlerinin dışında kuraldışı saiklerle yükselmek ve unvan almak isteyenlerin başta valide sultan olmak üzere mabeyn görevlilerine ciddi miktarda hediye ve paralar dağıtmayı göze almaları gerektiği, bizzat bu hediye ve paralardan hissemend olan dönemin Mâbeyn Başkâtibi Âtîf Bey tarafından ifade edilir.³⁰

Bu sağlıklı ilişkiler, Cevdet Paşa örneği üzerinden ve onun farklı bir bağlamda naklettiği satır aralarından da takip edilebilir. Nitekim bir keresinde Halep'ten getirttiği mensucatı ve bir diğerinde ise torunu Yusuf İzzeddin Efendi'ye hediye etmek üzere bir at aradığını duyduğu zaman kendi ahırından seçtiği güzel bir tayı Pertevniyal'e verdiği, valide sultanın da bu hediyelere karşılık ona bir yüzükle birlikte bir murassa mahfaza gönderdiği görülüyor.³¹ Cevdet Paşa'nın, 18 gün gibi kısa bir süre görev yaptığı Maraş valiliğinden tekrar İstanbul'a çağırılması vesilesiyle valideye bir teşekkür mektubu göndermesi ve bir süre sonra da padişahın doğum gününü kutlamak için yine ona hitaben bir tebrikname kaleme alması, bu bağlamda anlamlıdır; zira normalde her iki hadisede de muhatabın Pertevniyal olmaması icab eder. Ancak onun gücünü ve oğlu üzerindeki etkinliğini bildiği için işi garantiye almayı tercih eden Paşa'nın girişimlerinin neticesini verdiği ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne atandığı görülüyor. Daha sonra sadarete getirilen Şirvanizade Rüşdi Paşa'nın kendisini Evkaf Nezareti'nden Maarif-i Umumiyye Nezareti'ne kaydırması üzerine Cevdet Paşa'nın yaptığı "halbuki ben o fikirde bulunsam anın [Şirvanizade'nin] aleyhinde Valide Sultan vâsıtasıyla yâhud diğer bazı vesâit ile bazı ilkaata yol bulabilirdim" şeklindeki³² ilginç yorumu da, Pertevniyal nezdindeki kredisinin yüksekliğini ve onun devlet işlerine müdahale konusundaki yakın ilgisini açıkça ortaya koyar. Mustafa Fazıl Paşa örneğinde olduğu gibi, bu müdahaleleri bazen yurtdışına kadar da uzanabiliyordu.

Bilindiği gibi, Mısır Valisi İsmail Paşa, Pertevniyal'e ve Sultan Abdülaziz'e verdiği pahalı hediyeler karşılığında padişahın 28 Mayıs 1866 tarihli iradesiyle Mısır'da veraset sistemini değiştirerek kendi çocuklarına intikal ettirmeyi başardı. Hakkı gasbedilen ve bu esnada İsmail Paşa'nın baskısıyla İstanbul'da da gözden düşürülüp Paris'e gitmek zorunda bırakılan Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e bir açık mektup yazarak Paris'teki Yeni Osmanlı muhalefetine maddi yardımlarda bulunması üzerine valide sultanın bir mektup gönderdiği Mustafa Fazıl Paşa'dan ülkeye dönmesini istemesi ve döndüğü takdirde İstanbul'da içten bir kabul göreceğini bildirmesi; ayrıca, Paşa'nın da, 1867'de Avrupa seyahatine çıkan Sultan Abdülaziz'i bağlılığını sunmak üzere Fransa'da bekleyeceğine dair valide sultana bir mektup gönderdiğini iddia eden haberlerin Avrupa basınında çıkması, bu bağlamda anlamlıdır.³³ Sultan Abdülaziz'in çıkmış olduğu 1863 Mısır ve 1867 Avrupa seyahatleri esnasında refakatinde bulunan ricalin seyahatin gidişatı ve padişahın durumu hakkında merkez bürokrasisinin yanında oğlu için endişelenen Pertevniyal'i de sürekli bilgilendirmek durumunda kalmaları, konumuz açısından önemlidir. Nitekim padişah ile maiyetinin sağ salım İskenderiye limanına ulaştıkları haberi Fuad Paşa tarafından bir telgrafla valide sultanın endişelerinin giderilmesi kaydıyla vakit geçirilmeksizin Bâbîâlî'ye iletilir. Keza, Fuad Paşa, Paris seyahati esnasında da padişahın sıhhati hakkında İstanbul'u ve daha doğru bir ifadeyle valide sultanı sürekli bilgilendirmeyi ihmal etmez.³⁴ Valide sultanın devlet işlerine müdahaleleri Sultan Abdülaziz'in iktidarının sonuna kadar artarak devam eder. Nitekim Mahmud Nedim Paşa'nın 26 Ağustos 1875 tarihinde ikinci kez sadarete getirilmesinde, başka bazı etkenlerin yanında Pertevniyal'in de etkili olduğu açıktır.

Bu görevlendirmede, Hersek isyanını kısa sürede çözeceğini dile getirmesinin yanında, Sultan Abdülaziz'in ifadesiyle "bu zât [Mahmud Nedim] ma'zuliyeti âvanında aralık aralık bazı vesâtet-i nisâ ile mehd-i ulyâ taraflarına umur-i maliyyeye ve Hirsch Meselesine çare bulacağını şifahen ve tahriren beyan" etmesi, yani Mahmud Nedim Paşa'nın görevde bulunmadığı dönemde kadınlar aracılığıyla Pertevniyal'e ulaşarak mali sorunların ve o sırada devleti uğraştıran Rumeli Demiryolu ve Baron Hirsch meselesinin üstesinden gelebileceğini sözlü ve yazılı olarak iletmesi de etkili olur.³⁵ Mahmud Nedim Paşa, bir başka seferinde yine valide sultana ulaşarak Sultan Abdülaziz'e bir suikast planlandığını belirtmesinin ve Pertevniyal'in de bunu oğluna iletmesinin ardından padişah, başta veliaht Murad Efendi olmak üzere şehzadelerin hemen yazlıklarından saraya dönmelerini ve gündüzleri dışarı çıkmaları durumunda da takip edilmelerini emreder.³⁶ Oğlunun iktidarının son anlarında ülkede bazı şeylerin iyi gitmediğini farkederek Pertevniyal, Mayıs 1876'da Hamdi Paşa'yı Midhat Paşa'ya göndererek özelde İstanbul'da ve genelde de bütün ülkede başgösteren problemlerin çözümü konusundaki görüşlerini bildirmesini rica eder. Midhat Paşa, müslümanlarla gayrimüslimlerin eşitliğine dayanan bir yasal düzenlemenin gereğine işaret ederse de bu girişimden bir sonuç çıkmaz.

Paşa, mayısın sonlarına doğru işlerin daha da kötüye gitmesi üzerine bu sefer Dârüssaade Ağası Cevher Ağa aracılığıyla kendisine başvuran Pertevniyal'e, ülke sorunları ve çözümleriyle ilgili görüşlerini bir muhtıra şeklinde iletir.³⁷

Bu sırada medrese talebelerinin yapmış olduğu gösterilerin devam etmesiyle telâşa kapılıp iktidarı kaybedeceğini anlayan Mahmud Nedim Paşa'nın da öncelikle durumu uzun uzadıya valide sultana arz edip olayların yatışabilmesi için Midhat Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasını ondan istemesi,³⁸ Pertevniyal'ın siyasi olaylara ve siyasete ne derecelerde müdahil olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu özelliği İstanbul halkı ve devlet memurları tarafından da biliniyor olmalı ki devletten yapılmasını istedikleri hususları yazdıkları dilekçelerini, padişahın yanında Pertevniyal'e de sundukları görülüyor. Oysa normalde bunların Cuma Selâmlığı'nda veya yaptığı geziler esnasında padişaha verilmesi öteden beri yapılagelen bir uygulama olmasına rağmen, halkın ve memurların bir bölümünün arzu hallerini valide sultana sunmayı tercih ettikleri anlaşılıyor. Esasında dilekçelerin valide sultana sunulması hususu, sadece Pertevniyal'e mahsus bir keyfiyet olmayıp önceki dönemlerde de buna benzer uygulamalara rastlanır. Nitekim ulemanın bir bölümünün Ekim 1599'da III. Mehmed'in annesi Safiye Valide Sultan'ın arabasının önüne çıkarak para karşılığı iş yaptığını iddia ettikleri Anadolu Kadıaskeri Muhyiddin Efendi'nin görevden alınıp yerine Âhizade Abdülhalim Efendi'nin atanmasını istemeleri ve validenin desteğiyle bu girişimlerinde başarıya ulaşmaları,³⁹ bu tutumun dikkat çekici bir örneğidir. Yine Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'a da pek çok dilekçenin sunulduğu ve cevap verilmesi için dilekçelerin Bâbîâli'ye ve ilgililere yönlendirildiği bilinmektedir.⁴⁰ Halkın ve memurların böyle bir yola başvurmaları, muhtemelen onların valide sultanı algılama biçimlerinden ve onu kendilerine daha yakın hissetmelerinden kaynaklanır. "Ümmü'l-cihan" isimlendirmesi bu konuda açıklayıcı olabilir. Padişahın yüksek otoritesine nisbeten daha anaç, yumuşak, kapsayıcı ve sevecen bir otoriteyi temsil eden valide sultanın ihsan, inayet ve merhametinin ve dileklerinin onun katında kabul edilme ihtimalinin daha yüksek olacağı yaklaşımının memur ve halkın bu davranış biçiminde önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Pertevniyal'e verilen dilekçelerde, evi olmadığı için kendisine bir evin veya bedelinin ihsanı, şehit çocuklarına maaş tahsisi, iş veya memuriyet talebi, yakınlarını hapisten kurtarma isteği ve devletten olan alacaklarının tahsili gibi talepler dillendirilir. Gönderilen dilekçeler, adamları tarafından değerlendirilip üzerlerine mütalaaları yazıldıktan sonra valideye sunulur; o da bu notlara uygun olarak çözüm bulunabilmesi için ilgili birimlere havale ederdi.

Sayıları bazen bine ulaşan ve büyük bir çoğunluğu valideden atıyye ve ihsan isteyen fakirlere ait olan dilekçelere doğal olarak her zaman olumlu cevap verilemiyordu.⁴¹ Öte yandan verdiği emirlerin peşini bırakmayıp takip ettiği anlaşılan⁴² valide sultana mensup olmanın ikbal için yeterli olduğunun da⁴³ ifade edilmesi gerekir.

Müsrif: Pertevniyal, esasen tabiat olarak müsrif bir insan olmakla beraber o dönem saray kadınlarının her biri için israf âdeta olağan bir vâkıa idi. Bunun yanında Sadrazam Âli Paşa'nın ölümünden sonra iş başına geçen devlet adamları da, Mahmud Nedim Paşa'nın başlattığı kötü geleneği ve maliye son derece ağır bir vaziyette olduğu halde borçlanarak elde ettikleri paraları iyice israfa almış olan padişaha ve annesine aktararak iktidarlarını sürdürmeyi tercih ederler.⁴⁴ Hazine-i Hassa bu dönemde borca batmış olduğu için valide sultanın, sarrafı Mısırlıoğlu Bogos vasıtasıyla yaptığı harcamaların faturası Maliye Hazinesi'ne yüklenir. Bu hesapsız harcama biçimi, doğal olarak valide sultan adına yaptığı harcamaların üzerine yüksek oranlarda faiz bindiren sarrafının da işine gelir; üstelik devlet adamlarının haberi olmadan ve valide sultanın sarrafına verdiği bir pusulaya istinaden. Nitekim böyle bir pusulaya dayanılarak Mısırlıoğlu'na hazineден sadece faiz olarak bir kalemde 6.383 lira gibi büyük bir meblağ ödendiği görülüyor.⁴⁵ Bu dönemde maliyenin içinde bulunduğu kötü vaziyetten dolayı memur maaşları uzun süre ödenemediği gibi piyasada da ciddi bir sıkıntı yaşanmaktaydı. Mali buhran her ne kadar valide sultanı da etkilerse de⁴⁶ o, en kötü ihtimalle sarrafına borçlanarak harcamalarını sürdürmenin bir yolunu bulur. Nitekim hazinenin sıkışık durumundan dolayı ödenemeyen maaşlarının karşılığı olarak sarrafının Pertevniyal'e verdiği paralar, senelik %12 faiz ve %0,5 komisyon gibi fahiş şartlarda bir borç sözleşmesine dönüştürülür.⁴⁷

Meselâ bir keresinde Paris'ten getirttiği 14 gümüş şamdanın bedelinin 2.587 lira gibi Pertevniyal'ın aylık maaşının yaklaşık yarısına ulaşmış olması,⁴⁸ beğendiği beş parça mücevher için sarrafının 637 lira ödemesi⁴⁹ veya İstanbul'da ve taşrada Sultan Abdülaziz'e sunulmaya lâayık bulamadığı iki çift beygiri 696 altın liraya Londra'dan sipariş etmesi, yaşanan israfın boyutları hakkında bir fikir verebilir. Sarrafiyla olan mali ilişkilerinin muhasebesine dair kayıtlar incelendiğinde Pertevniyal'ın her yıl gelirlerinin üzerinde bir harcama yaptığı görülür.⁵⁰ Hazine-i Hassa ve Maliye Hazinesi'nin içinde bulunduğu sıkıntıların bile frenleyemediği Pertevniyal, sarrafı vasıtasıyla bulduğu paraları cömertçe harcamayı sürdürür; savurganlığı özellikle Hıdiv ailesine mensup Mısırlı kadınlarla ilişkileri bağlamında ortaya çıkar. Mısırlı kadınların İstanbul'a her geliş ve gidişlerinde taraflar arasında oldukça pahalı hediyeler teati edilir. Nitekim 1865'te Fer'iyye Sarayı'nda misafir edilen Mısır Valisi İsmail Paşa'yla ailesi burada çok zengin ikram ve ziyafetlerle ağırlandıklarının yanında dönüşlerinde padişahla annesinin onlara verdiği hediyelerin tutarının 100.000 liraya ulaşması da,⁵¹ sarayın yaptığı ölçsüz harcamaların fahiş bir örneğidir. Zira tek kalemde yapılan bu masraf bile 60.000 lira tutan valide sultanın yıllık maaşının neredeyse iki katı mesabesindeydi. Diğer bir İstanbul ziyaretinde, artık Hıdiv unvanını almış olan İsmail Paşa'nın annesiyle eşlerine yine çok pahalı mücevherler ve broşlar hediye eden Pertevniyal,⁵² cülûs yıldönümü şenlikleri için İstanbul'a gelen ve denizin üzerinde ve satın almış olduğu Emirgân'daki Hüsrev Paşa yalısının bahçesinde bir milyon kandil yakıp şehriyân yaptığı iddia edilen Hıdiv İsmail Paşa'yla maiyetini yine pahalı hediyelerle taltif eder.⁵³ Pertevniyal'ın, oğlunun cülûs yıldönümü şenliklerinde kullanılmak üzere 1874'te Almanya'nın Krupp Silâh Fabrikası'ndan 30 top ısmarlaması da bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir husustur.⁵⁴

Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan'ın karakterinin üçüncü ve hayli baskın bir yönünü de hayırseverlik oluşturur. O, pek çok vakıf kurmuş ve zor durumda kalmış insanlara yardımlarda bulunmuş bir hayırseverdi. Bu husus bir sadaret arzına, “mehd-i ulyâ-yı saltanat devletlü ismetlü sultan-ı aliyetü's-şân efendimiz hazretlerinin daima efkâr-ı mahsûs-nisâr-ı ismetpenâhileri umûr-i hayriyye ve menâfi-i umumiyeye masruf ve ma'tuf ” olduğu cümleleriyle yansır.⁵⁵ Ancak bu noktada şunu da belirtmemiz gerekir ki üzerinde büyük bir nüfuza sahip olduğu oğlu Sultan Abdülaziz'e her arzusunu yaptırtma imkânına sahip olduğu için istediği arazi ve emlâki kendi vakıfları adına tahsis ettirebiliyordu. Nitekim yapmayı düşündüğü vakıflarına gelir olmak üzere sur dışında Fasil Tarlaları denilen arazilerle sur içindeki bazı dükkânların kendisine tahsisini istemesi üzerine 300 lira karşılığında bu arzusu hemen yerine getirilir.⁵⁶

Ardından sırasıyla Üsküdar Paşalimanı'nda mevcut anbarların arka tarafındaki boş arsa ve bekçi odaları;⁵⁷ İstanbul Bahçekapı'da Şehremaneti'nin önündeki arsalar;⁵⁸ Tırhala kazasında, Karlı ve Voyvoda; Yenişehir kazasında, Biçri; Alasonya kazasında, Graçova ve Pınarbaşı; Persepe kazasında, Kirman ve Florina kazasında, Koska çiftlikleri ile Bursa'da namazgâh ipek fabrikası; ⁵⁹ Galata'da Kule Kapısı civarındaki bazı araziler;⁶⁰ Kadirga Limanı'nda harbende (katır) ahırları arsası⁶¹ ve Galata Köprüsü'nün yakınında eski anbarların olduğu yerler⁶² vakıflarına gelir olmak üzere değişik tarihlerde Pertevniyal Valide Sultan'a tahsis edilir. Yine Terkos kazasında Balyan Burnu isimli yerde de çiftliği ve birçok hayvanı vardı.⁶³ Sultan Abdülaziz, ayrıca, Medine'de Harem-i Şerif 'in hemen yanbaşıda bulunan Dârüzzıyafe denilen yerdeki 14 arsayı bazı vakıf eserler inşa etmesi amacıyla annesine tahsis eder.⁶⁴ Galata Köprüsü'nün önündeki arsa üzerinde, bir tarafı denize ve diğer tarafı ise yola bakan bir bina inşa ettiren valide sultan, toplam yedi dükkân bulunan ve 3.964 liraya malolan bu binayı⁶⁵ farklı şahıs ve firmalara kiralayarak vakıflarına gelir sağlar, ayrıca Paşalimanı'ndaki arsalar üzerinde yine aynı amaçla beş Avrupalı tüccarla imzalanan 15 yıllık bir sözleşmeye⁶⁶ istinaden inşa ettirilen ve buhar gücüyle çalışan 12 taşlı ve beş katlı büyük değirmen 10.399 liraya malolur. Pertevniyal, ayrıca anbarların civarında bulunan cami ve tekke ile önündeki yalıyı da onartmıştı.⁶⁷ Valide sultana sağlanan ayrıcalıklar bunlarla da sınırlı değildi, mahkemelere intikal etmeyen bazı araziler üzerindeki idarî anlaşmazlıklar ve ihtilâflar da her zaman onun lehinde neticelenirdi.⁶⁸

Meselâ yukarıda valide sultana tahsis edildiği belirtilen Voyvoda Çiftliği'yle Londra Sefiri Kostaki Musurus Bey'in çiftliği arasında kalan emlak-i hümayuna ait bir arazi üzerinde iki taraf arasında anlaşmazlık çıkar ve taraflar bu arazinin kendilerine verilir karşı tarafa başka bir yerden bir arazi ayrılmasını talep eder. Pertevniyal'ın müdahalesi neticesinde söz konusu arazinin valide sultan çiftliğine ve emlak-i hümayuna ait o kadar büyüklükteki başka bir arazinin de Kostaki Bey'in çiftliğine ilâve edilerek sorun çözümlenir.⁶⁹ Ayrıca valide sultanın vakıflarına yönelik olarak istediği vergi ve diğer bazı muafiyetler, benzerlerine emsal olmamak üzere "sûret-i istisnaiyyede" tutulup hemen yerine getirilirdi.⁷⁰

Mâmafih, Pertevniyal'ın hayır işlerine olan merakı oğlunun tahta geçmesiyle başlayan bir süreç olmadığını ifade etmek gerekir. Vakıflarını ve özellikle de para vakıflarını çok önceleri, kadınefendi olduğu dönemde kurmaya başladığı görülüyor. Tespit edebildiğimiz ilk vakfiyesi eşi II. Mahmud dönemine ait olup 14 Şubat 1838 (19 Zilkade 1253) tarihini taşır. Bu vakıf Eyüp Camii'nde mevlid okutulmasına ve halka vaaz verilmesine dairdi.⁷¹ Sultan Abdülmecid döneminde de yeni gelirler ilave edip vakıflarını güçlendirmeyi sürdürür. Meselâ 1 Aralık 1852 (18 Safer 1269) tarihinde vakfettiği 15.000 kuruşun senelik %15 faizle işletilerek elde edilecek kârıyla her yıl Fatih Camii'nde mevlid okutulması, hizmet eden görevlilere vakfın gelirlerinden para verilmesi ve Fatih Sultan Mehmed türbesine büyük bir kuburlu çalar saat hediye edilmesi, 29 Ağustos 1854 (5 Zilhicce 1270) tarihinde vakfettiği 23.000 kuruş, çeşitli kitaplar ve Kur'an-ı Kerimlerle vakfını güçlendirmesi ve ardından 26 Aralık 1855 (16 Rebiülâhır 1272) tarihinde 15.000 kuruş daha vakfetmesi, hem vakfını desteklemeye hem de hayır işlerine yeni alanlar açmaya yönelikti.⁷² Vakfiyesine yaptırdığı bir ek ile Kâbe'de her gün bir cüz Kur'an okunarak her ay bir hatim indirilmesini ve kendisi ile oğlu Abdülaziz'e dualar edilmesini şart koşan Pertevniyal, bu iş için görevlendirdiği Hanefi imamı Acemizâde Şeyh Hasan Efendi'ye bir de matbu Kur'an göndermişti.⁷³

Aşağıda verilecek olan vakıflarının listesinden de anlaşılacağı üzere, Pertevniyal'ın hayır işleri doğal olarak valideliği döneminde yoğunlaşır ve hacim olarak da öncesiyle kıyas kabul etmez derecede büyür. İktidarını kaybettikten ve iktidar, güç ve zenginliğin gelip geçici olduğunu acı bir şekilde idrak ettikten sonra da elindeki mal varlığıyla vakıf kurmayı sürdürdüğü, ancak muhtemelen yaşadıklarının da etkisiyle vakıflarının hizmet önceliğinin farklılaştığı görülür. Nitekim 2 Nisan 1877 tarihli vakfiyesi, Mekke'de Harem-i Şerif'te, Kudüs'te Mescid-i Aksa'da ve Filistin'de Habrun kasabasında bulunan Hz. İbrahim'in makamında (Halilü'rrahman), Şam'da Emeviye Camii'yle Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin türbesinde her gün Kur'an okunup İslâm büyükleri, eşi II. Mahmud, oğlu Sultan Abdülaziz ve kendisi için dualar edilmesine dairdi. Bu vakfiyede öncekilerde yer almayan bir vurgu vardır: Kur'an okunması hizmetinin kesinlikle terk edilmemesi.⁷⁴ Bu yazının esas amacı valide sultanın kurmuş olduğu vakıfların ayrıntılarını ortaya koymak değil vakıf, hayır ve bireysel yardım faaliyetlerinin sınırlarını belirleyip bunların ortaya çıkarılmasını sağlayan esas motivasyonu, yani Pertevniyal'ın karakterinin üçüncü yönünü oluşturan hayırseverlik özelliğini incelemek olduğu için burada valide sultanlığından önce başlamış olan vakıf kurma süreciyle bireysel yardım faaliyetlerinin bir muhasebesi yapılmaya çalışılacaktır.

1. Aksaray Valide Sultan Camii: Pertevniyal Valide Sultan'ın en önemli eseridir. Aksaray'da daha önce yanmış olan Kâtip Camii'nin yerine inşa edilen ve Ortaköy Valide Camii büyüklüğünde olması planlanan bu cami, mektep, muvakkithane, sebil ve türbeyle birlikte bir külliye olarak tasarlanır. 7.538 liraya satın alınan arsalar üzerinde Kasım 1869'da gerçekleştirilen büyük bir törenle inşaatına başlanan⁷⁵ ve yaklaşık iki buçuk senelik bir çalışmanın sonucunda tamamlanan cami, 5 Nisan 1872 (26 Muharrem 1289) tarihinde büyük bir törenle ibadete açılır. Dolmabahçe Sarayı'ndan camie varıncaya kadar yol boyunca asker ve zaptiyelerin sıralandığı ve valide sultan, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, sultanlar, sadrazam, şeyhülislâm, serasker, mâbeyn müşiri ve diğer davetlilerin katıldığı törende kurbanlar kesilip fakirler sevindirilmiş; başmimar Serkis Bey'le inşaatta emeği geçenlere ihsanlarda bulunulmuş; ayrıca tören yüzünden birkaç saat çalışmadığı için tramvay şirketine de valide sultan tarafından 100 lira bağışlanmıştı.⁷⁶

Camiin tamamlanmasından bir sene sonra, yine bazı vakıf binalar inşa etmek amacıyla etrafındaki bostan da Pertevniyal'e tahsis edilir.⁷⁷ Bazı araştırmalarda camiin mimarı olarak İtalyan Pietro Montani ismi verilirse de bu doğru değildir; yapının mimarı Serkis Balyan'dır. Doğu ve Batı mimarî tarzlarının karışımı bir yapı olan cami, yol ve alan çalışmaları ile yapılan üst geçitler yüzünden günümüzde iyice aşağıda kalmış, gömülü bir vaziyettedir. Camiyle birlikte yapılan ve yaklaşık 16 ayda tamamlanan valide sultanın türbesi, muvakkithane, türbedar odaları, kahve ocağı, şadırvan ve diğer bazı binalar toplam 4.558 liraya malolur.⁷⁸ Cami, mektep, karakolhane ve diğer müstemilâtı içeren binalarla buralarda görev yapacak olan vazifelilerin gider ve maaşları için zengin gelirler tahsis edildiği gibi, bu binalara konulacak eşyalar da vakfiyede ayrıntılı olarak belirlenir; ayrıca külliyyede görev yapacak imam, müezzin, türbedar, bekçi gibi görevlilerin ikametleri için evler de inşa edilir.⁷⁹ Valide sultanın defnedildiği türbe, ilk olarak 1926-29 yılları arasında yapılan tramvay yolu genişletme çalışmaları sırasında biraz geri çekilir; ardından Fransız şehircilik uzmanı Henri Prost'un imar düzenlemeleri esnasında ikinci kez geri çekme işlemi yapılır, 1958'de ise tamamen yıktırılır. Pertevniyal'in nâşi, bir süre Topkapı Sarayı'nda muhafaza edildikten sonra eşi Sultan II. Mahmud'un türbesine, padişahın sandukasının altına gömülürse de daha sonra yeniden yapılan türbesine nakledilir.⁸⁰ İnşa edildiğinde türbenin giriş kapısının üzerinde olduğu bilinen kitabesinin⁸¹ bu süreçler neticesinde kaybolduğu anlaşıyor; zira bugün giriş kapısının üzerinde herhangi bir kitabe yoktur. Valide sultan, camiin yanında yaptırdığı ve 329'u yazma ve 557'si matbu olmak üzere toplam 886 eser bağışladığı kütüphane, uzun yıllar bu mekânda hizmet verdikten sonra 1945'te Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilir.⁸² Pertevniyal'in Fatih Camii kütüphanesine de bir kısmı yazma bir kısmı matbu 33 cilt kitap vakfettiğini⁸³ biliyoruz. Pertevniyal'in külliye bünyesinde eşi II. Mahmud adına inşa ettirdiği Mahmudiye Rüşdiyesi sıbyan ve rüşdiye olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Mektepte görevlendirilen hoca ve vazifeliler ile her iki kısımda görülecek derslerin ayrıntıları vakfiyede belirlenmişti. Mektebin hoca ve talebelerine bayramlarda elbise ve atıyye dağıtılması ve okulda bir görevlinin her gün bir cüz okuyarak ayda bir kere Kur'an'ı hatmetmesi vâkıfın şartlarındandı.⁸⁴ 1911'deki Aksaray yangınında binası yanan okul, faaliyetlerini yine Aksaray'daki başka bir konakta sürdürür. Bugün ön tarafta bulunan ve Pertevniyal Lisesi olarak eğitim veren bina ise Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıf gelirleriyle 1930'da inşa edilir.⁸⁵

2. Trabzon Hocapirefendi Medresesi Mescidi: Trabzon'da faaliyet gösteren Hocapirefendi Medresesi içinde bulunan ve bir süre önce medreseyle birlikte yanmış olan mescit ile kütüphanenin yeniden inşası için valide sultana başvuran Pir Mehmed Efendi'ye 10.000 kuruş gönderilerek⁸⁶ inşa edilen kütüphane ile mescit eksikleriyle birlikte 18 Ocak 1866'da, Ramazan ayı içerisinde ibadete açılır.⁸⁷ Trabzon Valisi Ali Paşa, bu mescit için şair Hilmi Efendi'nin düştüğü beş beyitlik tarihin bir mermere kazınarak kapısı üzerine konulmasını ve mescidin eksiklerinin yine valide sultan tarafından karşılanmasını istediye de bundan sonra ne tür bir gelişmenin olduğu belgelerden takip edilemiyor.⁸⁸

3. Çeşmeler: Pertevniyal'in çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere ülkenin değişik yerlerinde çeşmeler yaptırdığı görülüyor. Burada zikredilen çeşmeler sadece bizim tespit edebildiklerimiz olup valide sultanın yaptırdıklarının tamamı olmayabilir. Öte yandan varlığı ismen belirlenebilenlerin bir bölümünün de zamanın ve hoyrat ellerin tahribine uğradığı anlaşıyor.

a. Fatih Taşkasap Pertevniyal Kadınefendi Çeşmesi: 13 Ekim 1851 (17 Zilhicce 1267) tarihinde tamamlandığı anlaşılan bu çeşme Taşkasap'ta Sarı Musa Efendi Mescidi sırasındaydı. Kadınefendiliği döneminde yaptırmış olduğu ve oluşturduğu vakfiye ile 7.500 kuruş tahsis ettiği bu çeşme hakkındaki bilgilerimiz şimdilik bundan öteye geçmemektedir.⁸⁹

b. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi: Pertevniyal, Aksaray'da daha sonra Valide Camii'ni inşa ettirdiği Kâtip Camii'nin önünde bir çeşme yaptırır. Esasen kethüdası Hüseyin Bey vasıtasıyla çeşmenin yanında bir de muvakkithane yaptırmak isterse de bu niyetini daha sonra gerçekleştirebilir.⁹⁰

27 Ekim 1862’de tamamlanan ve şerbetler dağıtılarak halkın hizmetine açılan bu dört yönlü büyük çeşme, daha sonra Valide Camii yaptırıldığı sırada yolu daralttığı gerekçesiyle meydandan kaldırılıp camiin giriş kapısının yanına nakledilir.⁹¹

c. Eyüp Pertevniyal Kadınefendi Çeşmesi: Pertevniyal’ın 1856 yılında Eyüp’te Abdülvedud veya Yavedud Camii sırasında cephesi mermer olmak üzere yaptırttığı bu çeşmenin yedi beyitlik talik kitabesi Eyüplü Hattat Hâfız Mehmed Efendi’ye aittir.⁹² Yine bu çeşmenin arka sokağında Pertevniyal’ın yaptırttığı küçük çeşmenin 17 Mayıs 1908’de onarıldığı⁹³ bilinmektedir.

d. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi: Aksaray Valide Sultan Camii avlu kapısının solunda Pertevniyal tarafından 1867’de inşa ettirilen ve daha sonra çukurda kalıp önü duvarla kaplanan bu çeşmeye Saffet’in düştüğü tarih Sersikkegen Abdülfettah Efendi tarafından yazılmıştı.⁹⁴

e. Pertevniyal Valide Çeşmesi: Vakıf Gureba Hastahanesi’ne inen yolun sağ başında bulunan bu çeşme de II. Abdülhamid döneminde, Nisan 1907’de tamir görmüştü.⁹⁵

f. Pertevniyal Valide Sultan Meydan Çeşmesi: Karagümrük’teki bu çeşmenin yapılış tarihi bilinmemektedir.⁹⁶

g. Şebinkarahisar Valide Sultan Çeşmeleri: Valide sultan İstanbul’un dışında, Tarsus’ta ve Şebinkarahisar’da da çeşmeler yaptırttı. 1865’te Şebinkarahisar’da, birisi Suboyu (Bige) Köyü ve ikisi de Karaköy yolu üzerinde olmak üzere yaptırttığı üç çeşmeden Karaköy yolu üzerinde bulunan ikisinin kitabesi bugün mevcut değildir.⁹⁷

4. Nisa (Kadın) Hastahanesi İnşa Teşebbüsü: Pertevniyal, Gureba Hastahanesi’nin arka tarafında bulunan ve emlak-i hümayuna ait olan Atik Baruthane isimli yerde kadınlara mahsus bir hastahane yaptırmak arzusunda olduğu için padişahın 14 Ekim 1863 (1 Cemaziyelevvel 1280) tarihli bir iradesiyle bu arazi kendisine tahsis edilir;⁹⁸ ancak bu konuyla ilgili bilgilerimiz şimdilik bu tahsisin ötesine geçmemektedir.

5. Medine Dârüzzıyafe’de Hastahane İnşa Girişimi: Yukarıda kendisine tahsis edildiği belirtilen Dârüzzıyafe’deki arsa üzerinde garip ve fakirler için 100 yataklı bir hastahane, hamam, karakol, karantina ve mutfak yaptırmak isteyen Pertevniyal,⁹⁹ bir yandan inşaata nezaret etmek üzere eski Rusumat Meclisi başkanı Şevket Bey’i görevlendirirken¹⁰⁰ bir yandan da inşaat için gerekli olan usta, işçi ve malzemeleri İdare-i Aziziyye’nin bir vapuruyla bölgeye göndertir.¹⁰¹ Burada mevcut surun yıktırılarak yeniden yaptırılmasına ve büyük bir ziyafetle hastahane ile müştemilâtı binalarının temellerinin atılıp pek çok masraf yapılmasına¹⁰² rağmen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nın yarattığı siyasi ve iktisadî kriz yüzünden inşaata ara verilir.¹⁰³ Pertevniyal’ın vefatından sonra arsanın ve hastahane için gönderilen eşyaların satılıp bedelinin vakfa gelir olmak üzere İstanbul’a intikal ettirilmesi Medine’deki yetkililerden istenirse de mahalli yöneticiler, arsanın Harem-i Şerif için gerekli olduğunu belirterek bedelinin padişah tarafından ödenip arsaların yine Harem-i Şerif’e bırakılması önerisini getirirler.¹⁰⁴ Belgelerin tanıklığı buraya kadar olduğu için sorunun ne şekilde sonuçlandığını bilemiyoruz.

6. Sarıyer Sıbyan Mektebi: O dönemde köy olan Sarıyer’de gidebilecekleri bir mektepleri olmayan yöre çocuklarının camiin müezzin mahfilinde ders görmeleri cami cemaatini rahatsız ettiği için ahali Ortaçeşme Caddesi üzerindeki boş bir arsayı mektep inşa etmesi için ücretsiz tahsis edebileceklerini belirterek Pertevniyal Valide Sultan’a başvurur. Yapılan araştırma sonucunda sözkonusu arsanın bir kısmının Şeyhülislâm Çelebi Müfti Mehmed Efendi Evkafı’na ait olduğunun ortaya çıkması üzerine vakfa senede 50 kuruş kira ödenerek mektebin yapılması kararlaştırılır. ¹⁰⁵ Pertevniyal, okulun inşasının tamamlanmasının ardından düzenlediği 12 Mayıs 1868 tarihli vakfiye ile her yıl mübarek gecelerde okulun öğrencileriyle hocalarına dağıtılmak üzere vakıf gelirlerinden bir pay ayırır.¹⁰⁶

7. Tersane’de Taş Tezgâhı İnşası: Pertevniyal Valide Sultan, 1864 yılında masraflarını üstlenerek Tersane’de taş tezgâh adı verilen üstü kapalı bir gemi inşa havuzu yaptırır.¹⁰⁷ Feth-i İslâm adlı ilk Osmanlı zırhlısının bu tezgâhta inşa edilmiş olması,¹⁰⁸ orduyu güçlendirmek için yapmış olduğu bu hayırlı işi daha da anlamlı kılar.

8. Yaptırdığı Tamirler: Pertevniyal’ın özel ilgi gösterdiği yerlerden birisi de Beşiktaş’taki Yahya Efendi Dergâhı’ydı. Mevlânakapı’daki Ebubekir Çelebi ile Beşiktaş’taki Yahya Efendi türbelerini tamir ettirten¹⁰⁹ ve Yahya Efendi türbesindeki camiye iki cilt Kur’an ile en sağlam hadis kitaplarından birisi olan Sahih-i Buhari’yi bağışlayarak Regaib, Mirac, Berat, Kadir ve Kurban Bayramı gecelerinde Kur’an ve Buhari-i Şerif okunması ve Ramazanda fukara ve dervişlere Ramazaniyeler dağıtılması için vakıf gelirlerinden pay ayıran Pertevniyal,¹¹⁰ ayrıca iki gümüş şamdan, iki gümüş tabla ile üç kollu bir gümüş buhurdanı da türbeye vakfeder.¹¹¹ Pertevniyal, İslâm dini açısından pek çok kutsal mekânın bulunduğu Tarsus’ta da hayır eserleri yaptırtır. Şöyle ki, Eskisaray isimli yerden Tarsus kasabasına su taşıyan yolların bozulup halkın su sıkıntısı çekmesi üzerine Tarsus Müftüsü Ahmed Hilmi Efendi aracılığıyla su yollarını tamir ettirterek onarımları için her yıl vakıf gelirlerinden bir pay ayırmanın yanında, geliri olmayan Ashab-ı Kehf ’te bulunan zaviyenin zaviyedarlığı için aylık 300 kuruş tahsis eder; karşılığında zaviyedarın senede iki kere hatim indirmesini şart koşar.¹¹² 1874 yılında ise Ashab-ı Kehf ’de bir cami ile ziyaretçilerin kalması için odalar ve bölgede bazı çeşmeler yaptırtır; yine burada bulunan ve bir süreden beri harabeye dönmüş olan Hz. Şit, Hz. Lokman ve Bilâl-i Habeşî’nin makam ve türbelerini yenilemek amacıyla müftü Ahmed Hilmi Efendi’ye 500 lira gönderir.¹¹³ Şûra-yı Devlet Reisi Kâmil Paşa’nın tarih düştüğü bu önemli karar¹¹⁴ kuvveden fiile geçirilerek türbeler onarılıp yenilenir.¹¹⁵

İstanbul Yayla’da bulunan ve uzun süreden beri onarım görmediği için namaz kılınamaz derecede tahrip olmuş olan Aydın Kethüda Camii’ni tamir ettirir;¹¹⁶ yine Kanuni Sultan Süleyman’ın vezirlerinden Mehmed Paşa’nın Medine’de yaptırmış olduğu Gureba Hastahanesi’ni onartmanın yanında hastahaneye bir de eczahane ekler.¹¹⁷ Tamir ettirdiği binalardan birisi de İstanbul’da Kırkçeşme’deki Sekbanbaşı İbrahim Ağa Camii’ydi. Pertevniyal, daha önce yanmış olan bu camii yeniden inşa ettirip vakfiyesine yaptırdığı eklerle her yıl Kadir gecesini burada bir hatim indirilmesini, Pazar günleri cemaate vaaz verilip Kur’an ve müezzinlerin her gün beş vakit namaz öncesinde Fatıha suresini okumalarını şart koşar.¹¹⁸ Yine Karagümrük’te Ermeni Kilisesi sırasındaki çeşmeyi onartıp suyunu bağlatır.¹¹⁹ 9. Perakende Yardımlar: Pertevniyal Valide Sultan, yaptırdığı hayır eserleri ve onarımların yanında günlük hayatta zor durumda kalmış insanların sıkıntılarını da mümkün mertebe çözüm bulmaya gayret ederdi. Bu tür yardımlarından birisi, zaman zaman diğer valide sultanların da yaptığı gibi, borcundan dolayı hapsedilen insanların borçlarını ödeyip onları hapisten kurtarmaktı. Nitekim 1867’de bu durumdaki tutukluları hapisten kurtarmak amacıyla Zaptiye Müşirliği’ne 100 lira gönderdiğini; 120 yine 1875’te Müslüman, Hristiyan ve Yahudi 89 kişinin 1.000 lira tutan borçlarını ödeyip tahliyelerini sağladığını görüyoruz.¹²¹

Bu gibi yardımları sadece düşkün ve fakir kimselere değil, zaman zaman içinde bulunduğu krizi hafifletebilmek adına devlet maliyesi için de yapardı; nitekim 1866’da hükümetin para sıkıntısı yüzünden Ağustos maaşlarını ödeyemediğini görünce aylık tahsisatı olan 5.000 lirayı hazineye bağışlar.¹²² Valide sultan, 1862 Haziranı başlarında zuhur eden Küçükmostafapaşa Yangını’nda zarar görenler için 50.000 kuruş;¹²³ 5 Eylül 1865’te çıkan ve hızla yayılarak yaklaşık 7-8.000 ev ile 14 cami ve mescidi kül eden büyük Hocapaşa Yangını’nda¹²⁴ felâketzedeler için 1.500;¹²⁵ yine 1873-75 tarihleri arasında orta Anadolu’da yaşanan ve kitlesel ölümlere neden olan kuraklık ve kıtlıktan zarar görenler için başlatılan yardım kampanyasına da 300 lira bağışlar;¹²⁶ ayrıca, Kırım’dan getirttiği çift sürmekte kullanılan öküzleri de felâketzedelere dağıttırır.¹²⁷

Yardımlarından, daha sonra oğlunu tahttan indirecek ekibin içerisinde önemli bir rol üstlenen Hüseyin Avni Paşa bile yararlanır; 10 Aralık 1875'te Süleymaniye'deki konağı yanan Hüseyin Avni Paşa'nın ailesine¹²⁸ ve yine Şehzadebaşı Selimpaşa Yokuşu'nda bulunan konağının harem dairesi yanan Sadrazam Şirvanizade Rüşdi Paşa'yla ailesine de yardımlarda bulunur.¹²⁹ Kuzguncuk'ta çıkan yangında zarar gören halka ve fakirlere dağıtılmak üzere toplam 200 lira göndertir.¹³⁰ Dinî konularda hassas bir insan olup haftanın belirli günlerinde İstanbul'un değişik camilerinin imamlarını ve âlimleri dairesine getirterek maiyetindekilere vaazlar verdirtirdi.¹³¹ Yine bu hassasiyetin bir tezahürü olarak önce Mescid-i Aksa'ya ve daha sonra da o sırada onarılmakta olan Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra veya diğer adıyla Sahratullah için Paris'ten 5.200 franka 72 fanuslu birer billur avize sipariş eder. Paris Sefiri Ali Paşa'nın 50 sandığa yükletip İstanbul'a intikal ettirdiği avizeler, gümrükten alındıktan ve kurdurulup denendikten sonra Kudüs'e gönderilir.¹³² Yine, altınla işlenmiş bir örtüye sardırıldığı ve altın ile gümüşten yapılma kıymetli bir mahfazanın içerisine koydurduğu sakal-ı şerifi Kaşgar müslümanlarına¹³³ ve bir diğerini de Bağdat'taki Abdülkadir Geylânî'nin türbesine hediye eder.¹³⁴ İki adet altın şamdanla bir gümüş tepsi yaptırarak Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Saadet Dairesi'ne koydurur¹³⁵ ve Eyüp Sultan türbesindeki sancak-ı şerifin oturtulduğu gümüş iskemleyi yenileyen Pertevniyal,¹³⁶ Ravza-i Mutahhara'ya konulmak üzere de büyükçe bir saat göndertir.¹³⁷ Eşi II. Mahmud'un türbesi için bir adet halis gümüş sakal-ı şerif iskemlesi, oğlu Sultan Abdülaziz'in sandukası etrafına dizilmek üzere dört gümüş şamdan ve sandukası üzerine örtülmesi için de kâşmirî beyaz şal, iki mor atlas seccade, altın kamçılı beşyüzlük tesbih ile içinde od ağacı bulunan küçük bir çekmece;¹³⁸ Medine'deki Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile Malikî mezhebinin kurucusu İmam Malik'in türbelerine de göğez atlas üzerine sarı sırma işlenmiş birer puşide vakfeder.¹³⁹

Pertevniyal, İstanbul'un değişik yerlerindeki tekkelere, tekkelerin şeyhlerine ve türbedarlara da zaman zaman ciddi yardımlarda bulunurdu.¹⁴⁰ Gelişigüzel değil, yıllık ve rutin bir şekilde yapılan bu yardımlar, genellikle 1 liralık nakit ve 8,5 ilâ 19,5 kg (5 ilâ 15 kıyye) arasında değişen zeytinyağı şeklinde olurdu.¹⁴¹ Bunun dışında yine İstanbul'un muhtelif yerlerinde bulunan mekteplerin öğretmen ve öğrencilerine verilmek üzere ayrı ayrı paralar gönderir;¹⁴² ayrıca aynî yardımlarda da bulunurdu. Meselâ Medine'deki gelinlik fakir kızlara dağıtılmak üzere tuğra işlemeli sorguçtan, elmas iğneye, yaldızlı gümüş kemere, gömleğe, entariye, bileziğe varıncaya kadar toplam 34 kalem eşyayı bağışladığı gibi,¹⁴³ buradaki bazı ulemaya da nakdi yardım yapar,¹⁴⁴ Mescid-i Haram'daki Makamat-ı Erbaa'ya koydurduğu 8 adet pirinç şamdan için gerekli olan mumları veya bedellerini İstanbul'dan göndertirdi.¹⁴⁵

Yine gümüşten yapılmış iki buhurdan ile iki gülâbdanî İmam Hüseyin'in türbesine hediye ettiğini görüyoruz.¹⁴⁶ Pertevniyal, çeşitli vesileler ve ihsanlarla askerleri sevindirmeye ve orduya moral vermeye özen gösterirdi. Oluşturduğu bir vakfa tahsis ettiği gelirlerle, Seraskerlik, Selimiye, Vaniköy, Gümüşsuyu, Tophane ve Tersane kışlaları başta olmak üzere İstanbul'da bulunan sekiz kışlada her yıl Mevlid okutulmasını şart koyar.¹⁴⁷ Bu bağlamda İngiltere'den yeni getirtilen Mesudiye zırhlısının kumandan ve erlerine kethüdası Halet Paşa vasıtasıyla atıyyeler dağıttırdığı gibi, zırhlının kütüphanesine de güzel bir hatla yazılmış Kuran-ı Kerim hediye ederek ve Kurban Bayramı arefesinde 30 kurbanlık göndererek askerleri sevindirir,¹⁴⁸ ayrıca askeriye için seraskerlik aracılığıyla 25.000 Martini Henry tüfeği ile 40 Krupp topu satın aldırıp bedelini öder.¹⁴⁹ Pertevniyal'ın, hasta, tabip, eczacı, cerrah ve hizmetçilere dağıtılmak üzere toplam 102 lirayı Maltepe Hastahanesi'ne göndermesi,¹⁵⁰ geliri askerî hastahanelere harcanmak üzere Çamlıca'daki bağının idaresini askeriye bağışlaması,¹⁵¹ oğlunun yukarıda bahsedilen 1863 Mısır seyahatinin dönüşünden duyduğu memnuniyetle namlularının üzerinde padişahın tuğrası ile "valide sultan" yazısı kazınmış 3.000 tüfek yaptırarak bunların 750'sini padişahın seyahatinden dönüşte askeriye yazdırdığı Yusuf İzzeddin Efendi'nin taburu olan Birinci Şeşhane Taburu'na dağıttırması ve padişahın gelişinin ertesi günü öğrencilere tevzi edilmek üzere yaklaşık 42.000 kuruşu Maarif Nezareti'ne göndermesi,¹⁵² bu bağlamda anlamlıdır.

Pertevniyal, 1876 senesinde oğlu Sultan Abdülaziz'in vücudunda çıkan çıbanın iyileşmesinden duyduğu sevinçle tedavisini yapan doktorlardan Ömer Paşa'yla Marko Paşa'ya birer murassa enfiye kutusu hediye etmenin¹⁵³ yanında, Beşiktaş, İstanbul ve Kasımpaşa'da birçok mahallede inekler kestirerek fakirlere dağıtır; yardım edebilmek için okul çağı gelmiş muhtaç ve fakir çocuklarını tespit ettirir.¹⁵⁴ Tahta yeni geçtiği dönemde oğlunun sıhhat ve âfiyeti için 500 kuruş maaşla her gün şifa-i şerif okuması için bir hoca görevlendirmesi de¹⁵⁵ hayli ilginç bir bilgi olarak kayda değerdir. Pertevniyal, diğer valide sultanlar gibi, zaman zaman İstanbul'un değişik yerlerine yapmış olduğu ziyaretler esnasında yolu üzerindeki fakir ve muhtaçlara zengin ihsanlarda bulunurdu. Meselâ, 22 Ağustos 1862 günü Aziz Mahmud Hüdayi dergâhını ziyareti esnasında geçtiği yerlerdeki karakollarda mevcut asker, subay, zaptiye, fakir, dergâh şeyhi, Doğancılar'daki mektebin hoca ve öğrencileri, mektebin yanındaki türbenin türbedarı, kendi hizmetçileri, arabacı ve ağalarına toplam 376 lira dağıtır;¹⁵⁶ ayrıca, Sarıgazi köyündeki fakirlere maddi yardımda bulunduğu gibi, 18 ailenin kız ve erkek çocuklarına da birer takım elbise hediye eder. Yardımların dağıtımı ve muhtaçların belirlenmesinde mahallelerin imam ve muhtarlarından yararlanılırdı.¹⁵⁷ Yine böyle bir yardım kapsamında İstanbul'un muhtelif mahallelerindeki fakirlere dağıtılmak üzere 500 lira gönderir.¹⁵⁸

Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Saadet Odası'nı ziyaretleri esnasında hazine-i hümayun kethüdası, kâtipleri ve hademelerine 330 lira ihsanda bulunur. Valide sultanların her Ramazan ayında mâbeyn ve harem görevlilerine bazı mutad hediye, bohça ve paralar vermeleri âdetti. Bu geleneğe uygun olarak 1862'de dağıttığı nakit paranın tutarı 4.462 lira iken¹⁵⁹ yaklaşık beş yıl sonra bu rakamın 6.027 liraya çıktığı görülüyor.¹⁶⁰ Yine geleneksel olarak sarayda kutlanan Mirac,¹⁶¹ Kadir¹⁶² ve Regaib gibi kutsal gecelerde¹⁶³ yapılan program ve okutulan Mevlidler¹⁶⁴ için padişahın imamlarıyla vaiz ve müezzinlere ciddi rakamlara ulaşan ihsanlarda bulunur; Ramazan'da mutad olan Hırka-i Şerif Camii ziyareti esnasında Evkaf-ı Hümayun nazırından cami görevlilerine, yol üzerindeki asker, zaptiye ve fakirlere hatırı sayılır paralar¹⁶⁵ ve Kurban Bayramı'nda da bazı görevlilerle İstanbul'daki dergâhlara kurbanlık koçlar dağıtırdı.¹⁶⁶ Pertevniyal'ın sarrafi Mısırlıoğlu Bogos'un Ermeni kız çocukları için Samatya'da valide sultan adına bir mektep inşası amacıyla gerekli girişimleri başlatması için 13 Temmuz 1868 tarihinde Ermeni Patriği Andon Bedros'a yaptığı başvurunun hükümete iletilmesi üzerine yaklaşık on gün içerisinde gerekli izin çıkar.¹⁶⁷ Ermeni patriği, bunun üzerine annesinin himayesinde kurulan mektepte okuyan öğrencilerin ihtiyaçları için ekmek ve et tayinatı tahsis eden Sultan Abdülaziz'e bir teşekkür mektubu gönderdiği gibi, okulda okuyan kızlar da hazırladıkları seccadeyi valide sultana sunmak üzere Bogos Bey'e iletirler.¹⁶⁸

Rusya'nın Kafkaslardaki müslümanlara baskıları ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki toprak kayıpları neticesinde özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu bölgelerden Anadolu'ya doğru yoğunlaşan göçlerin finansmanı ve göçmenlerin iskânı, zaten zor durumda olan hazinenin üzerindeki yükü daha da ağırlaştırır. Yerlerinden ve yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılan Müslümanları uygun bölgelere yerleştirmeye çalışan hükümetin, bu ağır yükü kaldırabilmek için zaman zaman yaptığı yardım çağrıları haremdeki cariye ve kalfalarda da yankı bulur; başta valide sultan dairesindekiler olmak üzere haremdeki cariyeler, kendi aralarında topladıkları 635 lirayı Çerkes muhacirlere harcanması için Muhacirîn Komisyonu'na iletirler.¹⁶⁹ Ayrıca, imparatorluğa sığınıp Tuna, Hüdavendigâr, Sivas, Diyarbekir, Halep, Edirne, İzmir, Kastamonu, Ankara ve Bosna vilâyetlerine yerleştirilen Çerkes muhacirler için kurulan bazı köylerde inşa edilen camilerin hatip maaşı ve mum bedeli gibi bir takım giderlerinin Pertevniyal Valide Sultan vakfından karşılanması da bu bağlamda anlamlıdır.¹⁷⁰ Bu soruna karşı gösterilen hassasiyette, cariyelerin önemli bir kısmının Çerkes olmasının ve bunlar arasında akrabalarının bulunma ihtimalinin de payı olabilir.

Vakıfların Muhasebesi: Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıflarının muhasebesine dair elimizdeki ilk defter, 23 Aralık 1862-5 Haziran 1864 tarihleri arasındaki bir buçuk yıllık bir dönemi içermektedir.

Deftere göre vakfın gelirleri, nakit olarak kasada bulunan 1.861; Galata Köprüsü'nün önündeki kasap, kebabçı, ekmekçi, kadayıfçı, berber ve şerbetçi dükkânlarının kira gelirleri olan 1.538 ve yine vakfa ait dükkân, ev, bağ, bahçe ve arazilerin satışından veya kirasından elde edilen 293 lira olmak üzere, toplam 4.117 liraydı. Giderlerin toplamı ise 731 lira olup bunlar daha ziyade vakfın işlerini yürütmekle görevli kişilerin maaşlarıyla vakıftan yararlananların tahsisatlarından ibaretti. Vakfın gider kalemleri, aynı zamanda faaliyet alanlarını da göstermektedir. Bunlar, mütevellî, yazışmaları yürüten iki kâtip, gelirleri toplayan câbi, Aksaray, Eyüp (Abdülvedud Camii yanı) ve Kızılmuşluk'taki çeşmelerin su yolcularıyla tas muhafızları, valide sultanın tamir ettirttiği Kırkçeşme civarındaki Sekbanbaşı İbrahim Ağa Camii'nin imamı, müezzini ve kürsü şeyhi, Çarşamba'daki Mehmed Ağa Camii Kütüphanesi'nde görevli iki memur, Fatih muvakkiti, Hz. Eyyüp el-Ensari'nin iki ve Fatih Sultan Mehmed'in üç türbedarının maaşları; Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı'na erzak, aşura ve iftariye için yapılan yardımlar, Fındıklı Dergâhı'nın aşura masrafı, Eyüp ve Fatih Camilerinde okutulan Mevlidlerin harcamaları, Medine'de Mahfel-i Şerif 'de Kehf Suresi'ni okuyan Hafız Osman Efendi'ye verilen para ile kırtasiye ve yazışma giderleriydi. Ödenen maaşların bir kısmı aylık bir kısmı ise yıllık. Giderler gelirlerden düşüldüğünde geriye kalan 3.385 liranın 3.000 lirası Paşalimanı'nda yapılmakta olan değirmen için ayrıldığından dolayı vakfın gerçek mevcudu 385 liraydı.¹⁷¹ Ertesi yıl, yukarıda zikredilen harbende (katır) ahırları arsası, Tırhala eyaleti ve Manastır sancağındaki altı çiftlik ile Bursa'daki ipek fabrikası vakfa tahsis edildiği için vakfın gelirleri toplam 5.942 ve giderleri de büyümeye paralel olarak 1.291 liraya ulaşır. Gider kalemlerine, Yahya Efendi Dergâhı'nda iki hatm-i şerif ile Buhari-i Şerif okutulması, Fındıklı'da Keşfi Cafer Efendi Dergâhı'na aşura ve iftariye yardımı yapıp hatm-i şerif okunması, Eyüp'teki Abdullah Kaşgarî Tekkesi'ne, Unkapanı'nda Balmumcuzâde Ahmed Efendi Zaviyesi'ne ve Kadırga Limanı civarında bulunan Şehid Mehmed Paşa Tekkesi'ne iftariye ve Beykoz Camii'ne ramazaniye olarak yardımlar yapılması da eklendiği ve bu masraflar çıkarıldığında vakfın gelir hanesinde 4.651 lira gibi önemli bir meblağın kaldığı görülür.¹⁷² Bir sonraki yılın gelir-gider hesaplarına sahip değil; ancak ondan sonraki yılın muhasebesinden bu dönemin kasa mevcudunun 4.176 lira olduğunu tespit edilebiliyoruz. Bu arada Paşalimanı'ndaki değirmen, yalı ve dükkânlarla Galata Köprüsü önündeki dükkânların yapımı ve onarımı tamamlanmış olduğu ve buralardan ve diğer bazı yerlerden alınan kiralardan da devreye girdiği için vakfın senelik geliri toplam 9.783, yine harcamalar da buna paralel olarak arttığı için giderleri de 4.552 liraya ulaşır. Gelir-gider dengesi oluşturulduğunda vakfın mevcudunun 5.231 lira olduğu ortaya çıkar.¹⁷³ eni gelir kalemleri eklendiği ve arsalar üzerinde yapılan binalar gelir getirmeye başladığı için vakfın gelirlerinin yükselişi ertesi sene de devam ederek gelirleri 12.052 ve giderleri de 6.351 liraya ulaşır. Gider kalemleri takip edildiğinde vakfın faaliyet alanlarının gelişimi de ortaya çıkar.

Mevcut gider kalemlerine, Kasımpaşa Mevlevihanesiyle Beykoz Halvetî tarikatına mensup Esseyyid Hafız Mehmed Efendi Tekkesi'nin iftariye ve kömür giderleri, çeşitli cami ve dergâhlarda okutulan hatim ve Mevlidlerin masrafları, Aksaray'da yapılacak cami ve külliye için satın alınan arsa, dükkân ve evlerin bedelleri ilâve edilir. Giderler gelirlerden çıkarıldığında geriye gelir fazlası olarak 5.701 lira kalır.¹⁷⁴ Vakfın nakit mevcudunun muhafazası da ayrı bir sorundu. Paraların emanet edildiği Pertevniyal'ın sarrafı Bogos Bey, 13 Mart 1868'den sonra faiz ödeyemeyeceğini belirterek vakıf paraların faiz gelirinden mahrum kalmaması için kendisinden alınıp başka bir yere yatırılmasını önerirse de kethüda Hüseyin Bey tahsil ettiği paraları Bogos Bey'e getirmeyi sürdürür. Bunun üzerine Pertevniyal devreye girerek ve paraları senelik %6 faizle Bogos Bey'in işletmesini kararlaştırarak sarrafiyla kethüdası arasındaki sorunu tatlıya bağlar.¹⁷⁵ Bogos Bey, bu arada Aksaray Valide Sultan Camii'nin yapılması kararının alınması üzerine, 8 Aralık 1868 tarihinden itibaren bu parayı istediği zaman çekebileceğini valide sultana iletir.¹⁷⁶

Zeval ve Tahkir: Valide Sultanlığın Sonu: Pertevniyal Valide Sultan, ziyadesiyle nefret ettiği Hüseyin Avni Paşa¹⁷⁷ ve diğer muhalifleri tarafından oğlu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine ve kısa bir süre sonra da feci bir şekilde ölümüne şahid olur. Esasında Hüseyin Avni Paşa'yla valide sultan arasındaki münâferet 1860'lı yılların başlarına kadar iner.

Sayesinde hızla yükseldiği Keçecizade Fuad Paşa'nın ikinci sadaretinde serasker kaymakamlığına getirilen ve bu görevindeki bazı davranışları yüzünden tepkisini çektiği valide sultanın girişimleriyle bir daha dönmek üzere Tırhala Fırka Kumandanlığı göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırılan¹⁷⁸ Hüseyin Avni Paşa, valide sultanla Sultan Abdülaziz'in kendisine reva gördüğü bu muameleleri hiç bir zaman unutmaz. Öte yandan Sultan Abdülaziz'in hal'inden bir gün önce seraskerlikteki odasında görüştüğü Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya "bu hatun [Pertevniyal] senden ne ister, sen Murad Efendi ile muhabere ediyor imişsin diye seni mezzemmet ediyor" cümleleriyle babaannesinin Hüseyin Avni'ye bakışını aktaran Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin bu ifadeleri¹⁷⁹ ikili arasındaki husumetin valide sultan boyutuna işaret eder. Pertevniyal'in ağzından kaleme alınmış olan bir belge, oğlunun tahttan indirilmesi olayının ayrıntılarına ve II. Abdülhamid'in tahta geçişine kadarki evrede Pertevniyal'in yaşadıklarına dair bilgiler vermektedir. İhtilâl günü sabahı saat sekizde yangın olduğu gerekçesiyle uyandırılan valide sultanın ilk tepkisi, bunun bir yangın olmadığı ve oğlunun tahttan indirilip yerine Murad Efendi'nin geçirildiği yönünde olur. Bu arada uyandırılan ve bunu kimlerin yaptığını soran Sultan Abdülaziz, vükelânın kendisini III. Selim'e çevirdiğini, böyle bir durumu 30-40 kere rüyasında gördüğünü ve artık Cebrail gelse bile devleti kabul etmeyeceğini belirterek elbiselerini giyinir; kayıkla önce Sarayburnu'na ve oradan da arabayla Topkapı Sarayı'na götürülür.¹⁸⁰ Kayıkta Sultan Abdülaziz'in dışında oğulları Yusuf İzzeddin Efendi, Mahmud Celâleddin Efendi, Başmâbeyinci Mehmed Bey ve Mâbeyin Başkâtibi Âtîf Bey de vardı. Pertevniyal Valide Sultan ile diğer şehzadeler, sultanlar ve kadınefendiler daha sonra saraya intikal ettirilir. ¹⁸¹ Burada üç gün mahrumiyet şartlarında kaldıktan sonra yaptığı başvuru üzerine yeni padişahın emriyle Fer'iyye Sarayı'na nakledilen Sultan Abdülaziz, annesinin ısrarları sonucunda kılıcını askerlere teslim etmeyi kabul eder. Bir süre sonra oğlunun dairesine girdiğinde kapının açık olduğunu ve Sultan Abdülaziz'in kanlar içerisinde yerde yattığını gören Pertevniyal feryada başlar. Bu panik esnasında Nazif isimli bir subay valide sultanın küpesiyle yüzüğünü çekip alır. Ard arda yaşadığı bu büyük acılar yüzünden kendinden geçen valide sultan doktorlar tarafından muayene edilir; bir süre sonra Sultan Abdülmecid'in oğlu Nureddin Efendi'nin ağalarından Necip Ağa tarafından kolundan çekilerek yalınayak, yaşmaksız ve feracesiz olarak karakol meydanına götürülüp çeşitli hakaretlere maruz bırakılır. Daha sonra gönderilip 38 gün kaldığı Topkapı Sarayı'ndan V. Murad'ın emri üzerine Fer'iyye Sarayı'na nakledilir. Bir harem ağasının kapı ve pencerelerini çivilediği bir dairede sekiz gün kalır. Bu arada mal ve paralarının yerini öğrenmeye çalışan darbecilerin¹⁸² menkul değerlere ilgisi olan Pertevniyal'ın¹⁸³ muhtemelen Rumeli Demiryolu tahvillerinden 10.000 liralık satın aldığından da¹⁸⁴ haberleri vardı.

Paraların ve mücevherlerin yerlerini bulabilmek için Sadrazam Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Rıza Paşa'nın padişahla valide sultanın yatak odalarına kadar girdikleri ve bu kadarına tahammül edemeyen Dârüssaade Ağası Cevher Ağa'nın "bu âna değin nice hal'ler vukubulmuş ve fakat hiçbir vakitte vükelânın harem dairesine dahil oldukları ve hizmetkâr gürûhu tarafından velinimetlerinin bu mertebe hetk-i hürmet-i mehâtime cüretlerinin" görülmediğini belirterek tepki gösterdiği, cariyelerin şalvarlarına varıncaya kadar arandığı, Sultan Abdülaziz'in nâşının üzerine kapaklanıp kendinden geçmiş olan Pertevniyal'in ağzında "mücevhere müteallik bir şey" olma ihtimaline karşı birisinin parmağını sokarak takma dişlerini çıkardığı iddia edilir.¹⁸⁵ İhtilâlcilerin Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra Pertevniyal'i Topkapı Sarayı'na göndermelerinin nedeni, Çerkes Hasan hadisesini Sultan Abdülaziz taraftarlarının düzenlediği karşı bir komplo olarak düşünmeleri ve bu tertibin baş aktörü olarak algıladıkları valideyi saraya göndererek dışarıyla irtibatını kesmek istemeleriydi.¹⁸⁶

Dolmabahçe Sarayı'nda yeni padişahın ve ekibinin yerleştirilebilmesi için yapılan çalışmalar ve düzenlemeler esnasında valide sultanın dairesindeki dolaplardan birçok büyü ile birlikte Murad ismi yazılmış ve üzerine iğneler batırılmış olan bir at kafasının çıktığı, o dönemi yaşamış cariyelerden naklen iddia edilir.¹⁸⁷ Pertevniyal'in büyüye olan ilgisi iddialarını destekleyen başka karineler de mevcuttur. Cevdet Paşa, oğluna büyü yapıldığını düşünen valide sultanın büyüü bozmak için bazı şeyhlere başvurduğunu ve Hulûsi Efendi isimli bir hocanın kaleme aldığı Türkçe duanın Pertevniyal'in emriyle İstanbul'daki bazı camilerde Cuma hutbesinde okutulduğunu aktarır.¹⁸⁸

Ayrıca Binbaşı Necip Bey'in, Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra Topkapı Sarayı'na gitmemek için direnen valide sultana söylediği "sus hey büyücü" şeklindeki ifade, Pertevniyal'in büyüyle olan ilgisinin kamuoyunca bilinecek derecede yaygın olduğunu gösterir.¹⁸⁹ V. Murad, bu karmaşık dönemde tahsisatlarını alamayıp zor durumda kalan Sultan Abdülaziz hanedanının her bir üyesine birer aylıkları tutarındaki bir meblağı atıyye olarak ihsan ederse de valide sultana herhangi bir ödemenin yapılmadığının anlaşılması üzerine Hazine-i Hassa tertibinden Pertevniyal'e 1.000 lira ödenmesine karar verir.¹⁹⁰ Oğlunun ölümünden sonra artık iyice içine kapanan Pertevniyal Valide Sultan'ın bu sıkıntılı hayatı, öteden beri arasının iyi olduğu Şehzade Abdülhamid Efendi'nin tahta geçmesiyle birlikte nisbeten iyileşir.

II. Abdülhamid'den saygı gören valide sultanın vefatına kadar olan yaklaşık 8 senelik ömrü, daha ziyade bazı çocukların yetişmelerine yardımla geçer; ileride Sultan II. Abdülhamid'in Dördüncü Kadını olacak olan Müşfika Kadınefendi de onun yetiştirmelerindendi.¹⁹¹ Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip şüpheli bir şekilde ölümüyle alâkalı olarak Haziran 1881'de Yıldız'da kurduğu mahkemenin Midhat Paşa ve arkadaşlarını mahkûm edip Taif'e sürmesi üzerine Sultan II. Abdülhamid'e bir teşekkür mektubu yazan¹⁹² Pertevniyal'in ayrıca Hüseyin Avni Paşa'yı katleden Çerkes Hasan'ın Edirnekapi Mezarlığı'ndaki mezar taşını da yaptırmış olduğu rivayet edilir.¹⁹³ Pertevniyal Valide Sultan, 26 Ocak 1884 (27 Rebiülevvel 1301) Cumartesi günü uzun süreden beri müptela olduğu hastalıktan kurtulamayarak vefat eder. Vükelâ, rical ve diğeri ilgililerin valide sultanın nâşını karşılamak üzere tören elbiseleriyle Sirkeci'de bulunmaları yönündeki padişahın iradesinin hükümete iletilmesi üzerine¹⁹⁴ valide sultanın nâşı Çırağan Sarayı'ndan alınarak denizyoluyla götürüldüğü Sirkeci İskeleyi'nde oluşturulan kortej eşliğinde Aksaray'a nakledilir. Sadrazam, nazırlar, üst düzey komutanlar, devlet ricali, ulema, askerler, jandarmalar, dervişler ve ahalinin katıldığı cenaze töreninin ve öğle namazının ardından kılınan cenaze namazından sonra kendi inşa ettirdiği Valide Sultan Camii'nin yanındaki türbesinde toprağa verilir.¹⁹⁵ Sadrazam, şeyhülislâm, vükelâ, rical¹⁹⁶ ve yabancı devletleri temsilen sefaret tercümanları¹⁹⁷ ertesi gün saraya giderek padişaha taziyelerini bildirirler. Mevcut literatürde ölüm tarihi, yanlışlıkla 27 Rebiülevvel 1300 olarak geçmektedir. Bu yanlışlık Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî'de¹⁹⁸ muhtemelen bir kalem hatası sonucu vermiş olduğu söz konusu tarihten kaynaklanır. Daha sonra konuyla ilgili yazan araştırmacılar bu bilgiyi hiçbir kritiğe tabi tutmadan ve başka kaynaklarla desteklemeden alıp kullandıkları için ortaya önemli ve yaygın bir tarih hatası çıkar.

Öldüğünde 74 yaşında olan¹⁹⁹ Pertevniyal Valide Sultan, muhtemelen yaşadığı trajik olayların da etkisiyle oğlunun vefatından sonraki hayatını ölüme daha yakın ve hazırlıklı yaşadı. Sağlığında bir "cenaze sandığı" hazırlatıp içine cenaze masrafları için 500 lira, tekfin için üç şal, yedi defa zembere batırılmış iki top kefenlik bez, bir top zembere kefenlik, üç adet yüz örtüsü, tabutun kenarına yazılacak "miftahü'l-cenne" yazısı, hamam lifi, od ağacı, balmumu ve bir top tülbent koydurur;²⁰⁰ tekfin, techiz ve tedfin işleri bu para ve eşyalarla yapılır.²⁰¹ Ayrıca vasiyeti üzerine sağlığında sürekli okuduğu Hâfız Osman hatlı Kur'an-ı Kerim, Hâfız Hasan Râşid hatlı En'âm ve Delâilü'l-Hayrat, Mehmed Sadeddin Bursevî hatlı Evrad-ı Fethiyye, Abdüssamed el-Hac Rasim Mehmed hatlı Hizbü'l-bahr ve Devr-i A'lâ mecmuası ile üzerinde Dua ve Esma-i Evliyaulah yazılı bir mecmua ve od ağacından yapılmış beşyüzlük tesbihi ziyaretçilerin okuyup kullanması için türbesine konulur.²⁰² Valide sultanın 40 yıldır okuduğu bu kitapların listesi o dönem saray ve harem hayatında hâkim olan dinî havayı ve saray kadınlarının okudukları kitapları göstermesi açısından da hayli ilginç ve önemlidir.

Pertevniyal'in II. Abdülhamid'e ölümünden sonra açılmasını vasiyet ettiği sandığının içinden, bir teneke kutu içinde altın kamçılı ve üzerinde üç küçük inci bulunan bir tespih, Hint keteninden yapılmış bir entari, ayakkabı, tül gömlek, kenarı işlemeli seccade, beyaz mendil, püskülsüz gecelik fesi, baş yemenisi, boş zembere sürahisi, tabaksız bir çay fincanı, hasır yelpaze ve sineklik ile bir astar sargı²⁰³ ve bizzat kendisinin kaleme aldığı şu ilginç ve alaycı bir üslûpta yazılmış mektup çıkar:

“Sultan Murad’ın kemal-i lütf ü kereminden olarak ferman-ı şâhâneleriyle beni Yeni Saray’a sürdükleri vakit mürüvvetlerinden üzerimde olan ve yanımda bulunan eşya bu kadar olduğu hâlde üç ay orada mahpus kaldım²⁰⁴ ve bu eşya ile idare eyledim. Ferace ve yaşmağım olan da bu beyaz şâldır. Üç padişah sâyesinde nail olduğum maldan bu kadar eşya ile üç cariye lâıyk görüp mürüvvet buyurdular. Kimsenin hakkında hayırdan başka su-i niyet etmedim. Sâyelerinde bu hakaretlere müstehak oldum. Allah aşkına, bunları açıp görenler beni rahmet ile yâd eylesinler ve benden ibret alıp hakkımda olan mürüvvet ve merhametlerine şaşıp mütehayyir olsunlar. Benim sergüzeştım pek uzun, tarih olacak şey ise de oralardan sarf-ı nazar olundu. İşte o vukuat-ı hüznengizi herkes işitmiştir. Tekrarına hâcet göremem. Kanımı deryalara kattılar, bu mürüvvetleri de bana ettiler. El-hükmü lillah. Bende Bî-çâre Pertevniyal”²⁰⁵

Esasında eşi II. Mahmud’dan itibaren üç padişah sayesinde en üst düzeyde varlığa ve nimetlere ulaşmış olduğu halde 1876’da oğluna karşı yapılan darbe ile dünyevi iktidarla birlikte imtiyazlarını da kaybetmesi nedeniyle dünya malıyla iktidarın gelip geçici olduğunu acı bir biçimde tecrübe eden ve kendisini hayattan çekerek ölüme hazırlıklı bir biçimde bekleyen Pertevniyal Valide Sultan, bu olayların yaşanmasından çok önce hazırlattığı bir vakfiye ile ölümünden sonra türbesindeki düzeni de yazılı olarak tespit eder. Daha önce hazırlattığı işleme puşidelerle şalların sandukası üzerine örtülmesini, şamdanlarla gülabdan ve buhurdanın sandukanın etrafına konulmasını, üç türbedarın gündüz ve gece yatsıya kadar nöbetleşe türbede Kur’an okuyup hatim indirmesini ve mübarek gecelerde her birinin birer hatmi tamamlayıp ayrıca sakal-ı şerifi de ziyarette açmalarını, kendi camiinde görevli on hademenin her gün sabah namazından sonra yarımşar cüz okuyarak haftada bir hatim indirmelerini kayıt altına alır.²⁰⁶

Değerlendirme: Bu makalede ön plana çıkarılan Pertevniyal Valide Sultan’ın kişiliğinin üç baskın özelliğinden müsrifliği ile devlet işlerine müdahil olmasının bürokrasi ve kamuoyu nezdinde çektiği tepkilerin, Sultan Abdülaziz’in iktidarını kaybedip trajik bir âkıbete uğramasında önemli bir paya sahip olduğu açıktır. Sarayda aldığı eğitimin izin verdiği ölçüde halkın işleriyle uğraşan ve doğasındaki yetenek ve kurnazlığıyla siyasi konularda şâyân-ı dikkat bir vukufiyet kesb eden Pertevniyal’ın Sultan Abdülaziz üzerinde kesin bir nüfuzu vardı. Kendisine duyduğu güven ve sevgiden ötürü iktidarını gönüllü bir biçimde annesiyle paylaşan padişah, pek çok işte ona danıştığı gibi tavsiyelerini de kendisine kılavuz edinir.

Özellikle Sadrazam Âli Paşa’nın 1871’deki vefatından sonra iktidar merkezinin büyük ölçüde Bâbiâli’den Saray’a kayması, diğer bir ifadeyle Saray’ın iktidar alanının genişlemesi üzerine Pertevniyal’ın önerilerinin hükümetin şekillenmesinde ve devlet işlerinin idaresi üzerinde etkili olduğu görülür. Abdülaziz ile Pertevniyal’ın, kendi isteklerine boyun eğen ve Rusya’nın İstanbul elçisinin etkisi altında kalan Mahmud Nedim Paşa’yı 1871’den itibaren iki kere sadarete taşımaları, Hüseyin Avni Paşa ile Âli Paşa’nın ekibine karşı rencide edici tavırlarda bulunmaları ve özellikle Mahmud Nedim Paşa’nın ikinci sadaretinde (26 Ağustos 1875-11 Mayıs 1876) İstanbul’da Rus etkisinin artması gibi tercih ve tasarruflarının bürokrasi ve kamuoyunda geliştirdiği tepki, 1876’da iktidarı kaybetmelerinde mühim bir rol oynar. Nitekim darbe gecesi sabaha kadar uyuyamayan Sultan Abdülaziz’in, kendisini teselli etmeye çalışan annesini “hal’ime sebep sensin” diye azarlayıp terslediği iddiaları²⁰⁷ da bu tezimizi destekler. Padişahın haremde (harem-i hümayun) cari mütevazi ve sade yaşama biçimi Sultan Abdülmecid döneminden itibaren dönüşüme uğradığı için dışarıya dönük Avrupa yaşam tarzının etkisinde olan haremın yeni yaşantı şeklinin öngördüğü gereksiz harcamaların yarattığı israf, dönemin saray kadınlarının günlük hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelir. Esasında bu dönemin alışkanlıklarını oğlunun padişahlığında da devam ettirip iktidarın imkânlarını sonuna kadar kullanan ve hemen her yıl tahsisatının üzerinde harcamalar yapan Pertevniyal, dış borç batağındaki maliyenin içinde bulunduğu kötü duruma aldirmeden sarrafı aracılığıyla bulduğu paraları cömertçe harcar. İstanbul halkının tepkisini çekecek derecedeki müsriflikleri, o devirde yılın belli dönemlerinde İstanbul’u mesken tutan Mısır Valisi İsmail Paşa’nın ailesiyle ilişkiler bağlamında ortaya çıkar.

Asker ve memur maaşlarının ödenemediği bir ortamda Sultan Abdülaziz ve valide sultanın hesapsız harcamaları doğal olarak üst düzey bürokrasiyi, askerleri ve kamuoyunu rahatsız ettiği için kendilerine karşı olan grubun güçlenmesine ve homurdanmaların artmasına neden olur.

Eşi II. Mahmud zamanında başlattığı hayır faaliyetlerini Sultan Abdülmecid döneminde de sürdüren Pertevniyal, oğlu tahta geçip valide sultan olmasıyla birlikte öncesiyle kıyas kabul etmez imkânlarla kavuşur. Sultan Abdülaziz, İstanbul’da ve taşrada bulunan bazı arazi, çiftlik ve arsaları vakıflarına gelir olmak üzere tahsis ettiği gibi, vakıflarına ve vakıf gelirlerine istisnai muafiyetler tanıyarak hayır işleri için gerekli bütün imkânları annesinin hizmetine sunar. Hayır işlerine olan ilgisini bilen İstanbul ve taşra halkının yörelerinde yaptırmak veya var olanı onartmak istedikleri cami, mektep, türbe ve çeşme gibi eserler için Pertevniyal’e başvurmaktan geri durmadığı görülür. Pertevniyal, kendisinden önceki valide sultanlar gibi, iktidarın sert ve katı yüzünün değil, yumuşak, sevecen ve anaç tarafının temsilcisi; borcundan dolayı hapse girenlerden, yangında evini kaybedenlere, muhacirlere, askerlere, tekke şeyhlerine, talebelere ve fakirlere varıncaya kadar zor durumda kalanların ilticagâhı ve yüzyıllardan beri ülkeye büyük hayır eserleri kazandıran geleneksel saray kadınları ve valide sultanlar zincirinin son halkası olur.

Bu makalede Sultan Abdülaziz’in annesi Pertevniyal Valide Sultan’ın hayatı ve faaliyetleri, kişiliğinin üç ana özelliği merkeze alınarak tamamen orijinal kaynaklara istinaden incelenmektedir. Birincisi, 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyıldaki valide sultanlar gibi oğlunun iktidarını sonuna kadar kullanıp devlet işlerine müdahale etmesi; ikincisi, memur maaşlarını ödeyemeyecek bir durumda olan dış borç girdabındaki hazinenin kötü durumuna aldırmaksızın sarrafi aracılığıyla bulduğu paraları fütursuzca harcaması ve üçüncüsü de, kendisinden önceki saray kadınları ve valide sultanlar gibi pek çok vakıf kurup fakirlere ve zor duruma düşmüş olanlara yardım etmesiydi. Bu makalenin temel tezi, Pertevniyal’in fazla bilgi sahibi olmadığı devlet işlerine müdahil olmasının ve aşırı harcamalarının bürokrasi ve kamuoyu nezdinde çektiği tepkilerin Sultan Abdülaziz’in Mayıs 1876’da bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmasında etkili olduğu yönündedir. Bununla birlikte iktidarın yumuşak ve anaç yüzünü temsil eden ve aynı zamanda fakir ve düşkünlerin ilticagâhı olan Pertevniyal Valide Sultan, bu özelliğiyle büyük vakıf eserleri vermiş saray kadınları ve valide sultanların son temsilcisi olarak ön plana çıkmaktadır.”, “Müsrif, Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan”, Ali Akyıldız* (*İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi. Makaleyi okuyup değerli öneri ve eleştirileriyle zenginleştiren Prof. Dr. Kemal Beydilli’ye ve Prof. Dr. Seyfi Kenan’a teşekkür ederim), Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, XLVII (2016), 307-352

“Halit Kıvanç Gerçek Bir Yıldızdır”

Ben Halit Abi’yi (Kıvanç) onu hiç görmediğim yıllardan beri tanıyordum, köyümüzde lambalı radyonun cızırtılı yayınından duymuştum ilk kez sesini... Hatırladığım ilk maç Galatasaray-Milan Şampiyon Kulüpler Kupası maçıydı. Turgay, Metin, Candemir, Suat, Tarık ve diğerleri sahadaydı. Milan’da Rivera, Alta ni, Maldini Dünya yıldızlarıydı. Uğur, 4. dakikada ilk golü atmıştı ancak 3-1 kaybetmiştik. O ilk 4 dakika hâlâ kulaklarımdadır. O yıllarda Halit Kıvanç, Orhan Ayhan ve Necati Karakaya anlatırdı maçları, ancak Halit Kıvanç bir başka anlatırdı. Orada olduğunuzu hissederdiniz, tıpkı 1966 Dünya Kupası nalini onun sesinden “Londra’da izlemiş” olduğum gibi... Sonrasında daha pek çok Dünya Kupası izledik Halit Kıvanç’ın sesinden. 1973 yılında İstanbul Üniversitesi’ne geldim, 1975’te Nuruosmaniye Caddesi’ndeki Milliyet gazetesinde staja başladım. Kimler yoktu ki... Genel Yayın Müdürü Abdi İpekçi, Yazı İşleri Müdürü Hasan Pulur, Turhan Aytul, Doğan Heper, Tufan Türenç, Sami Kohen, Ali Gevgilili, Ergin Konuksever, Erhan Akyıldız, Vasfiye Özkoçak ve daha pek çok değerli isim oradaydı. Okulu bitirmeden mesleki kariyerim başlamıştı. Galatasaray’ı tutuyordum ama doğduğum şehrin takımı Eskişehirspor da Türkiye Ligi’nde fırtına gibi esiyordu.

Milliyet'in spor sayfaları da bir efsaneydi, Hüseyin Kırcalı ve Yılmaz Canel'in fotoğrafları, İsmet Tongo'nun sayfaları, Nezih Alkış, Nurhan Aydın, Şansal Büyüka, Oğuz Tongsir, Teoman Güray, Ergun Emek, Pertev Tunaseli, Necati Karakaya, Altan Erbulak, Şükrü Gülesin ve Turgay Şeren, Ziya Şengül... Harikalar ülkesindeydim. Onlarla birlikte maçlara gidiyor, basın tribününde, Eskişehir Atatürk Stadi'nin duvarından atlayıp kaçak maç seyrettiğimiz günleri hatırlayıp gülümsüyordum. Arada arkaya yayın kulübesine doğru baktığımda Halit Kıvanç'ın heyecanla maç anlatmasını izliyordum. Halit Abi sadece futbol maçını ve pozisyonları anlatmakla yetinmez; futbolcuların birbirleriyle olan diyaloglarını da radyosu başındakilere aktarırdı: "Metin yerden kalkıp kendisini düşüren Ahmet'e 'Neden öyle sert giriyorsun ki, biz seninle hafta içinde milli takımda birlikte oynamayacak mıyız?' diye sitem etti."

Tabii ki bunları tahmini olarak, kendisi düşünüp söylerdi ama maçın anlatımına da ayrı bir renk katardı. Milliyet'ten sonra Güneş gazetesine geçtiğimde Metin Oktay da oradaydı. Birlikte maçlara gittik. Eskişehir'de izlediğim ve Galatasaray'ın 2-0 galip geldiği maçta goller Metin Oktay atmıştı. O maçta tribünde olduğumu, maçtan sonra Galatasaraylı oyuncuların kendisini omuzlarına alarak sahadan çıkardıklarını anlattığımda çok duygulanmıştı. Gazeteciler Cemiyeti Lokali'ne İslam Çupı'yle gelirdi, çok kez sohbetlerine katılma şansım oldu. Halit Kıvanç o yıllarda Tercüman gazetesinde yazıyordu. İlk kez Vasfiye Özkoçak'ın yanında gördüm onu. Öğrenci olaylarının tırmandığı günlerdi, sokaklarda gencecik insanlar öldürülüyordu. Bir gün Halit Kıvanç heyecanla kapıdan içeri girdi, hızlı adımlarla Vasfiye Abla'nın yanına gelip, "Vasfiye, Ümit'i gözaltına almışlar, üzerinde tabanca varmış" dedi. Halit Abi, oğlu Ümit Kıvanç'tan söz ediyordu.

Milliyet'in emektar adliye muhabiri Vasfiye Abla, "Halit heyecanlanma, tabanca bir olayda kullanılmamışsa tutuklama olmaz" diyerek yatıştırmaya çalıştı onu. Ardından apar topar çıkıp adliyeye gittiler, öğleye doğru döndüler. Tabanca temiz çıkmış, Ümit tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştı. Halit Abi rahatlamış kahvesini içerken Vasfiye Abla, "Namık yeni stajyerimiz" diye bizi tanıştırdı. Sonraları Ümit de gazeteciliğe başladı ve arkadaş olduk, pek çok haberi birlikte izleyip yazdık... Halit Kıvanç maç anlatmanın ötesinde, konuşmayı çok seven bir gazeteciydi. Dünyayı görmüş, neredeyse tüm Dünya Kupası finallerini yerinde izlemiş, Pele, Eusebio gibi pek çok futbol yıldızını tanımıştı, anılarını anlattığında onu dinlemek çok keyifli olurdu. Sonraları maç anlatmanın dışında da pek çok organizasyonda sunuculuk yaptı, konuşmak onun işi olmanın ötesinde yaşam biçimiydi. Halit Kıvanç'la son buluşmamız gazeteciliğe başladığım Nuruosmaniye Caddesi'ndeki Milliyet binasında oldu. Turistik alışveriş merkezine dönüştürülmüştü bina, üçüncü katında bir lokanta açılmıştı. Orada eski Milliyet çalışanları bir araya geldik, Halit Abi, Hasan Pulur, Sami Kohen, Tufan Türenç, Selahattin Gökhan, Savaş Ay, Sinan Toros oradaydılar, artık aramızda değiller.

O akşam Milliyet'in eski sahibi Aydın Doğan, Ergin Konuksever, Zeki Sözer, Pınar Türenç, Tümer Argın, Abdullah Ögülmüş, Turgay Gözdereliler, Yunus Şen gibi pek çok arkadaş Milliyet binasındaydık, ancak son geçtiğimde gördüm ki, alışveriş merkezi de kapanmış, binanın kepenkleri indirilmişti. Ardından Halit Kıvanç'ın ölüm haberi paylaşıldı sosyal medyada. Bir Babiali efsanesi daha ebediyete göç etmişti. Sadece bir gazeteci değil çok yönlü bir yıldızdı. Mikrofonu da sevmişti. Milliyet'in bütün büyük organizasyonlarının değişmez sunucusuydu. O yıllarda (1950 ve 1960'lar) büyük gazetelerin eğlence kervanları olurdu. Bu kervanlar Anadolu şehirlerini dolaşırdı. Televizyon yayını başlayınca eğlence kervanları da sona erdi. Televizyonun ilk transferleri arasında Halit Abi de vardı. Sunucu denildiğinde akla ilk önce Halit Abi gelirdi. Onun için pek çok şey yazılıp söylenebilir. Hepsisi şu tespiti mutlaka yapar: "Halit Kıvanç arkasında parıltılı bir geçmiş bırakan gerçek bir yıldızdır!" Namık Koçak, "Halit Kıvanç Gerçek Bir Yıldızdır", istdergi, 18. 11. 2022 <https://www.istdergi.com/guncel/halit-kivanc-gercek-bir-yildizdir>

1996 yılından itibaren Vehbi Bey'e saygısı ile tanıdığım, hocam Emre Kongar'a saygısı ile devam eden dostluğumuzla, Değerli Namık Koçak Bey ne kadar içten yazmış Halit Kıvanç'ı.

“Halit Kıvanç'ın İsmi Stadyumda Yaşayacak”

“İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), Gaziosmanpaşa ilçesindeki futbol stadının yapımını tamamladı. Yakında 24 farklı kulübün maç ve antrenmanlarına sahne olacak statta son hazırlıklar devam ederken İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu’nun talimatıyla Türk halkına örnek olmuş isimlerden birinin daha ölümsüzleştirilmesi ve adının statta yaşatılmasına karar verildi. 2022’nin Ekim ayında vefat eden spor basınının ve futbol spikerliğinin duayen isimlerinden Halit Kıvanç’ın adı İBB tarafından inşa edilen statta yaşatılacak. Halit Kıvanç, yine futbolla anılmaya devam edecek.

İBB Gençlik ve Spor Müdürü İlker Öztürk, Halit Kıvanç’ın eşi Bülbin Kıvanç ve oğlu Ümit Kıvanç, statta bir araya geldi. Halit Kıvanç isminin çok önemli bir değer olduğunun altını çizen Öztürk, “Türk milletine rol model olmuş isimlerden bir tanesi olan Halit Kıvanç isminin bu stadyuma verilmesi çok değerli. Sayın Başkanımız Ekrem İmamoğlu, çok önemli bir kültür ve spor adamının adını bu stadyumda yaşatacak” ifadelerini kullandı.

Merhum Kıvanç’ın eşi Bülbin Kıvanç da emeği geçenlere teşekkür ederek, “Biz 72 senelik evliyedik. Böyle bir stadyuma isminin verilmesinden dolayı mutlu oluyorum. Keşke kendi de sağlığında böyle bir mutluluğu yaşasaydı” diye konuştu. Babasının isminin stada verilmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti paylaşan Ümit Kıvanç, “Babamın adı bir yere verilecekse bunun futbolla ilgili bir yer olması bizi ayrıca memnun ederdi. Semt stadı olması, birçok kulübün yararlanacak olması ve burada sporcuların yetişecek olması beni ayrıca sevindiriyor. Bunun çok yakışacağını düşünüyorum” dedi.

Kısa süre sonra hizmete girecek Halit Kıvanç Stadyumu’nun 5 bin kişilik seyirci kapasitesi bulunuyor. 4 soyunma odası, 4 teknik direktör odası, 2 hakem odası, 1 gözlemci odası, 6 idari ofis, amatör spor kulüplerinin kullanımı için 24 ofis ve canlı yayın alanlarına sahip. 68-105 saha ölçüsü bulunan stadin zemini de FIFA onaylı.” <https://www.ibb.istanbul/arsiv/40691/halit-kivancin-ismi-stadyumda-yasayacak>

“Çok okudum, biraz da yazayım”

"İstanbul'da doğmuşum... Fatih İlkokulu'nu, Pertevniyal Lisesi'ni, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, yargıçlık cüppesini giymişim... Yazarlığa heveslenmiş, sonra kendimi Babıali yokuşunda bulmuşum... Gazetecilikte ilk imzalarımı atarken, nikâh dairesinde de bir ömürlük imza atmışım... Aynı yıl, radyoda mikrofon karşısına geçmişim...

Maç spikerliği, BBC derken, TV'de sunuculuğa "Merhaba" demişim. Yurt içinde, yurt dışında, mikrofon başında, kamera karşısında, sahne üstünde, ekran ortasında, stad yanında, podyum kenarında, show'da, yarışmada, törenlere karışmada, gecesinde, gündüzünde, sabahında, akşamında sunmuşum da sunmuşum... Yerlisi, yabancı nice ünlüyü sunmuşum... Ya da sunduğum o günün ünsüzleri, gün gelmiş, çok ünlü oluvermişler...

Meksika'da Pele'yi, İspanya'da ole'yi, Arjantin'de voleyi, lüks otelde baloyu, şahane konserde soloyu, tiyatrodaki galayı, folklorda halayı, kaç törende kaç olayı sunmuşum da sunmuşum... Ve sonra bir gün, TV'deki "Hadi Anlat Bakalım"dan esinlenmişim, kendi kendime "Hadi Anlat Bakalım" deyivermişim... Yeni, eski, kimi çokook eski anılar, anlatacaklarım... Eski ama taze hepsi... "Derin dondurucu"dan çıkardım. Bugünün niyetine okuyabilirsiniz. Bu, anılarımı size ileten ilk kitabım... Anılar devam edecek... Yeni moda TV'ci deyimiyle, Az Sonra!..” “Hadi Anlat Bakalım-Anılar I”, RE Books Arts, Kitaplar Bölümü

Asteriks'in Türkçeye çevrilme hikâyesi ile Halit Kıvanç

“Asteriks'in Türkçeye çevrilme hikâyesini ilkin Halit Kıvanç'ın “Bir Koltukta Kaç Karpuz” adlı nehir söyleşisinde okumuştum. Halit Kıvanç, Türkiye tarihinin en büyük spikeri olmasının yanı sıra çok önemli bir gazeteciydi. Milliyet'te uzun yıllar siyasi yazılar yazan Kıvanç dünya tarihine de Pele ile röportaj yapan ilk gazeteci olarak geçmişti. Halit Kıvanç'ın özelliklerinden biri de çevirmenliği idi. Futbol üzerine birkaç çevirisinin yanında bence en önemlisi Asteriks'in çevirmeni olmasıdır. Asteriks çevirmenliği önemli çünkü bu karakterlerin adları yayımlandıkları ülkelere göre değişiyor. İsimlerin içsel bir esprisi olması bu çizgi romanın olmazsa olmazlarından. Misal, o yaşlarda ben girseydim çizgi romana adım asla Bilgehan olmayacaktı. Yataктаokuriks, Gasteyeyazariks gibi bir şey, tabii her dilde farklı... E köylü de bana “Hey Yataктаokuriks ne yapıyorsun?” diye seslenecekti ve ben yataкта bir şeyler -herhalde papirüs- okuyor olacaktım. Halit Kıvanç'ın çevirisinde bu tarz pek çok matrak isim vardır. Ben maalesef sahafların birinden sadece bir tanesini bulup okuyabilmiş ama pek eğlenmiştim. Tabii ki benim çocukluğuma yetişen çeviri Halit Bey'inki değildi. Asteriks ve TenTen serilerinden okumadığım bir kitap yoktur. Alfa Yayınları'nın tıpkı Asteriks gibi külliyatını basmaya hazırlandığı TenTen'i bir başka yazının konusu yaparız, biz şimdi Asteriks'ten devam edelim. Asteriks maceralarını ben Remzi Yayınları'ndan okudum. Dolayısıyla, ben arkadaşımı hep Oburiks diye tanıdım -Halit Kıvanç'ın çevirisinden okuyanlar ise onu Hopdediks diye bilirler. Halit Kıvanç'ın çevirisinden birkaç isim sayayım: Palamutiks, Eskitopraks, Devegücütazihızı, Direksiyonadis, Turistkazıklaropulos... Bizim köy halkının adı her çeviride değişti. Derken, belli Batılı standartlara oturdu, bir ölçüde orijinalliyi yitirdi.

Yıllar sonra, sanırım üç-dört sene önce, eski dostum Asteriks'in birkaç macerasına yeniden bakayım dedim. Asteriks, İtalya'da... Meğer benim çocuk gözlerim ne çok şakayı ve göndermeyi kaçırmış, anlamamışım. Mona Lisa bile orada camdan bakıyormuş ama ben o yaşta nereden anlayacağım bakanın Mona Lisa olduğunu? Dolayısıyla, birçoklarının çocuk kitabı gördüğü Asteriks'in aslında hiç de çocuk kitabı olmadığını ve her yaşta insana hitap eden büyük bir edebiyat kabul edilmesi gerektiğini fark ettim. Çok eğlenceli olması haricinde göndermeleri de yakaladığınızda o 48 sayfanın nasıl geçtiğini anlamazsınız. Bir bakmışsınız ki herkesi defedip sofrayı kurmuşuz bile -Kakofoniks hariç, o ağaçta, ağzı da bağlı.”, “Yataктаokuriks'ten Gasteyeyazariks'e...”, Bilgehan Uçak, <https://www.politikyol.com/yataктаokuriksten-gasteyeyazarikse/>

René Goscinny ile birlikte yarattıkları “Galyalı Asteriks'in Maceraları” ile bilinen Albert Uderzo, Halit Kıvanç ile aynı dönemin çocukları idi. Yine aynı dönemde aramızdan ayrıldılar.

“Pertevniyal Lisesi, gerçekten örnek bir kültür merkeziydi. Bu arada Alman hocamız Dr. Kristinus'tan öğrendiğimiz Almanca ile, Alman Lisesi'nden, Avusturya Lisesi'nden mezun olanlarla beraber girdiğimiz sınavlarda pekala başarılı olmuştuk. Üniversitede yabancı dil sınavında bu sonucu elde edenlerden biri olduğum için rahatça konuşuyorum. Şimdi çoklarının dudak büktüğü bir “devlet okulu”ndan öğrendiklerimle üniversitede aksaksız okuyacak, hayatta da Pertevniyal'de öğrendiğim Almanca ile Alman gazetelerine muhabirlik, Alman radyosunda, Alman televizyonunda sunuculuk yapacaktım.”

Halit Kıvanç'ı, Asteriks'i Almancaya çevirirken o neşeli halini hayal edebiliyorum. Zevk alarak çevirmiştir diye düşünüyorum. Ve tabii Pertevniyal Lisesi'ndeki Almanca hocası Dr. Kristinus'u da saygı ile yad etmiştir. Eğitimde öğretmenlerin önemini bir kez daha görüyoruz. Babamın “Kuvvetli hocalardan yetiştik” dediği gibi.

“**Dr. Heinz Kristinus** (1904-) 1904 Reichstadt doğumlu. 1927'de Viyana Üniversitesi Felsefe Fakültesi Doktora diplomasını aldı. 1928'de aynı üniversitede Almanca ve İngilizce öğretmenliği sınavını kazandı. 1930 yılının Kasım ayına kadar St. Fölten'deki Oberrealgymnasium'da Alman Dili ve Edebiyatı öğretti ve aynı yıl Türkiye'ye geldi.

1930-1944 yılları arasında Pertevniyal Lisesi'nde, 1946- 1978 yılları arasında Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda sözleşmeli uzman olarak görev yaptı. 1978'de Avusturya'ya döndü. Anadili Almanca olan Dr. Kristinus, Türkçe, Fransızca ve İngilizce de biliyordu. Yayınları: ♣ “Die deutschen Verben mit Präpositionen und ihre Widergabe im Turkischen” , Ankara Üni. Yayın. Ankara 1965 (1. Baskı, 2.baskı 1981); ♣ “Das Buch des Sängers als Zyklus. Eine Studie zum Nachweis der Einheit des West-östlichen Divans”, Ank.Üni. Yayın. ,Ankara 1960; ♣ “Der Graf von Monte Christo”, M.E. B. Yayın. 1950”, <http://almande.humanity.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/74/2020/10/Dr.-Heinz-KRISTINUS.pdf>

*

“Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk daimi Elçiliği, 1798 yılında Viyana'da kurulması, bu ülke ile olan ilişkilerin önemini gösterir bir faaliyettir. Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu gibi I. Dünya savaşından sonra yıkılmasıyla yeni birer devlet olan bugünkü Türkiye ve Avusturya arasında sürekli karşılıklı olarak elçilikler faal olmuştur. Bunların yanında daha başka gezgin, edebiyatçı, bilim-devlet adamı, elçi **Türk-Avusturya ilişkilerine** bu alanda önemli katkı sağlamışlardır.

2.5. Eğitim-Öğretim, Kültür ve Diğer Etkileşimler

Osmanlı döneminde Avusturya okullarının dışında çok az sayıda Avusturyalı eğitimci görev almıştır. Hitler döneminde başta Almanya olmak üzere bazı ülkelerden olduğu gibi Avusturya'dan da pek çok bilim adamı Türkiye'ye sığınarak hem kendilerine iş imkânı bulmuş hem de genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim, kültür, sanat vb. alanlarda eksikliklerini gidermede önemli katkılar sağlamışlardır. Avusturya'daki Türk kökenlilerin nüfusu 100.000'i son genel seçimlerde oy kullanan olmak üzere, 250.000 civarındadır, bunlardan 35.000 kadarı eğitim ve öğretimine devam etmektedir. Türkçe ve Türk Kültürü dersleri Türk devletinin görevlendirdiği öğretmenler tarafından 1973 yılından beri devam etmektedir.

Avusturya-Türkiye ilişkilerinde eğitim ve öğretim iş birliğinin önemi her alandaki ilişkilerin iyileşmesi açısından çok büyüktür. Diğer pek çok Avrupa ülkesi gibi Avusturya da Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde aşırı yabancı okul açma izninden yararlanarak ülkenin çeşitli yerlerinde 15 okul açmıştır. Bu ilişkilerde çok önemli bir konuma sahip olan ve halen eğitime devam eden, eski Başbakanlardan Mesut Yılmaz, sinema sanatçısı ve akademisyen Ediz Hun, Avusturya Parlamentosu Milletvekili Alev Korum gibi daha pek çok önemli şahsiyet Avusturya Lisesi'nden mezundur. Diğer önemli okullardan; Avusturya Milli Okulu, Tophane Tomtom Mahallesi Mektebi, Bursa Avusturya Sörler Mektebi, Üsküp Avusturya Mektebi, Almanca Dil Okulu, Balat Avusturya Kız Okulu, Gelibolu Musevi Mektebi, Sankt Georg Avusturya Erkek Lisesi ve Ticaret Okulu (Österreichisches Sankt Georgs-Kolleg) en önemlileridir (Bkz. Demir, 2011; 21-22)

Hitlerin Avusturya'yı işgal yıllarında başta Almanya ve başka birçok Avrupa ülkesinden olmak üzere, büyük çoğunluğunu Yahudi kökenlilerin oluşturduğu Avusturya kökenli; Edebiyat, Kültür, Tarih, Yabancı Dil (Almanca), sanat, iktisat dallarında, *Cristel Kristinus, Hans Erich Kasper, Prof. Dr. Paul Wittek, Felix Zawadsky, Paul Hoffmann, Heinz Kristinus, Harald V. Goertz, Dr. Erwin Lucius*; Tıp, mühendislik, fen, inşaat, mimari vb. dallarda; *Prof. Dr. Erwin Schrödinger, Prof. Dr. Heinz Horninger, Bohtsch Edeltraud* gibi önde gelen Avusturya kökenli bilim insanları da Türkiye üniversiteleri, devlet kurumları vb. kuruluşlarda görev alarak, öncü faaliyetlerde bulunmuş, Türk bilim, sanat, hukuk, ekonomik vb. alanlarındaki savaş sonrası oluşan bilim adamı boşluğunu doldurmada önemli katkılarda bulunmuşlardır (Bkz. Demir, 2011; 20).”, Türk-Avusturya Edebi ve Kültürel İlişkilerinin Kaynakları ve Tarihi Gelişim Süreci, Ali Baykan, Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. 2019; (42): 355-378 - Karşılaştırmalı Edebiyat / Araştırma –

*

“Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken tek bir hedefleri vardı: En kısa sürede, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni dünya uluslarının saygıdeğer bir üyesi yapmak... Mustafa Kemal ve arkadaşları, halkın, kendini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ile özdeşleştirmesinin gerektiğini düşünmekteydiler. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bir kimlikti. Bu nedenle, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları ülke halkının kendini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ile özdeşleştirmesini mümkün kılacak kurumsal yapıları inşa etmeye yöneldiler. Halkı, yeni kurumlarda yetiştirmek, yeni kurumlarda eğitmek gerekmekteydi. Bu amaçla girişilen çabalardan biri de yükseköğretimin yapılandırılması olmuştur (Çelebi 260-261). Aslında, Anadolu topraklarında binlerce yıl öncesine kadar indirilebilen bir yükseköğretim yapılanması vardır: İlk çağda Harran'da, M.S. 5. yüzyılda İstanbul'da açılan yükseköğretim kurumları gibi. Daha yenilerde, 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Türk ve Müslüman nüfusun artmasıyla birlikte medreseler tarih sahnesine çıkar. Fatih Sultan Mehmet'in 15. yüzyılda İstanbul'da açtığı medreseler uzun yıllar süresince Osmanlı'nın nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılar. 19. yüzyılın başından itibaren özellikle Fransız eğitim sistemi dikkate alınarak yeni yükseköğretim kurumları kurulur. Türklerin yanı sıra Fransız, Avusturyalı ve Alman hocaların da ders verdikleri bu okullardan mezun olanlar mesleki yeterlilik açılarından medrese mezunlarının önüne geçerler. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları da bu okullardan yetişmişlerdir. Ancak, artık Osmanlı Devleti'nin değil fakat genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu yurttaşları olan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları içinden yetiştikleri bu okulları yeterince etkili bulmamakta, bu okulların işleyiş düzeninin ve ders programlarının içeriğini kendi ideallerindeki yeni Türk insanını yetiştirebilecek dinamizme sahip olarak görmemektedirler. Öncelikle bu güdüyle olsa gerek, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları ülkenin en büyük üniversitesi olan İstanbul'daki Darülfünunu reforme etmek değil ama kapatmak, onun yerine yepyeni bir üniversite kurmak isterler. Bu isteklerini 1.8.1933 tarihinde gerçekleştirirler de. Rüyalarının gerçeğe dönüşmesinin ilk adımı, 1931 yılında, o zaman 56 yaşında olan İsviçreli profesör Albert Malche'in Türkiye'ye davet edilmesiyle atılır (Çelebi 261). Malche'ı Türkiye'ye davet mektubunu Mustafa Kemal'in onayıyla o zamanki Milli Eğitim Bakam Dr. Reşit Galip yazar. Malche Dr. Reşit Galip'in hocası Akil Muhtar'la tanışmaktadır. Albert Malche Cenevre Üniversitesinde Pedagoji profesörüdür. Aynı zamanda Cenevre şehir konseyi üyesidir. Malche'm Mustafa Kemal ve Dr. Reşit Galip ile görüşmesi 18.1.1932'de Ankara'da gerçekleşir. Türkler Malche'dan, genç cumhuriyetin yükseköğretim sisteminin yeni baştan düzenlenmesi konusundaki önerilerini belirten bir rapor yazmasını talep ederler. Malche raporunu 29.5.1932'de Türk hükümetine sunar. Malche, 1933 yılında yeniden Ankara'ya davet edilir, kendisine raporunun kabul edildiği söylenir. Kendisine Türk Hükümeti'nin müşaviri pozisyonu verilir; geniş yetkilerle donatılır. Malche, 1934 yılı ilkbaharına kadar Türkiye'de kalır, kurulacak yeni üniversiteye ilişkin görüşlerini realize etme işini yönetir (Çelebi 261).

1933 yılında Ankara'da üniversite ve fakülte yoktur. Olanlar ise meslek adamı yetiştirmeye yönelik yüksekokullardır. Bunlar; 1924'te kurulan Musiki Muallim Mektebi, 1925'te kurulan Hukuk Mektebi, 1933'te kurulan Yüksek Ziraat Mektebi'dir. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk fakültesi, 14 Haziran 1935'te, 2795 sayılı yasa ile kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'dir. Ankara Üniversitesi kuruluncaya kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetini sürdürür. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulurken, Malche'nin üniversite düzeni ve uluslararası ölçütlerini vurgulayan raporu ile genç cumhuriyetin geleceğinin insan gücü ihtiyacı da dikkate alınmıştır (Çelebi 263). Bu büyük bilgelik merkezinin çekirdek kadrosu Türklerden oluşmalıydı. ancak kimi uzmanlık alanları vardı ki, o alanda ders verecek yeterli sayıda Türk eleman bulmak mümkün değildi.

Bu yetersizlik, o yıllarda Türkiye'ye gelen Alman mülteci profesörlerle kapatılmıştır. 1940 yılı başlarında Fakültenin çeşitli bölümlerinde, ders veren çeşitli unvanlardaki elemanların adları, uyrukları ve verdikleri dersler şöyledir (Çelebi 264):

Ad-Soyad	Uyruk	Bölüm
Georg Rohde	Alman	Klâsik Diller
Benno Landsberger	Alman	Asuroloji
Hans Gustav Güterbock	Alman	Hititoloji
Walter Ruben	Alman	Hindoloji
Karl Menges	Alman	Slav Dilleri
Wolfram Eberhard	Alman	Sinoloji
Herbert Louis	Alman	Coğrafya
László Rasonyi	Macar	Hungaroloji
Jean Camborde	Fransız	Fransız Dili
Karl Steuerwald	Alman	Alman Dili
Jacques Huré	Fransız	Fransız Dili
Hubert Melzig	Alman	Alman Dili
Heather D. Baker	İngiliz	İngiliz Dili
Clemens Möller	Alman	Alman Dili
Olivier Lacombe	Fransız	Felsefe
Hans-Henning von der Osten	Alman	Arkeoloji
Heinz Kristinus	Avusturyalı	Alman Dili

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, adını bizzat verdiği ve onun yüksek uygarlık idealini gerçekleştirme isteği üzerine, 14 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 2795 sayılı Kanun'un, 22 Haziran 1935 tarih ve 3035 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle kurulan, Cumhuriyet Türkiye'sinin benimsediği misyon ve vizyonun önemli bir parçasıdır (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 23 Mayıs 1935 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan kanun tasarısında Fakültenin kuruluş gerekçesi şöyle belirtilmiştir: Hükûmet merkezimizde bir taraftan Türk kültürünü bilgi metodu ile işleyecek tetkik ve araştırma kurumlarına olan ihtiyaç, diğer taraftan orta öğretim kurumlarımıza ulusal dil ve tarihimizin bilimsel ve en yeni anlayışlarına göre hazırlanmış öğretmen yetiştirmek ve bugünkü öğretmenlerimizin bu yönden bilgilerini tamamlamak gereği, Ankara'da bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmasını icâb ettirmiştir (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin...)).

Tasarı, kabul edilmiş ve Meclis Millî Eğitim Komisyonu, raporuna, gelecekte Ankara Üniversitesi'nin kurulması dileğini de eklemiştir. Genel Kurul görüşmeleri sırasında söz alan Kültür Bakanı Saffet Arıkan, Fakülte'nin, Atatürk'ün direktifleriyle açıldığını vurgulamıştır (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin...). Ankara Üniversitesi'nin Fakülte olarak kurulan ilk akademik birimi olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin şimdiki binası, Alman mimar Bruno J.F. Taut tarafından 1937-1938 yıllarında projelendirilerek inşa edilmiş ve 1940 Kasım ayında öğretime açılmıştır (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin...). Dil ve Tarih Coğrafya-Fakültesi, yeni kurulan, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel ve kültürel alt yapısının geliştirilmesi çalışmalarının en önemli parçası olarak görülmüştür. Modern tarih ve dil anlayışı, bu fakültedeki bilimsel çalışmalarla desteklenmiş ve zengin yayın külliyatı oluşturulmuştur (Ertan 4).” “Türkiye'deki Sinoloji Çalışmalarında Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Yeri Ve Önemi”, İnci İnce Erdoğan, Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sinoloji Anabilim Dalı, TDCF Dergisi, 2017

Halit Kıvanç iyi ki kitabını babam Prof. Dr. Faik Yaltırık'a imzalamış. Yoksa böyle bir yazı kaleme alamayabilirdim. Eserleri, yetiştirdikleri öğrencileri ile yaşamaya devam edecekler. Yazımda adı geçen, kaynak gösterdiğim tüm araştırmacı yazarlara, kurumlara teşekkürü bir borç bilirim.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı'nda kurucumuz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü, vatanı kurtarma çabasındaki silah arkadaşlarını, ülkemize, dünyamıza eğitim, kültür, sanat, bilimle katkı sağlamış büyüklerini saygıyla anıyorum. Nur içinde yatsınlar.

Rengigül Yaltırık Ural, Temmuz 2023